

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

**POTENCIÁL ROZVOJE VNITŘNÍCH PERIFERIÍ
ČESKA: PŘÍKLAD PŘÍBRAMSKA**

**POTENTIAL OF REGIONAL DEVELOPMENT OF INNER
PERIPHERIES OF CZECHIA: CASE STUDY THE PŘÍBRAM
REGION**

Diplomová práce

Petr Váně

Praha 2009

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, pod vedením školitele RNDr. Pavla Chromého, Ph.D., a že jsem všechny použité prameny řádně citoval.

Jsem si vědom toho, že případně využití výsledků, získaných v této práci, mimo Univerzitu Karlovu v Praze je možné pouze po písemném souhlasu této univerzity.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatelů.

V Praze dne

.....
Petr Váně

Úvodem bych rád poděkoval RNDr. Pavlu Chromému, Ph.D., za cenné rady a inspiraci při psaní diplomové práce. Zároveň děkuji také dalším zaměstnancům katedry sociální geografie a regionálního rozvoje, kteří mi umožnili využít v diplomové práci výsledků dotazníkového šetření.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá problematikou vnitřních periferií Česka. Vnitřní periferie je vnitrozemské území, které specifickým způsobem (například hospodářsky) zaostává za svým okolím. První část práce se zabývá vybranými teoreticko-metodologickými rámci výzkumu polarizace prostoru. V následující empirické části jsou vybrané teoreticko-metodologické koncepce aplikovány na modelovém území Příbramsko. Na základě vybraných socioekonomických a polohových ukazatelů jsou vymezeny periferní oblasti a následně zhodnocen jejich vývoj po roce 1989. V dalších částech práce pak jsou zhodnoceny vybrané podmínky pro rozvoj čtyř typů kapitálu (přírodního, člověkem vytvořeného, lidského a sociálního kapitálu) ve vymezených periferních oblastech a jejich souvislost s polarizací prostoru.

Klíčová slova: vnitřní periferie – polarizace prostoru – potenciál rozvoje – lidský a sociální kapitál – Příbramsko

Abstract

This thesis discusses issues of inner peripheries of Czechia. Inner periphery is an inland territory which leaves behind its surroundings in a specific way (for example economically). The first part of the thesis discusses selected theoretical and methodological concepts of the spatial polarisation research. In following empirical part, selected theoretical and methodological concepts are applied to model area of the Příbram region. On the basis of selected socioeconomic and positional characteristics problematic areas are identified. Consequently their development after 1989 is evaluated. In next parts of thesis, selected conditions for the development of four types of capital (natural, man-made, human and social capital) in the identified problematic areas and their relation to the spatial polarisation are evaluated.

Key words: inner peripheries – spatial polarisation – potential of development - human and social capital – the Příbram region

OBSAH

Přehled použitých zkratk	7
Seznam tabulek a grafů	8
Seznam obrázků	9
1 Úvod	10
1.1 Cíle práce, výzkumné otázky a vstupní předpoklady	12
1.2 Struktura práce	13
2 Teoreticko-metodologické rámce výzkumu	15
2.1 Teoretické přístupy k problematice perifernosti	16
2.2 Pojmy jádro, periferie, marginalita	21
2.3 Geografický výzkum polarizace prostoru v Česku	23
2.4 Výzkumy související s problematikou polarizace prostoru	31
2.4.1 Hranice ve vztahu k polarizaci prostoru	31
2.4.2 Venkov a polarizace prostoru	34
2.4.3 Lidský a sociální kapitál a polarizace prostoru	37
2.5 Shrnutí	40
3 Metodika práce	41
3.1 Shrnutí	46
4 Obecná charakteristika okresu Příbram	47
4.1 Fyzickogeografické poměry okresu Příbram	48
4.2 Sociogeografické poměry okresu Příbram	51
4.3 Shrnutí	53
5 Pozice modelového území ve vybraných rozvojových dokumentech	54
5.1 Pozice modelového území v národních rozvojových dokumentech	54
5.2 Pozice modelového území v rozvojových dokumentech krajů	56
5.3 Shrnutí	59
6 Historickogeografické aspekty vývoje modelového území	60
6.1 Nástin vývoje před rokem 1948	60
6.2 Vývoj v období komunistického režimu (1948-1989)	62
6.3 Období transformace (1990-2008)	65
6.4 Administrativní vývoj okresu Příbram	67
6.5 Shrnutí	71
7 Vnitřní polarizace prostoru okresu Příbram	72
7.1 Hodnocení modelového území podle syntetických ukazatelů	72
7.1.1 DSI/ČR	72
7.1.2 DSI/MÚ	76
7.1.3 IPE	78
7.2 Hodnocení modelového území podle dílčích ukazatelů DSI	79
7.3 Vymezení periferních oblastí okresu Příbram	82
7.4 Potenciál rozvoje vnitřní periferie na území okresu Příbram	89
7.4.1 Přírodní kapitál	90
7.4.2 Člověkem vytvořený kapitál	91
7.4.3 Lidský kapitál	92
7.4.4 Sociální kapitál	93
7.5 Shrnutí	96

8	Analýza lidského a sociálního kapitálu Březnicka	99
8.1	Subjektivní percepce území a spokojenost obyvatelstva.....	101
8.2	Důvěra a vztahy obyvatelstva k lokálním aktérům a institucím.....	103
8.3	Aktivita obyvatelstva, aktivní pomoc a participace při veřejných akcích	106
8.4	Shrnutí	108
9	Závěr	110
	Použitá literatura	114
	Přílohy	

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
DSI	demograficko-strukturální index
DSI/ČR.....	demograficko-strukturální index ve vztahu k Česku
DSI/MÚ.....	demograficko-strukturální index ve vztahu k modelovému území
EA	ekonomicky aktivní
EU	Evropská unie
IPE.....	index polohové exponovanosti
KNV.....	krajský národní výbor
ONV	okresní národní výbor
ORP.....	obec s rozšířenou působností
OÚNZ	okresní ústav národního zdraví
POÚ.....	pověřený obecní úřad
SLDB	sčítání lidu, domů a bytů
SO ORP.....	správní obvod obce s rozšířenou působností
SO POÚ	správní obvod obce s pověřeným obecním úřadem
SRR	strategie regionálního rozvoje
SŠb.....	střední škola bez maturity
SŠm.....	střední škola s maturitou
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
VŠ	vysoká škola
VÚSC.....	vyšší územně správní celek
ZŠ.....	základní škola

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1: Dynamické pojetí vztahů jádro–periferie podle Reynauda (1981)	19
Tabulka 2: Základní charakteristiky správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem okresu Příbram, 2001	48
Tabulka 3: Využití ploch v okresech Středočeského kraje, 2007	49
Tabulka 4: Vybrané demografické a socioekonomické ukazatele v okresech Středočeského kraje, 2008	52
Tabulka 5: Zastoupení obcí v jednotlivých intervalech DSI.....	76
Tabulka 6: Poměr počtu obyvatel centra a zázemí ve správních obvodech obcí s pověřeným obecním úřadem, 2008	80
Tabulka 7: DSI periferních oblastí okresu Příbram, 1991 a 2001	88
Tabulka 8: Indikátory kvality jednotlivých kapitálů v okrese Příbram, 2008	95
Tabulka 9: Podmínky pro rozvoj jednotlivých kapitálů v periferních oblastech okresu Příbram.....	98
Tabulka 10: Modelová periferní území pro dotazníkové šetření.....	99
Graf 1: Vývoj počtu obyvatel ve správních obvodech obcí s pověřeným obecním úřadem v okrese Příbram, 1869-1991	64

Seznam obrázků

Obrázek 1: Abstraktní vývojové typy polarizace prostoru	20
Obrázek 2: Jádru-periferie-marginální region: nová interpretace starého modelu	22
Obrázek 3: Diferenciace území Česka podle exponovanosti, 1980.....	24
Obrázek 4: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila (1988).....	25
Obrázek 5: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila, Müllera (2008).....	26
Obrázek 6: Modelové území (stav k 1. 1. 2007).....	47
Obrázek 7: Rozvojové osy České republiky	55
Obrázek 8: Index změny počtu obyvatel v obcích okresu Příbram, 1991/1950	65
Obrázek 9: Index změny počtu obyvatel v obcích okresu Příbram, 2008/1991	66
Obrázek 10: Administrativní uspořádání dnešního okresu Příbram, 1950	68
Obrázek 11: Hodnoty DSI/ČR za obce okresu Příbram, 1991	74
Obrázek 12: Hodnoty DSI/ČR za obce okresu Příbram, 2001	74
Obrázek 13: Změna hodnot DSI/ČR za obce okresu Příbram, 1991-2001	75
Obrázek 14: Změna hodnot DSI/MÚ za obce okresu Příbram, 1991-2001.....	77
Obrázek 15: Hodnoty IPE za obce okresu Příbram, 2008	78
Obrázek 16: Periferní obce okresu Příbram podle DSI/ČR, 1991 a 2001	83
Obrázek 17: Oblast vnitřní periferie okresu Příbram, 2001	84
Obrázek 18: Periferní oblasti okresu Příbram podle Musila, 1984 a 2005	84

1 Úvod

Tématem této diplomové práce je problém, kterému se v rámci geografie dostalo souhrnného obecného označení „vnitřní periferie“. Samotný název napovídá, že se jedná o území vnitrozemská. Na formování vnitřních periferií se, narozdíl od pohraničních oblastí, které jsou dlouhodobě znevýhodněny svou okrajovou polohou při státní hranici a v českých zemích i fyzickogeografickými podmínkami (především vysoká pohraniční pohoří) a v neposlední řadě i nepříznivým historickým vývojem (odsun německého obyvatelstva, „spuštění železné opony“...), podílely (a podílejí) zejména obecné vývojové procesy. Předchozí výzkumy (Musil 1988; Kostić 2004; Musil, Müller 2008) potvrdily, že se tato území nacházejí především při hranicích vyšších územněsprávních celků (krajů).

K vymezení periferií existuje celá řada přístupů, jimž se budeme podrobněji věnovat v kapitole, která pojednává o teoreticko-metodologických východiscích práce (kapitola 2). Jako modelové území jsme pro naši práci zvolili okres Příbram („velký okres“ z roku 1960). Periferní oblasti Česka lze zjednodušeně chápat ve dvou hlavních významech. Jedná se buď o oblasti strukturálně postižené nebo oblasti hospodářsky slabé. Přestože v zájmovém území okresu Příbram bychom mohli některé oblasti označit jako strukturálně postižené (bývalá těžařská oblast kolem Příbrami), náš zájem se bude soustředit především na druhý typ periferních oblastí. Narozdíl od strukturálně postižených regionů, které v určitých etapách vývoje prosperovaly, vykazují hospodářsky slabé (příp. venkovské) oblasti znaky perifernosti dlouhodobě. Taková území se pak obecně vyznačují nízkou ekonomickou výkonností, spojenou s nízkými mzdami, slabou ekonomickou aktivitou a její nepříznivou sektorovou strukturou (vysoký podíl EA v priméru), vysokou nezaměstnaností, nepříznivou geografickou polohou a nerozvinutou technickou infrastrukturou (Strategie regionálního rozvoje České republiky 2006). S uvedenými charakteristikami souvisí i nízká hustota zalidnění a trvalý odliv obyvatelstva. Takové oblasti byly v rámci předešlých výzkumů identifikovány především ve venkovském prostoru v blízkosti středočesko-jihočeské administrativní hranice (Musil 1988; Kostić 2004; Musil, Müller 2008).

Příbramsko se vzhledem ke své rozloze (největší okres Středočeského kraje) vyznačuje poměrně velkou heterogenitou území, což nás vede k předpokladu, že tento region bude vnitřně diferencován na jádrové a periferní oblasti s tím, že periferní oblasti

(zejména v jižní části okresu) jsou součástí rozsáhlejšího území vnitřní periferie. Identifikace a vymezení jádrových a periferních oblastí (polarizace prostoru) v rámci okresu Příbram bude hlavním cílem kvantitativní analýzy modelového území. Na zmíněnou analýzu pak bude navazovat kapitola, která bude shrnovat intenzivní část výzkumu. Jejím cílem bude na základě interpretace výsledků dotazníkového šetření zhodnotit potenciál rozvoje vybraného modelového území (správní obvod obce s pověřeným obecním úřadem Březnice) z hlediska úrovně a kvality lidského a sociálního kapitálu.

Pro vypracování takto zaměřené diplomové práce jsem se rozhodl z několika důvodů. Významnou roli zde sehrál jednak zájem o problematiku vývoje/rozvoje zaostalých regionů a určitá znalost modelového území (okres Příbram) z autopsie a jednak také nedostatek podobných studií analyzujících problém v úrovni řádově nižších administrativních jednotek (mikroregiony, obce). Na vhodnost kombinace kvantitativního a kvalitativního přístupu hodnocení na modelové území menšího rozsahu (okres) ostatně poukazuje v závěru své diplomové práce Kostić (2004), který se okresem Příbram zabýval v rámci rozsáhlého modelového území vymezeného pěti okresy na středočesko-jihočeském pomezí.

Jako hlavní zdroje inspirace pro psaní této práce bych pak označil některé bakalářské a diplomové práce bývalých i stávajících studentů katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, které byly realizovány v rámci výzkumu periferií (Jančák a kol.). Vedle již zmíněné práce Kostiće (2004) se jedná především o práce Kuldové (2004), Fialy (2007) a Kubínové (2007).

Tato diplomová práce tak navazuje na výzkumy grantových projektů katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze „Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR“ (1998-1999), „Geografický výzkum periferních oblastí Česka v transformačním období: aplikace v tercierním vzdělávání“ (2002-2003) a „Periferní oblasti Česka jako součást polarizace prostoru v souvislostech evropské integrace“ (2003-2005). Vzhledem k obsahu využitého dotazníkového šetření (kapitola 8) a části kvantitativní analýzy (kapitola 7.4) lze výsledků této diplomové práce využít také při řešení současného grantového projektu „Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy“ (2007-2009). Hlavním řešitelem zmíněných grantových projektů je V. Jančák.

1.1 Cíle práce, výzkumné otázky a vstupní předpoklady

Hlavní cíle práce, resp. výzkumné otázky, lze shrnout do několika bodů:

- 1) Analyzovat míru a charakter polarizace prostoru, tzn. vymežit oblasti vnitřní periferie v modelovém území (okres Příbram), a to na úrovni obcí. Výběr modelového území byl podmíněn jednak osobním vztahem ke zmíněnému regionu a jednak skutečností, že předchozí práce identifikovaly periferní oblasti při hranicích Středočeského a Jihočeského kraje (Musil 1988; Kostić 2004; Musil, Müller 2008). Vzhledem k tomu, že pro tuto práci bylo zvoleno modelové území okresu (tj. jiné než u předchozích prací), nabízí se posléze nejen možnost komparace a diskuze výsledků jednotlivých prací, ale také vymezení dalších periferních území, které v případě odlišného vymezení modelového území mohou uniknout pozornosti. V rámci plnění prvního z cílů práce budeme hledat odpovědi na následující výzkumné otázky: Jak výrazně je modelové území vnitřně polarizováno? Kde se v rámci okresu Příbram nacházejí jádrové a periferní oblasti? Tvoří periferní obce okresu spojitý celek nebo jsou rozdrobeny?
- 2) Analyzovat vývoj periferních oblastí na Příbramsku pomocí srovnání 2-3 časových úseků (za socialismu, počátkem 90. let, v současnosti) a pokusit se vysvětlit změny ve výskytu periferií a faktory (procesy), které se na jejich vzniku/formování podílely. V rámci plnění druhého cíle práce se tedy budeme snažit odpovědět na následující výzkumné otázky: Došlo během sledovaného období ke zvýšení/snížení počtu periferních obcí? Nacházejí se periferie na území okresu dlouhodobě nebo se jedná o výsledek specifického porevolučního období transformace? Existují na území okresu stabilní nebo spíše nové periferie?
- 3) Zhodnotit potenciál rozvoje vybraných periferních oblastí na základě analýzy úrovně a kvality lidského a sociálního kapitálu, případně na základě analýzy činnosti mikroregionálních sdružení v daném území. Základní výzkumné otázky tak lze položit například takto: Je perifernost daného území (případně diferenciací jednotlivých obcí) odrazem horší kvality lidského a sociálního kapitálu? Existují výrazné rozdíly v úrovni lidského a sociálního kapitálu mezi jádrovými a periferními oblastmi?

Na základě výše uvedených cílů souvisejících s výskytem periferních oblastí v modelovém území byly stanoveny následující hypotézy:

- 1) Oblasti vnitřní periferie se nacházejí především při hranicích vyšších územně správních celků (kraje), příp. okresů. Pro toto tvrzení je hlavním předpokladem jednak okrajová geografická poloha (vzdálenost od centra) a jednak specifické fyzickogeografické a socioekonomické podmínky. Administrativní hranici pak lze považovat za určitou bariéru rozvoje území. Potvrzení/vyvrácení této hypotézy nabízí srovnání/doplnění výsledků prací Musila (1988), Kostiče (2004) a Musila a Müllera (2008).
- 2) S pádem komunistického režimu a tím i jeho opatření v rámci regionální politiky (centralizace, „rovnostářská“ zemědělská politika, středisková soustava osídlení, snahy o nivelizaci regionálních rozdílů apod.) došlo ke zvýraznění rozdílů mezi jádrovými a periferními oblastmi, přičemž počet obcí vykazující periferní charakter během sledovaného období (1991-2001) vzrostl. Naproti tomu se příliš neočekávají dramatické změny v rozmístění periferních oblastí v rámci okresu ve sledovaném období.
- 3) Rozvoj periferních oblastí je determinován především aktivitou místních subjektů, resp. kvalitou lidského a sociálního kapitálu. Za periferní lze tedy považovat taková území, ve kterých je nízká kvalita lidského a sociálního kapitálu, resp. území/obce, v nichž místní aktéři (zastupitelstva, spolky, mikroregionální sdružení, občané atd.) nedostatečně participují na rozvoji „svého“ regionu/obce.

1.2 Struktura práce

Práce je v podstatě rozčleněna do čtyř částí. První z nich je zcela zaměřena na rozbor teoreticko-metodologických východisek práce. Snažíme se v něm zasadit problematiku periferií do širších teoretických rámců. Zabýváme se zde definicemi klíčových pojmů a různými metodickými přístupy k výzkumu a vymezení periferních oblastí, polarizaci prostoru a problematice venkova.

Na vstupní část práce, které je pojata jako rešerše a diskuze české a zahraniční literatury zabývající se danou problematikou, navazuje část metodická, v níž jsou vysvětleny postupy a metody použité v této práci.

Následuje samotná empirická část práce, kterou lze z metodického hlediska rozdělit do dvou hlavních okruhů. Prvním z nich je analýza modelového území pomocí „tvrdých“ dat (hodnocení kvantitativní povahy), která má za úkol zhodnotit polarizaci

okresu Příbram, tj. vymezit v modelovém území jádrové a periferní oblasti a posoudit jejich vznik a vývoj.

Výhodou metod kvantitativního výzkumu je sice možnost jednoznačného a přesného vyjádření výzkumných dat, zevšeobecnění výsledků, případně nestrannost pohledu, ale jejich aplikace s sebou nese i některá úskalí jako jsou omezená vypovídací schopnost, přílišná generalizace, formální charakter apod. Z tohoto důvodu jsme se tedy rozhodli využít v práci i metody kvalitativní povahy (hodnocení „měkkých“ dat). Pomocí metod intenzivního výzkumu je v poslední kapitole zhodnocen potenciál pro rozvoj vybraného periferního území (vzhledem k velké rozloze okresu a vysokému počtu obcí jsem byl nucen hodnotit menší území na úrovni mikroregionu). Tato část je tak zaměřena na hodnocení a interpretaci výsledků dotazníkového šetření, které bylo provedeno v rámci výzkumu kvality lidského a sociálního kapitálu v modelových územích Česka (Jančák a kol. 2008b).

Na základě syntézy výsledků obou částí výzkumu (hodnocení kvantitativní a kvalitativní povahy) pak byly formulovány závěrečné poznámky, v nichž jsou shrnuty odpovědi na výzkumné otázky a zaujato stanovisko k naplnění cílů práce a vstupním předpokladům. Diskutujeme zde nejen vlastní výsledky výzkumu polarizace prostoru území okresu Příbram v kontextu předchozích prací, ale formulujeme i závěrečné poznámky k výzkumu lidského a sociálního kapitálu.

2 Teoreticko-metodologické rámce výzkumu

Dříve než přistoupíme k samotnému hodnocení modelového území Příbramska, je třeba vysvětlit několik klíčových pojmů a zmínit základní přístupy k výzkumu polarizace prostoru a periferních oblastí. V této kapitole bychom měli diskutovat s českou a zahraniční literaturou, která se váže k danému tématu a ze které byly čerpány hlavní poznatky pro tuto práci.

Jak již bylo nastíněno v úvodu, výchozím bodem pro tuto práci jsou výsledky dosavadního výzkumu fenoménu polarizace prostoru a periferních oblastí, hranic a pohraničí a v neposlední řadě také venkova, případně regionálního rozvoje. Naším objektem zájmu jsou periferní oblasti (konkrétně vnitřní periferie), které v rámci polarizace prostoru vystupují jako určitý protipól oblastí jádrových (viz dále). Zmíněná problematika však úzce souvisí také s otázkami rozvoje regionů a venkova a problematikou hranic (v tomto případě vnitrozemských/administrativních). V současnosti je tak patrný určitý posun od samotného vymezení jádrových a periferních oblastí k zjišťování příčin polarizace prostoru a možností rozvoje periferních oblastí. Na vznik a vývoj periferních oblastí existuje celá řada pohledů (blíže např. Havlíček, Chromý 2001).

Z různých úhlů pohledu lze rovněž přistupovat k vymezení periferních oblastí. Využívána je především statistická analýza (např. Marada 2001), ale periferní oblasti lze vymezit i na základě jiných hledisek (regionální identity obyvatelstva apod.). Takovým vymezením se zabývali např. Chromý, Janů (2003) nebo Kuldová (2005). Obecně je tedy možné konstatovat, že vedle hodnocení socioekonomických ukazatelů lze geografickou organizaci prostoru postihnout i na základě aspektů sociokulturních. Dochází tedy ke kombinaci metod extenzivního výzkumu (hodnocení „tvrdých“ dat) s metodami výzkumu intenzivního (dotazníková šetření, případové studie, řízené rozhovory, tvorba mentálních map atd.).

Problematika hranic ustupuje v našem případě spíše do pozadí. Jediným typem hranic, který se váže k naší práci jsou hranice vnitrostátní, protože se modelové území Příbramska nachází na hranicích tří krajů. Při těchto hranicích, především na středočesko-jihočeském pomezí, lze očekávat největší výskyt periferních obcí (Musil 1988; Kostić 2004; Musil, Müller 2008). Problematice hranic, jejich funkcí

a efektů se podrobněji věnují např. Jeřábek (1999), Dokoupil (2000), Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. (2004) nebo Havlíček (2005).

Mnohem významnější je pro nás literatura, která se týká regionálního rozvoje a rozvoje venkova, případně venkovem obecně. Význam tohoto druhu literatury pro naši práci je dán předpokladem, že většina periferních oblastí vymezených v našem modelovém území bude s největší pravděpodobností vykazovat venkovský charakter. Pro tyto oblasti se pak budeme snažit nastínit možné perspektivy jejich rozvoje z hlediska kvality lidského a sociálního kapitálu. Problematikou regionálního rozvoje a rozvoje venkova se zabývají např. Blažek, Uhlíř (2002), Perlín (1998; 2001) nebo Pělucha a kol. (2006).

2.1 Teoretické přístupy k problematice perifernosti

Teoretických přístupů k problematice polarizace prostoru a periferií existuje díky širokému spektru hledisek celá řada (Havlíček, Chromý 2001). My se v této podkapitole zmíníme pouze o těch nejvýznamnějších. K orientaci v problematice teoretických konceptů posloužila především publikace Blažka a Uhlíře (2002), která nejenže pojednává o jednotlivých teoriích ve vývojových souvislostech, ale nese i řadu odkazů na klíčovou literaturu (např. díla Friedmanna, Christallera či Hirschmana). Stručný přehled přístupů k polarizaci prostoru podává rovněž článek Havlíčka, Chromého, Jančáka a Marady v publikaci „Problémy periferních oblastí“ (Novotná ed. 2005).

Za výchozí teoretický koncept při výzkumu periferních oblastí lze považovat teorie typu jádro-periferie. Základním předpokladem tohoto modelu je prostorová organizace lidské společnosti, která je založena na nerovnoměrné distribuci společenské, ekonomické a politické moci. Periferie je tedy ovládána jádrem a je na něm v mnoha směrech závislá (Lee 1994). Aplikace modelu jádro-periferie však s sebou nese i určitá úskalí. Zásadní problém vyvstává s volbou řádovostní úrovně (mikroregion, mezoregion, makroregion), v rámci níž jsou dané vztahy zkoumány. Zatímco se tak určitá oblast může na mezoregionální úrovni jevit jako jádrová, z makroregionálního pohledu vykazuje periferní charakter (Schmidt 1998). Blažek (1999) skupině teorií jádro-periferie vytyká především „hrubé“ a do jisté míry účelové dělení regionů na prosperující jádra a zaostalé periferie a zdůrazňuje existenci kontinuálního přechodu od nejvyspělejších regionů k těm nejméně vyspělým. Jako další nedostatek těchto teorií

pak Blažek (1999) vyzdvihuje skutečnost opomíjení problematiky úpadku některých jader (strukturálně postižené oblasti) a vzniku jader nových.

Jednou z prvních významnějších prací, týkajících se modelu jádro-periferie, je Christallerova „teorie centrálních míst“ (1933). Jejím nedostatkem je absence zohlednění vývojových procesů a skutečnost, že vychází především z definice jádra, zatímco přesná definice periferie chybí. Periferie tak lze v případě této teorie chápat jako „vedlejší produkt“ rozdělení prostoru. Rozhodujícím faktorem perifernosti je vzdálenost od centra (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Aplikace tohoto modelu však předpokládá homogenní území.

Přestože se model jádro-periferie v předválečném období ještě v několika teoriích objevil (např. Haushoferova „teorie panregionů“), skutečný zájem o regionální problematiku přichází až po druhé světové válce. Do popředí se dostávají zejména ekonomicky orientované teorie, jejichž cílem je odhalení a návrh řešení regionálních disparit (Havlíček, Chromý 2001). Jako příklady takových přístupů lze zmínit teorie Myrdala (1957) a Hirschmana (1959), kteří označují stát a firmy jako hlavní aktéry ovlivňující vztahy jádra a periferie. Hirschman dokonce označuje rozdíly mezi jádrem a periferií jako nezbytnou podmínku růstu. Podle něj je nutné nejprve posílit jádro a následně pomocí vhodných opatření (daňové úlevy apod.) podporovat periferní oblasti (Blažek 1999). Kriticky se však lze domnívat, že jednostranným působením jádra (bez participace samotné periferie) nelze efektivní „eliminace“ rozdílů dosáhnout.

Mezi poválečnými teoriemi typu jádro-periferie je zřejmě nejvýznamnější teorie Friedmanna (1966). Friedmann poprvé definoval pojmy „jádro“ a „periferie“ jako dva základní typy regionu. Jako „jádro“ (centrum) označuje oblast s vysokou mírou autonomie, schopností tvořit inovace a zachytit hlavní změny vývoje. Naopak periferie tyto změny nezachytily. Periferie je tedy definována nepřímo jako řízený prostor bez růstu a inovací, které se sem se zpožděním šíří až difúzí z centra (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Vedle sjednocení terminologie Friedmann definoval několik kumulativních mechanismů (efekt dominance, efekt vazeb, informační efekt, psychologický efekt, modernizační efekt a výrobní efekt), jejichž prostřednictvím dochází k dalšímu posilování dominance jádra nad periferií a prohlubování jejich konfliktu. Hlavní příčinou rozdílů mezi regiony tedy je především nerovnoměrné rozložení bohatství v prostoru a ve společnosti, které je výhodné pro jádro. Jako možné řešení Friedmann označuje decentralizaci moci z jádra na periferii. Vedle prostorových aspektů tak Friedmann bere do úvahy i koncepci rozvoje (Havlíček, Chromý, Jančák,

Marada 2005). V rámci svého modelu vývoje prostorové ekonomiky pak Friedmann označuje model jádro-periferie jako druhý vývojový stupeň v procesu o čtyřech fázích. Hlavní význam této teorie spočívá v tom, že se její autor snaží shrnout dosavadní výsledky skupiny teorií jádro-periferie do jednoho konceptu. Friedmann (1966, cit. Blažek, Uhlíř 2002) zasazuje svoji teorii do širších rámců teorií společenského rozvoje, ve kterých hraje primární roli proměna vztahů autority a podřízenosti. Tento model předpokládá vývoj územní organizace ekonomických aktivit od lokálních a izolovaných ekonomik v preindustriální společnosti (1.) přes již zmíněný model jádro-periferie (2.), postupnou disperzi ekonomických aktivit a některých řídicích funkcí z jádra do periferie (3.) až k plně integrované ekonomice, kdy se periferie stává samostatně fungující jednotkou, která je s jádrem funkčně propojená (4.). Oproti předešlým teoriím tak ta Friedmannova obsahuje i dynamický prvek. Hampl (2001) navíc vyzdvihuje potřebu vysvětlení úpadku starých center a vzestupu některých periferií a říká, že je možné posuzovat Friedmannův model jako cyklický proces o čtyřech fázích (Hampl 2001).

K narušení „ostré“ polarity prostoru přispěla práce Wallersteina (1979), který Friedmannovu terminologii doplnil o pojem „semiperiferie“ a vytvořil tak kontinuální pohled na danou problematiku (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Podle Wallersteinova geoeconomického pohledu je pro jádro typická vysoká ekonomická výkonnost, vysoké příjmy, vyspělé technologie, kapitálově náročná produkce s pestrou odvětvovou skladbou výroby a služeb, zatímco periferii charakterizují nízké příjmy, jednoduché až primitivní technologie, produkce náročná na pracovní sílu a neúplná odvětvová skladba. Semiperiferie je pak označována jako přechodná oblast se smíšenými znaky jádra a periferie (Sýkora 2000).

V osmdesátých letech 20. století se výzkum polarizace prostoru zaměřuje především na vztah polohy a politických podmínek (Gottman 1980). Periferie je vnímána podle principů geometrie a je determinována především fyzickogeografickými faktory, historickým vývojem, politickou organizací a silou ekonomických funkcí (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005), přičemž je opomíjena role aktivity lidského faktoru.

Vedle Gottmana se v této době objevují teorie inspirované Friedmannovým modelem (1966). Jedním z nich je Reynaudovo dynamické pojetí modelu jádro-periferie (1981, cit. Leimgruber 1994), které odmítá prostou polarizaci prostoru a zdůrazňuje přechody různých typů kapitálu mezi jádrem a periferií (vývojová transformace vztahu jádro-periferie). Periferie tak získává možnost vyvázat se ze své závislosti na jádru (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Reynaud na základě vztahů mezi jádrem a

periferií definuje čtyři typy center a šest typů periferií, přičemž jejich vzájemnými kombinacemi popisuje sedm různých vztahů (viz tabulka 1). V protikladu ke Gottmanovi (1980) Reynaud vnáší do modelu důležitou roli aktivity zainteresovaných subjektů. Spojuje tak prostorový model jádro-periferie se sociálním uspořádáním. Perifernost, resp. centralita je tak ovlivněna spíše lidským a sociálním kapitálem než vnějšími podmínkami (Leimgruber 1994).

Tabulka 1: Dynamické pojetí vztahů jádro–periferie podle Reynauda (1981)

typ vztahu jádro-periferie (J-P)	toky lidí a kapitálu	toky surovin
1) dominantní J, ovládaná P	$P \rightarrow J$	$P \rightarrow J$
2) přebujelý J, opuštěná P	$P \rightarrow J$	
3) dominantní J, integrovaná a využívaná P	$J \rightarrow P$	$P \rightarrow J$
4) přebujelý J, integrovaná a anektovaná P	$J \rightarrow P$	
5) upadající J, P rozmnožující kapitál z J	$J \rightarrow P$	
6) autonomní J a P		
7) inverze: P se stává J a naopak	$J \rightarrow P$	$J \rightarrow P$

Zdroj: Reynaud (1981, cit. Leimgruber 1994)

Na Friedmannův model navázali i Schuler a Nef (1983), podle kterých „jádro a periferie nejsou prostorově oddělené, ale pouze mění se míry centrality“ (Havlíček, Chromý 2001, s. 5). Podle teorie tzv. „pyramidy moci“ se tedy ve vztahu jádro-periferie nejedná o dichotomii mezi dvěma extrémy, ale o kontinuum otevřené změnám v čase (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005).

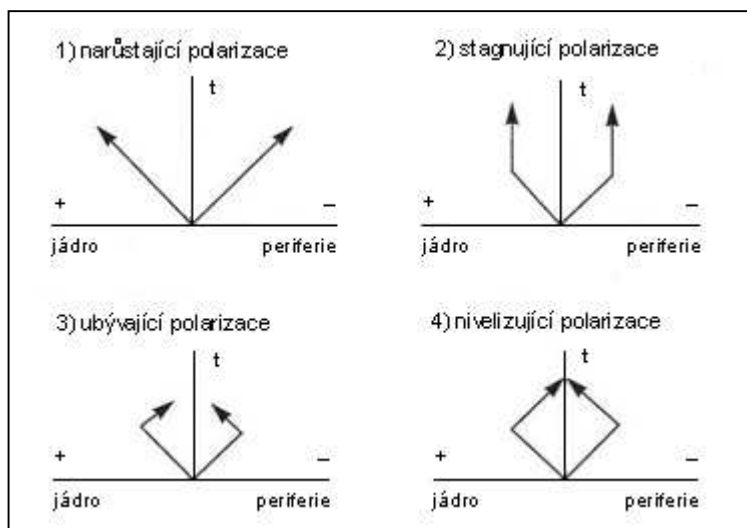
V devadesátých letech 20. století pak dochází k posunu od ekonomického pohledu, který označuje periferii jako území trvale závislé na jádru, k teoriím, které zdůrazňují roli jednotlivých subjektů, v jejichž myslích jsou pojmy jádro-periferie pevně zakotveny jako dichotomické (Leimgruber 1998). Vedle působení vnějších podmínek (např. fyzickogeografické faktory) na vznik perifernosti zdůrazňuje Leimgruber (1998) význam lidských rozhodnutí, která jsou založena na subjektivních zájmech a hodnotách, čímž se ztotožňuje s Reynaudovou teorií (1981). Rozhodující roli aktivity subjektů v území zdůrazňuje i Heintel (1998). Centra tedy takové aktivity kumulují, zatímco v periferiích je aktivita nízká. Tyto poznatky jsou základním východiskem pro naši třetí hypotézu.

Hamplova „teorie hierarchie reality“ (1998) vyzdvihuje vytváření stále nových nositelů diference, zatímco u vývojově nižších jevů dochází prostřednictvím difúzních procesů k postupnému poklesu meziregionálních rozdílů (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). V rámci ověřování naší druhé hypotézy se mj. budeme snažit

odhalit, zda ve vývoji „našeho“ území převažují tendence divergenční (růst asymetrie) nebo konvergenční (tendence k rovnováze). Hampl (2001) v rámci obecného regionálního vývoje zmiňuje existenci obou typů procesů, přičemž poukazuje na jejich střídání či paralelní průběh. Obecně by však divergenční procesy měly předcházet procesům konvergenčním (Hampl 2001). Podle tohoto předpokladu lze tedy existenci dominantních tendencí snižování/zvyšování asymetrie vyloučit. Nerovnoměrnosti v území tak většinou nemají jednoznačnou orientaci k poklesu či růstu. V období postkomunistické transformace podle autora dominují divergenční procesy ve vývoji regionální diferenciace. Vzájemné rozdíly mezi regiony se tak prohloubily i navzdory minimální výchozí diferenciaci v ekonomické úrovni (Hampl 2001). Ve shodě s tímto tvrzením tak i my předpokládáme, že se míra nerovnoměrností v okrese Příbram zvýšila, a počet periferních obcí vzrostl.

Posledním teoretickým konceptem, který je třeba zmínit, je koncept vývoje polarizace prostoru ve vztahu jádra a periferie (Havlíček, Chromý 2001). Periferní oblasti jsou podle autorů výsledkem nerovnoměrného vývoje společnosti v území. Tento vývoj je determinován působením celé řady faktorů (ekonomických, sociálních, přírodních, historických atd.). Autoři tak zdůrazňují komplexní charakter podmíněnosti polarizace prostoru. Havlíček a Chromý (2001) definují čtyři abstraktní vývojové typy polarizace prostoru podle modelu jádro-periferie: narůstající, stagnující, ubývající a nivelizující (viz obrázek 1). Tento koncept zdůrazňuje v čase proměnlivý vývoj vztahu jádro-periferie, přičemž ale nejde o vývojovou posloupnost. Ke střídání jednotlivých typů polarizace ale docházet může (Havlíček, Chromý 2001). V případě našeho modelového území budeme předpokládat výskyt narůstající či stagnující polarizace.

Obrázek 1 : Abstraktní vývojové typy polarizace prostoru

Zdroj: Havlíček, Chromý (2001)

2.2 Pojmy jádro, periferie, marginalita

Vzhledem k faktu, že periferie je klíčovým pojmem této diplomové práce, je namístě jej zde blíže definovat. Na otázku, co přesně pod tímto pojmem rozumíme, však neexistuje jednoznačná odpověď. Jednotlivé definice se liší jednak podle toho, jak autoři na danou problematiku nahlíží a jednak podle zvolené řádovostní úrovně. Jako periferní jsou tak označována například území příliš vzdálená od center, špatně dostupná či hospodářsky slabá. Někteří autoři sem řadí i oblasti strukturálně postižené. Snahou geografie tak mj. je nalézt komplexní definici slova „periferie“.

Slovník cizích slov (např. Rejman 1971) slovo „periferní“ vysvětluje jako okrajový, obvodový, periferní. Tato strohá definice je však pro potřeby geografie (tedy i pro naši práci) naprosto nedostačující, protože bere v potaz primárně pouze prostorové hledisko (geometrická periferie).

S přehledem čtyř různých přístupů k označení území za periferní přišel Leimgruber (1994). Jednalo se o: geometrickou periferii (geometricky okrajová část regionu), ekonomickou periferii (např. regiony s nízkým HDP), sociální periferii (dle lokalizace menšin či sociálně okrajových skupin) a ekologickou periferii. Vymezení ekologické periferie je však přinejmenším sporné. Z pohledu člověka se jedná o málo využívané přírodní prostředí, které působí jako protipól k hustěji osídleným a využívaným jádrovým oblastem. Naopak z pohledu přírody představují člověkem nevyužívaná a méně narušená území jádro, zatímco osídlená a pozměněná krajina území periferní. Podle Leimgrubera (1994) jsou nejvíce zohledňovány ekonomické aspekty. Vzhledem k tomu, že výběr ukazatelů je víceméně subjektivní, je výsledné vymezení periferií značně relativní.

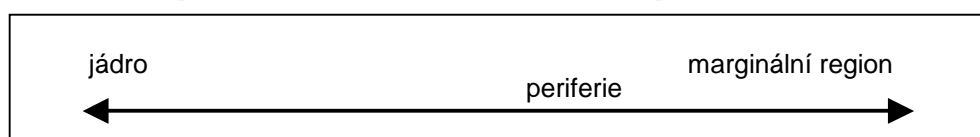
S celkem komplexně pojatou definicí pak přicházejí Havlíček a Chromý (2001), kteří periferii definují jako „specifické území s poruchou funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů, které jsou výsledkem nerovnoměrného působení vzájemně se podmiňujících sociálních, ekonomických, politických, kulturních i fyzickogeografických faktorů“ (Havlíček, Chromý 2001, s. 2). Také oni zdůrazňují relativitu vymezení periferních oblastí, záleží na výběru kritérií. Za periferní jsou tedy považovány takové oblasti, které nedosahují určité úrovně předem stanovených kritérií.

Jednu z nejvýstižnějších komplexních definic pak uvádí Schmidt (1998, cit. Havlíček, Chromý 2001, s. 2): „Periferie je územím nedostatečné integrace do, v daném místě a čase, dominujících struktur, procesů a systémů.“

V této podkapitole bychom z pochopitelných důvodů měli zmínit i pojem „vnitřní periferie“. S tímto pojmem poprvé přišel Musil (1988), jenž pod něj zahrnul oblasti jednotlivých zemí, které zůstaly stranou území, která procházejí úspěšným hospodářským a sociálním rozvojem. Je nutné podotknout, že se jedná o území vnitrozemská.

V souvislosti s definicí periferní oblasti je nutné definovat také pojem „marginální“. Oba pojmy (periferní a marginální) jsou často chápány jako synonyma, ale především v zahraniční literatuře dochází k přiřazování odlišných významů. Rozlišením významu těchto dvou slov se zabývá např. Andreoli (1994). Periferní území se podle něj sice nachází v podřízené pozici vůči jádru, ale přesto tvoří integrální součást ekonomického systému. Také marginální území je definováno jako podřízené, ale vedle své závislosti na jádru je z ekonomického systému vyčleněno (izolováno). Jedná se tedy o území, které je v socioekonomickém smyslu nejvíce znevýhodněno (Fiala 2007). Andreoli tak přetváří model jádro-periferie na model jádro-periferie-marginální region (viz obrázek 2).

Obrázek 2: Jádro-periferie-marginální region: nová interpretace starého modelu

Zdroj: Leimgruber (1994)

Podle tohoto modelu (obrázek 2) jsou tedy jádro a marginální region chápány jako dva extrémy. Odsazení slova „periferie“ vyjadřuje integraci jádra a periferie do socioekonomického systému. Marginalita je tedy chápána jako negativnější jev než perifernost. Marginální oblasti poskytují jen velmi málo zdrojů pro lidský život. Také Schmidt (1998) označuje marginální region jako území izolované (stojící mimo systém), přičemž k fungování systému nijak nepřispívá.

Narozdíl od zahraniční literatury jsou v české literatuře pojmy „periferní“ a „marginální“ často chápány shodně. Pravděpodobným důvodem bude skutečnost, že na území Česka žádné čistě marginální území (ve smyslu Andreoliho) nenajdeme. Teoreticky bychom mezi ně mohli zařadit snad jen vojenské prostory, ačkoliv tyto jednotky jsou izolovány veskrze uměle. V tomto kontextu lze tedy v okrese Příbram identifikovat jak oblasti marginální (vojenský újezd Brdy) tak oblasti periferní (vymezené v rámci kvantitativní analýzy). Území vojenského prostoru jsme tak kvůli jeho specifické povaze ze statistické analýzy vyloučili. Problematice českých

vojenských prostorů se v kontextu studia polarizace prostoru blíže věnují např. Baxa (2006) či Seidl (2008).

2.3 Geografický výzkum polarizace prostoru v Česku

Výzkum periferních oblastí a polarizace prostoru je v Česku etablovaným směrem geografie od poloviny devadesátých let 20. století. Ve 2. polovině 20. století však byly podobné práce spíše výjimkou. Zájem o tuto problematiku se postupně začal zvyšovat až v osmdesátých letech (např. Hampl, Gardavský, Kühnl 1987). V současnosti existuje v Česku celá řada směrů týkajících se (alespoň částečně) dané problematiky. Jsou jimi např. model jádro-periferie (Havlíček, Chromý 2001), hranice a pohraničí (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004), venkov (Perlín 1998) aj.

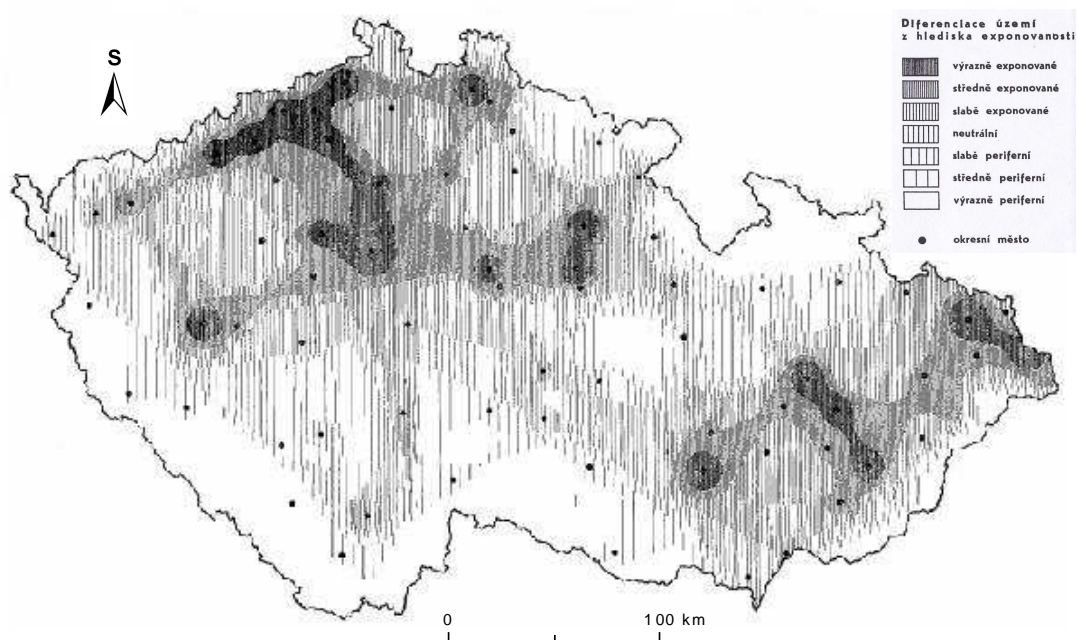
Počátkem 90. let byly periferní oblasti, celkem pochopitelně, ve stínu výzkumu tehdy aktuálního fenoménu geografických aspektů postkomunistické transformace společnosti (Hampl 1996; 2001). Počáteční výzkum se navíc zaměřoval především na jádrová území (ekonomicky vyspělé okresy, průmyslové oblasti, aglomerace a městské regiony, exponovaná území) a periferní oblasti byly vymezovány pouze implicitně, tedy jako doplněk k vyčleněným jádrovým územím jako jednotky podřízené (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987). Důvodem malého zájmu o tuto problematiku v době totality je pravděpodobně relativně úspěšný proces nivelizace, který způsobil neexistenci větších rozdílů mezi jednotlivými regiony. Vlivem nerovnoměrných dopadů transformačních procesů po roce 1989 však došlo k prohlubování rozdílů mezi regiony. K metropolitním jádrovým oblastem a hospodářsky slabým oblastem přibýly i tzv. strukturálně postižené regiony (vlivem restrukturalizace průmyslu, útlumu těžby atd.). Dochází tedy také k posunu od prostorových (horizontálních) rozdílů k rozdílům socioekonomickým (vertikálním). Periferie se staly více „viditelné“ vlivem faktu, že většina investic proudila do metropolí (resp. jádrových oblastí), kde také docházelo k růstu inovací, které se pak (dle Friedmanna) na periferii dostaly až později difúzí z centra.

Jak již bylo zmíněno výše, tematika problémových regionů se objevila v několika pracích ještě před pádem komunistického režimu. Ve druhé polovině osmdesátých let 20. století se postavením území v rámci geografické organizace prostoru zabývali Hampl, Gardavský a Kühnl (1987). Postavení jednotlivých regionů bylo zkoumáno ze socioekonomického hlediska. Autoři definovali pojem „exponovanost“, který vedle polohy vůči hlavním centrům osídlení a hlavním komunikačním tahům Česka bere v potaz také velikost a význam jednotek samotných, intenzitu osídlení v okolí jednotek

a míru základní funkční specializace území. Vzhledem k zohlednění celé řady aspektů tak exponovanost vyjadřuje postavení regionů v celém sociálněgeografickém systému (sociálněgeografická regionalizace ČR). Periferní území jsou pak vymezena implicitně jako území neexponovaná (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987).

Podle kartografického vyjádření exponovanosti (obrázek 3) se jako nejperifernější území Česka jeví oblasti s neatraktivní polohou, fyzickogeograficky znevýhodněné a řídce osídlené (Šumava a Český les, jižní část Českomoravské vrchoviny, Ašský výběžek, Jeseníky). Okres Příbram je podle míry exponovanosti charakterizován jako středně až slabě exponovaný (zejména jeho jižní část).

Obrázek 3: Diferenciace území Česka podle exponovanosti, 1980

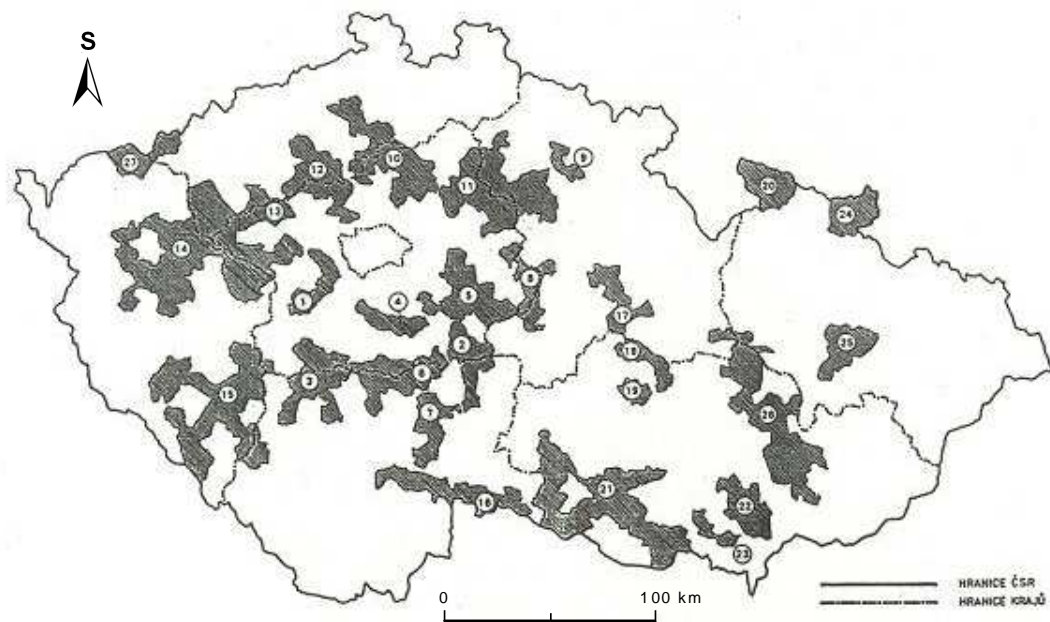
Poznámka: Území je z hlediska exponovanosti rozlišeno (od nejtmašších barev k nejsvětlejším) na výrazně exponované, středně exponované, slabě exponované, neutrální, slabě periferní, středně periferní a výrazně periferní.

Zdroj: Hampl, Gardavský, Kühnl (1987)

Vymezením periferních území Česka v rámci výzkumu regenerace sídel a jejich funkčních systémů se zabíral Musil (1988), který jako periferní označil oblasti vyžadující si zvláštní ekonomickou a sociální péči. Musil vymezil periferie na základě nižších řádovostních jednotek (916 generelových jednotek). Generelové jednotky jsou veskrze účelově vymezená území, která se přibližně překrývají se spádovými oblastmi středisek osídlení. Základním nástrojem vymezení pak byla shluková analýza na bázi 9 ukazatelů (úbytek obyvatelstva, podíl osob ve starším věku, úbytek ekonomicky aktivních osob, rozsah bytové výstavby, podíl osob se SŠ a VŠ vzděláním, podíl

neobydlených bytů, vysoký podíl zaměstnaných v zemědělství, chudší vybavení domácností, nižší úroveň občanské vybavenosti). Propojením sousedících generelových jednotek s podobnými znaky pak byla vytvořena mapa rozmístění periferních území (obrázek 4). Na této mapě je patrné, že největší procento problémových území neleží v pohraničí, ale ve vnitrozemí (vnitřní periferie), zejména podél krajských hranic. Podle Musilova vymezení zasahují do zájmového okresu Příbram periferní oblasti 1 (Jinecko), 3 (Milínsko, okolí Orlické vodní nádrže), 6 (Petrovicko) a 15 (Hvožďany). Díky poměrně přesnému vymezení vnitřních periferií je Musilův výzkum pro tuto práci stěžejní.

Obrázek 4: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila (1988)

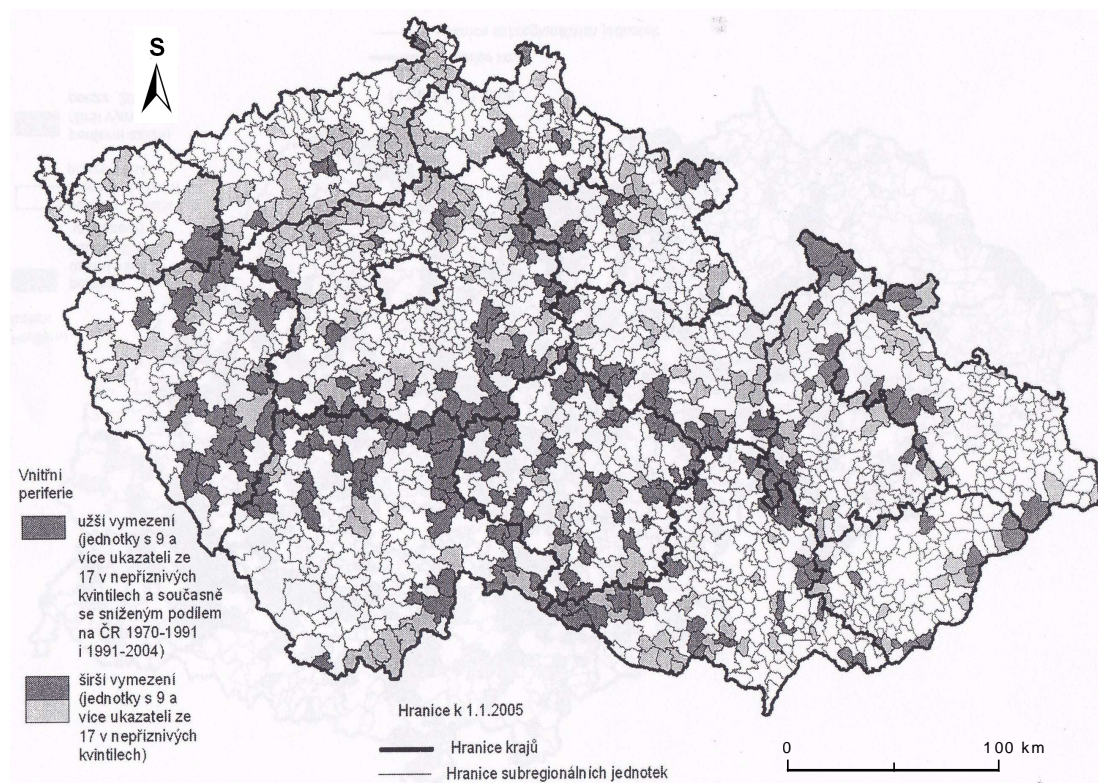

Zdroj: Musil (1988)

Musil se k problematice vnitřních periferií v Česku vrátil v článku „Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze“ (Musil, Müller 2008). V tomto případě byla vnitřní periferie definována jako prostor se specifickými sociálními znaky. Území republiky bylo tentokrát rozděleno na 1424 subregionálních jednotek (místo generelových jednotek v roce 1988). Tyto jednotky byly zkonstruovány na základě existence základních obslužných funkcí a pracovních příležitostí v centrální obci regionu (nodální region). Cílem článku byla mj. i komparace výsledků s výzkumem z roku 1988. Od tohoto cíle se tak odvíjel i charakter jednotlivých ukazatelů (stejně nebo analogické jako v případě předchozích výzkumů). Celkem se jednalo o 17 ukazatelů demografické a socioekonomické povahy. Z výsledků je patrné, že se

rozmístění periferních oblastí na území okresu Příbram příliš nezměnilo. Jako periferní byly označeny oblasti Rožmitálska, okolí vodní nádrže Orlík, Milínska a Sedlčanska. Jako periferní však nebylo oproti předcházejícímu výzkumu označeno Jinecko a Hvožd'ansko. Autoři v článku nastiňují také určitou typologii vnitřních periferií (2 hierarchické úrovně). Prvním typem je tzv. makroregionální periferie (okraj makroregionů velkých měst). Souvislý pás periferií podél hranic Středočeského kraje (tedy i okres Příbram) tak lze označit jako makroregionální periferii Prahy (Musil, Müller 2008). Druhý typ (tzv. mezoregionální periferie) pak představuje periferní oblasti související spíše s mezoregionálním centrem (nejčastěji okresním městem).

Obrázek 5: Rozmístění periferních území v krajích Česka podle Musila, Müllera (2008)

Zdroj: Musil, Müller (2008)

K podobným závěrům jako Musil (periferní oblasti při krajských hranicích) dospěl i Illner (1988). Illner při vymezení periferních oblastí v Česku kladl důraz zejména na sociální podmínky území (charakteristiky obyvatelstva - např. ekonomická aktivita podle sektorů, vzdělanost, demografické složení aj., charakteristiky hmotných životních podmínek území - podíl rekreačních ploch, kvalita bytů aj.). Výsledkem byla Illnerova mapa periferních území ČSR, v níž jsou opět patrná problémová (periferní) území zejména při administrativních hranicích krajů. Musil a Illner tak popřeli obecně

rozšířenou představu, kdy byla za tradiční periferní regiony považována území ležící v pohraničí.

Zaostávajícími oblastmi Česka se zabýval Červenka (1989), který dané „necentrální“ oblasti hodnotil na bázi sociálních struktur a úrovně vybraných materiálních podmínek života lidí (bydlení, vybavenost domácností) v rámci různých územních celků. Červenka při svém výzkumu upřednostňoval aspekt polohy, čímž se při definici pojmu „periferie“ jako opozita k exponované oblasti přiblížil k původnímu smyslu tohoto slova (Kostić 2004). Červenka rozlišil tzv. aktivní a pasivní periferie. Zatímco periferie pasivní pro svou vzdálenost a izolovanost spolupracuje s ostatními jednotkami jen omezeně a jednostranně (například jako dodavatel surovin, energie či pracovní síly), aktivní periferie je i přes svou nevýhodnou polohu stále schopná oboustranné spolupráce.

V období 90. let lze pak v rámci výzkumu polarizace prostoru v Česku identifikovat tři alternativní směry, jejichž předmětem zájmu byla tato problematika. Jsou to:

- a) „Albertovská škola“, která se periferními oblastmi zabývala pouze parciálně jako součástí výzkumu procesů transformace, regionálního vývoje a problematiky územní správy (Hampl 1996; 2001), regionálního rozvoje, regionální politiky a v rámci výzkumu problémových (zejména strukturálně postižených) regionů (Blažek 1999; 2001). Těžiště těchto výzkumů spočívá v oblasti analýz sociálně-ekonomické vyspělosti regionů a vlivu „vnějších“ ekonomických rámců procesu polarizace prostoru.
- b) „Brněnská škola“ Ústavu geoniky AV ČR, která se explicitně zaměřila na identifikaci a analýzu periferních a marginálních oblastí (zejména na mikroregionální a lokální úrovni) a studium vlivu „vnitřních“ (zejména sociokulturních) rámců procesu polarizace prostoru a jejich mezinárodní komparaci (Vaishar, Koutný, Mikulík, Nováček, Zapletalová 1997; Vaishar 1999; Vaishar ed. 2000; Mikulík 1999).
- c) „Slupská škola“ se uchýlila jednak k analýze teoreticko-metodologických rámců výzkumu polarizace prostoru, jednak k analýze a identifikaci problémových oblastí a hodnocení územní diferenciaci státu na bázi krajů (Marada, Chromý 1999) a okresů (Marada 2001) s využitím vícerozměrných statistických metod a jednak k analýze konkrétních problémových oblastí a lidského potenciálu pro jejich rozvoj (Jančák 2001; Chromý, Janů 2003). Významným znakem tohoto směru je kombinace extenzivních a intenzivních forem výzkumu. V souvislosti s několika grantovými projekty (zmíněny v úvodní kapitole) vzniklo na Katedře sociální

geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze velké množství kvalifikačních prací (jejich přehled viz Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005).

Vedle zmíněných, relativně „vyhraněných“ směrů výzkumu, je daná problematika řešena také v rámci výzkumů venkova (Perlín 1998; Kubeš ed. 2000), pohraničí (Jeřábek 2000; Dokoupil 2000; Dokoupil, Jeřábek, Havlíček a kol. 2004; Havlíček 2005), land use (Bičík, Chromý, Jančák, Jeleček, Kupková, Štěpánek, Winklerová 2001), druhého bydlení (Fialová 2001; Vágner, Fialová 2004), měst a procesů suburbanizace (Sýkora 1996), migrace (Drbohlav, Blažek 1992; Čermák 1996) aj.

Dále bych rád zmínil několik konkrétních výzkumů polarizace prostoru v Česku. Barša a Strmiska (1999) pro výzkum polarizace prostoru využívají politologická hlediska. Centrum je v tomto případě definováno jako místo, které je v rámci stávajícího politického systému nějakým způsobem privilegované a kde jsou soustředěny rozhodující nástroje a zdroje politické moci. Přijímají se zde tedy stěžejní rozhodnutí a dochází zde k interakci dominantních aktérů. Naproti tomu se v případě periferie jedná z mocensko-politického hlediska o relativně nepriviligovanou oblast, jejímiž klíčovými charakteristikami jsou vzdálenost, odlišnost a závislost. Periferie je tak podřízena centru a je jím kontrolována.

Hampl (2003) zkoumal na mikroregionální úrovni diferenciaci a vývoj Karlovarského kraje. Pro výzkum polarizace prostoru je významná především jeho dvojí typologie mikroregionů. V první řadě je to rozdělení mikroregionů na kvalitativně rozvojové, kvantitativně rozvojové, industriální periferní (strukturálně postižené) a venkovské periferní (hospodářsky slabá území). Dále pak mikroregiony rozdělil na růstový typ, stabilizovaný typ, typ „nové“ periferie (formovaný až ve 20. století) a typ „klasické“ periferie, přičemž typy industriální a „nové“ periferie se téměř shodují, stejně jako je tomu u typů venkovská a „klasická“ periferie. Podle této typologie bychom mohli konstatovat, že objektem zájmu této konkrétní práce budou především „klasické“ periferie.

Fialová (2001) se zabývala vztahem druhého bydlení k periferním oblastem. Daná problematika byla zkoumána na okresní úrovni podle několika ukazatelů (např. hustota objektů druhého bydlení na km², počet rekreačních chalup na 100 trvale obydlených domů aj.). Výchozím předpokladem byla skutečnost, že se periferní oblasti potýkají s odlivem trvale bydlícího obyvatelstva, a tudíž je v takových oblastech „živná půda“ pro rozvoj druhého bydlení a rekreaci. Výsledky ukázaly, že vysoký počet rekreačních objektů se nenachází pouze v pohraničí (domy po odsunu Němců), ale také v oblasti

vnitřní periferie. Fialová rovněž na základě analýzy katastrálních území Středočeského kraje potvrdila, že se periferní oblasti často nacházejí při administrativních hranicích (Musil 1988). Co se týče našeho modelového území, tak lze konstatovat, že okres Příbram reprezentuje poměrně významné oblasti druhého bydlení (především pro obyvatelstvo Prahy), a podle toho bychom jej tedy mohli označit jako periferní oblast Česka.

Vymezením periferních oblastí na úrovni okresů se zabýval i Marada (2001), který vyšel z definice tradičně chápané periferie jako území ležícího mimo ekonomicky intenzivně využívané oblasti, vyznačujícího se vysokým podílem venkovského osídlení, vysokým podílem ekonomicky aktivních v priméru a nízkou hustotou zalidnění (Marada 2001). Zdůraznil tak spíše makropolohové hledisko. Autor použil metodu faktorové analýzy, do níž zahrnul několik ukazatelů charakterizujících osídlení a sektorovou strukturu zaměstnanosti. Přestože okresní úroveň poskytuje o rozmístění periferií dosti „hrubou“ představu, lze na území Česka několik bezesporu periferních oblastí identifikovat - např. pohraniční pohoří Šumava a Jeseníky, Českomoravskou vrchovinu aj. Jako periferní se podle této analýzy jeví i okres Příbram, který jako celek náleží do oblastí vnitřní periferie podél hranic Středočeského kraje (Marada 2001). Autor tak statistickými metodami dokázal, že ne každý pohraniční region musí být nutně periferní a naopak území považované za periferní nemusí vždy ležet při státní hranici (Schmidt 1998).

Vedle samotného vymezení periferních oblastí se Marada zabýval i porovnáním získaných komponentních skóre s fyzickogeografickými, socioekonomickými a polohovými charakteristikami perifernosti, přičemž použil metodu shlukové analýzy. Výsledkem byla skutečnost, že výskyt periferních oblastí je spjatý především s polohou vůči centrům osídlení, ne již tolik s přírodními poměry (Marada 2001). V rámci hodnocení polohy (vůči krajským městům, hlavnímu městu a nejbližšímu hraničnímu přechodu s EU) se okres Příbram (vnitřní periferie Středočeského kraje) opět jeví jako periferní. Myslím si, že hodnotit geografickou polohu podle kilometrické vzdálenosti však není zcela nejvhodnější. Stejně tak hodnotit polohu okresu pouze podle polohy okresního města zcela neodpovídá skutečnosti. V případě okresu Příbram je okresní město, příp. Dobříšsko, mnohem dostupnější (díky rychlostní komunikaci R4) než některé odlehlejší části okresu (Sedlčansko, Rožmitálsko, Březnicko atd.).

Zatímco většina prací (např. Marada 2001) posuzuje perifernost prostřednictvím hodnocení „tvrdých“ statistických dat (ekonomického, sociálního či demografického

charakteru), ve výzkumech území mikroregionálního rozsahu se stále častěji uplatňuje užití faktorů „měkkých“, souvisejících s vnitřní aktivizací subjektů (Havlíček, Chromý 2001). Tyto přístupy jsou v odborných pracích stále častější a vedle socioekonomických aspektů je tak brán zřetel i na aspekty sociokulturní (Kuldová 2005). Hodnocení kulturních aspektů perifernosti úzce souvisí s možnostmi aktivizace místních obyvatel a jejich případné spoluúčasti na rozvoji lokality (Kuldová 2005).

Kvalitativních metod hodnocení využívá i Jančák (2001), který v návaznosti na výzkum Marady (2001) hodnotil možnosti rozvoje čtyř modelových území, přičemž se snažil zohlednit aktivitu místních subjektů a váhy subjektivních pohledů (místních obyvatel i vnějšího pozorovatele) na perifernost daného regionu. Pro naši práci je tato studie významná z důvodu zařazení regionu Třemšínsko (okres Příbram). Třemšínsko zde reprezentuje typ vnitřní periferie (nerozvinuté území na pomezí tří krajů). Ostatní modelová území pak reprezentují další typy periferie s odlišnými fyzickogeografickými podmínkami. Jsou to Českokrumlovsko (pohraniční oblast, dříve vliv „železné opony“), Jemnicko (pohraničí, zaostalost na pomezí tří krajů) a Starý Hrozenkov (pohraniční oblast u nově vzniklé hranice se Slovenskem). Výsledkem terénního výzkumu (dotazníková šetření, řízené rozhovory) byla analýza SWOT shrnující možnosti rozvoje daných oblastí na základě existujícího potenciálu. Jako nejperifernější byla vyhodnocena právě oblast Třemšínska. Vedle nedostatku pracovních příležitostí je zde hlavním problémem nízká aktivita místních subjektů (Jančák 2001). Zmíněnou potřebu zvyšující se konkurence a rozvoje malého a středního podnikání nezemědělského charakteru pak hatí slabá úroveň technické a dopravní infrastruktury. Nedostatečná infrastruktura je tak pravděpodobně hlavním limitujícím faktorem rozvoje oblasti (Jančák 2001).

V souvislosti s vybraným modelovým územím je namístě zmínit také diplomovou práci Kostiće (2004), která je zaměřena na analýzu periferních území v rámci pěti okresů středočesko-jihočeského pomezí (také okres Příbram). Kostić se pokusil vymezit periferie na základě aplikace tzv. demograficko-strukturálního indexu (Kostić 2004) zkonstruovaného pomocí čtyř ukazatelů (hustota zalidnění, podíl ekonomicky aktivních obyvatel, podíl zaměstnaných v priméru a podíl neobydlených domů). Aplikace tohoto indexu ve dvou úrovních umožnila nazírat na perifernost obcí v rámci modelového území i v rámci Česka. Na základě výsledků tak Kostić identifikoval jádrové oblasti jako Příbram a její zázemí, které pokračuje podél rychlostní komunikace R4 k Dobříši a méně výrazně pak jihozápadním směrem k Rožmitálu pod Třemšínem, čímž se částečně

dostal do rozporu s Jančákovým výzkumem (2001). Jako méně významné pak označil Sedlčany a jejich blízké zázemí a Sedlec-Prčice (jako součást významné rozvojové osy Praha-Tábor-České Budějovice). Obec Sedlec-Prčice však od 1. 1. 2007 náleží také do správního obvodu ORP Sedlčany v okrese Příbram, což by v budoucnu mohlo vést jednak k určité izolovanosti obce v rámci okresu, ale také k rozvoji intenzivnější přeshraniční spolupráce (Sdružení obcí Čertovo břemeno). Jako periferní pak Kostić (2004) označil Březnicko, okolí Orlické vodní nádrže a Hvožd'ansko, čímž se částečně shoduje s výsledky výzkumu Musila (1988).

2.4 Výzkumy související s problematikou polarizace prostoru

2.4.1 Hranice ve vztahu k polarizaci prostoru

Problematiku hranic zde zmíníme pouze okrajově. V návaznosti na analýzu polarizace prostoru nás bude zajímat především problematika hraničních efektů a přeshraniční spolupráce (jako možná součást regionálního rozvoje). Témata týkající se geografie hranic jsou v naší i zahraniční literatuře hojně rozpracovaná, ale většinou se jedná o tematiku hranic státních. V našem případě je pochopitelně důležitá hranice vnitrozemská. Některé zákonitosti týkající se primárně hranic státních však lze aplikovat i na hranice řádovostně nižších jednotek. Je však potřeba zdůraznit, že mezi hranicí státní a administrativní (řádovostně nižší jednotky) existuje významný rozdíl, a to zejména v její propustnosti a prostupnosti. Zatímco administrativní hranici tak lze překročit v podstatě kdekoliv, státní hranice, s nimiž je operováno v citovaných publikacích, bylo v době jejich vydání možné překročit pouze na určitých místech (hraničních přechodech). Toto omezení však v kontextu rozšiřování Schengenského prostoru však v případě Česka v podstatě přestalo existovat. Dalším rozdílem mezi oběma typy hranic je skutečnost, že v případě vnitrostátních hranic fungují hranicí oddělená území v rámci jednoho systému a mají tak často velmi podobné podmínky pro rozvoj. Omezená kooperace území na obou stranách hranice je však často příčinou nedostatečného využití stávajícího potenciálu. Intenzivnější přeshraniční spolupráce by tak mohla napomoci efektivnějšímu řešení společných problémů.

V literatuře existuje celá řada definic pojmu „hranice“. Podle Jeřábka (1999) hranice odděluje dva kvalitativně odlišné celky (v našem případě dva správní celky), přičemž slouží k vymezení právní odpovědnosti pro systém poskytování a přijímání veřejných

služeb. Na takto vymezené hranice tak lze nahlížet jako na vnější linie prostorové působnosti určité samosprávy nad určitým územím (Kristof 1964, cit. Jeřábek 1999).

Vzhledem k zaměření naší práce je podstatným momentem zhodnocení významu hranic v rámci polarizace prostoru. S tím souvisí především problematika hraničních efektů. V literatuře se však tato problematika opět vztahuje spíše ke státním hranicím, a tudíž je opět nutné dané modely aplikovat na hranice vnitrostátní. Hraniční efekty mohou být definovány jako vlivy hranice na vlastní pohraniční region (Dokoupil 2000). Podle Havlíčka (2005) hraniční efekty svým působením odlišují pohraničí od vnitrozemí, čímž přispívají k polarizaci prostoru. Míra a charakter polarizace jsou pak závislé na typu daného efektu. Možnost integrace příhraničního regionu je závislá na otevřenosti hranice. Čím je tedy hranice otevřenější, tím se zvyšují integrální možnosti přilehlých regionů. Naopak jednostranná orientace směrem do centra zvyšuje perifernost (Havlíček 2005). Hraničními efekty se zabývá Dokoupil (2004), který zmiňuje několik základních typů takových efektů (bariérový, kontaktní, filtrační, kooperační, difúzní).

Již zmíněný Jeřábek (1999) pak ve své práci definuje tři základní typy politické hranice (hraniční linie, příhraniční okrajové území a hraniční zóny). Pro naši práci jsou důležité především hraniční zóny, což jsou podle autora území, která vykazují rozdílná politická, sociální, ekonomická a demografická kritéria oproti zbývajícím ploše hranic vymezeného území, přičemž poloha a stav hraničních zón jsou následkem multifaktoriálních interakcí (Jeřábek 1999). Obě od sebe oddělená území pak tento příhraniční prostor ovlivňují (jeho rozvoj a politické jednání jeho aktérů). Dále poukazuje na rozdílné tendence řízení takových území: „shora“ (z centra) a „zdola“ (realizace místních zájmů). Je zřejmé, že z hlediska rozvoje území při administrativních hranicích by byla výhodnější aplikace řízení „zdola“, což by mohlo vést k „nastartování“ efektivní přeshraniční spolupráce (společné řešení podobných problémů). Jednostranné řízení z příslušných center by naopak mohlo přispět k izolovanosti území na obou stranách hranice (Havlíček 2005; Kubínová 2007).

V rámci Česka se problematikou hraničních efektů zabýval i Kostić (2004), který vyslovil hypotézu o negativním vlivu krajské hranice na rozvoj sledovaného regionu. Z výsledků dotazníkového šetření zjistil, že krajská hranice výraznou bariérou rozvoje není, ale přesto ke spolupráci obcí na opačných stranách hranice příliš nedochází (nanejvýš rozvoj turistické, technické a dopravní infrastruktury). Jednotlivá mikroregionální sdružení krajskou hranici nepřesahují (Kostić 2004).

K podobným závěrům dospěla ve své diplomové práci i Kubínová (2007), která rovněž negativní vliv administrativní hranice na rozvoj regionu jednoznačně nepotvrdila. Podobně jako Havlíček (2005) však předpokládá, že jednostranná orientace směrem do centra (tedy ne přes hranici) polarizaci prostoru spíše umocňuje.

Pro nás zajímavým je Heffnerův model citovaný Dokoupilem (2000). Tento model popisuje hierarchii vztahů v pohraničních regionech, ale dá se aplikovat i na nižší řádovostní úroveň (hierarchie vztahů dvou sousedních regionů rozdělených administrativní hranicí). Model v případě řádovostně nižších správních jednotek vyjadřuje vztahy a kontakty uskutečňované mezi jednotlivými centry, v rámci samotných území či přeshraniční kontakty okrajových (periferních) regionů. Dokoupil (2000) zdůrazňuje roli regionálních center v těchto přeshraničních kontaktech a určité vyloučení periferních oblastí z těchto vztahů.

Dále popisované hraniční situace a efekty hranice na pohraniční region jsou převzaty z příspěvku Dokoupila (2000) ke studiu pohraničních oblastí. Opět je nutná aplikace daných modelů na vnitrostátní hranici. Podle propustnosti hranice charakterizuje Maier (1990, cit. Dokoupil 2000) čtyři typy pohraničních regionů (otevřený systém, uzavřený systém, systém mostu, systém kontaktního území). Pro nás je zajímavý především uzavřený systém, který je možný chápat jako prostorové vyjádření polarizace prostoru (jádro a periferie). První a druhý typ regionu tvoří dva extrémy, zatímco druhé dva regiony jsou kombinací otevřeného a uzavřeného systému a od sebe se odlišují v míře kontaktů mezi sousedícími jednotkami. V rámci regionálního rozvoje by mělo být usilováno především o dosažení systému kontaktního území, kdy dochází k integraci dvou administrativních jednotek v rámci ekonomiky jednoho státu. Znamená to tedy rozvíjet přeshraniční spolupráci zainteresovaných subjektů (obecních úřadů apod.) s cílem „sladit“ zájmy o rozvoj území (společné projekty apod.).

V souvislosti s hranicemi a rozvojem hranicí rozděleného území je namísto pojednat o již zmíněné problematice přeshraniční spolupráce. Přeshraniční spolupráci je míněn souhrn všech administrativních, technických, ekonomických, sociálních a kulturních opatření, která směřují k upevnění a rozvíjení sousedských vztahů mezi oblastmi na obou stranách hranice (Havlíček 2005). Úspěšný vývoj přeshraniční spolupráce podle téhož autora závisí na vnějších (decentralizace podpůrných prostředků, legislativa aj.) i vnitřních (např. dostatečný personální potenciál) podmínkách.

Tematikou přeshraniční spolupráce se zabývá i Halás (2005), který definuje přeshraniční vazby (denní dojíždka do zaměstnání), přeshraniční aktivity (všechny

formy činnosti, kdy se překročí hranice) a přeshraniční kontakty (i nepřímé překročení hranic, sledování regionální televize ze sousední jednotky). Za přeshraniční spolupráci pak ve shodě s Havlíčkem (2005) považuje souhrn všech opatření směřujících k upevnění a rozvíjení sousedských vztahů obou stran, k řešení problémů, přičemž zdůrazňuje důležitost aktivní participace obou stran (Halás 2005).

2.4.2 Venkov a polarizace prostoru

V úvodu této podkapitoly bychom měli nejprve pojem „venkov“ blíže definovat. Je však třeba předem konstatovat, že v případě definice venkova (stejně jako periferie) žádná univerzální (a vždy platná) definice neexistuje. Může za to především fakt, že v současnosti je velmi obtížné určit, co venkov ještě je a co již ne. Tento problém se týká především rozvoje sídel v zázemí metropolí (suburbanizace). Rozvoj sociálně ekonomických vztahů mezi městem a vesnicí tak prakticky znemožňuje jednoznačné vymezení venkovského a městského prostoru (Perlín 1998). V případě oblastí nacházejících se mimo zázemí velkých měst je vymezení snazší.

Perlín (1998) venkov definuje jako kontinuálně vymezený prostor, který v sobě integruje jak nezastavěná území (krajinu), tak území zastavěná (vesnice, venkovská sídla). Venkovské prostředí je typické svými sociálními, hospodářskými a kulturními vztahy. Obecně je také venkov považován za prostor se silnějšími sociálními vazbami než město. Tyto aspekty zároveň určují kapacitu pro další rozvoj těchto území.

Venkov se obvykle vyznačuje menší hustotou zalidnění, menšími sídly, vyšší zaměstnaností v primárním sektoru hospodářství, určitým sepejetím místních obyvatel s přírodou a krajinou, architektonickým rázem a charakterem zástavby a určitým životním stylem, který se často výrazně liší od městského. Některé z těchto typických znaků venkova však mohou být v současnosti již značně potlačeny (suburbanizace). Právě s ohledem na to, že venkovské i městské areály se vyznačují mnoha charakteristikami, které v mnoha případech nejsou naplněny, je jednoznačné vymezení venkovských a městských sídel a oblastí problematické.

Pro konvenční vymezení venkova se často používají ukazatele hustoty zalidnění. Pro potřeby vymezení venkovského prostoru ve státech EU se zpravidla používá vymezení venkova jako území s hustotou zalidnění do 100 obyvatel/km². Perlín (1998) však v tomto případě vyzdvihuje problém se zvolenou řádovostní úrovní. V případě Česka by tak mohlo dojít k situaci, kdy by celý okres (či kraj) vykazoval venkovský charakter, a to včetně svého střediska.

Strategie regionálního rozvoje České republiky (2006) vymezuje tři typy venkovských oblastí podle polohy: příměstský venkov (venkovské oblasti v zázemí velkých měst s výrazným nárůstem populace), mezilehlý venkov (průměrně rozvinuté venkovské oblasti ve větší vzdálenosti od velkých sídelních center s dobrým dopravním spojením a rekreačním potenciálem) a odlehlý venkov (řídce osídlené periferní venkovské oblasti izolované od spádových měst a hlavních dopravních sítí).

Současný výzkum venkovských oblastí se podobně jako výzkum oblastí periferních orientuje na identifikaci území hospodářsky slabých a hledání možností jejich rozvoje. Touto problematikou se zabývají geografové v rámci nejrůznějších zaměření (sídla, zemědělství, regionální rozvoj, kulturní geografie aj.). Problémy venkovských oblastí se zabývá např. Pělucha a kol. (2006). Pělucha se snaží problémy těchto oblastí identifikovat a nastítnit možnosti jejich řešení. Jako hlavní problémy venkova označuje především nedostatek pracovních příležitostí a s tím spojený odliv kvalifikované pracovní síly, stárnutí populace, nevyřešené vlastnické vztahy půdy, nedostatečnou technickou a sociální infrastrukturu atd. Vedle těchto problémů však Pělucha zdůrazňuje i skutečnost, že v některých venkovských oblastech (v souvislosti s integrací Česka do EU) dochází k určitým zlepšením jako např. zvyšování ochrany životního prostředí, restrukturalizace a modernizace zemědělství či expanze nezemědělských aktivit a s ní spojený růst konkurenceschopnosti. Posilování mimoprodukčních funkcí zemědělství a zvyšování nezemědělské činnosti prostřednictvím rozvoje malých a středních nezemědělských podniků pak autor vidí jako možnou cestu pro stabilizaci venkova. Mimoto ještě apeluje na velkou potenciální poptávku po místních a kulturně specifických produktech a službách, které vidí jako možné akcelerátory rozvoje těchto území.

Pro náš výzkum je významná také práce Perlína (2001), který se zabýval regionální diferenciací venkova Středočeského kraje. Na základě hodnocení několika ukazatelů (změna počtu obyvatel, hustota zalidnění, velikost a počet místních částí, index produktivní populace, úroveň občanské vybavenosti, technickou infrastrukturu a poloha vůči Praze) definoval obecné tendence a stav českého venkova. Řádovostní jednotkou byly správní obvody pověřených obecních úřadů (bez správního střediska). Na základě stanovení průměrných pořadí jednotlivých obvodů pak Perlín (2001) vymezil čtyři typy venkovského prostoru (A-D). Pro nás je zajímavý především typ D, který sdružuje oblasti venkovské periferie se špatnými rozvojovými předpoklady (depopulace, nízká hustota zalidnění, malá průměrná velikost sídel, nízký index produktivní populace, větší

vzdálenost od Prahy a špatná dopravní dostupnost. Z okresu Příbram lze k tomuto typu přiřadit Březnicko. Typ C pak představuje území s podprůměrnými předpoklady dalšího rozvoje. Sem patří z našeho modelového území Rožmitálsko, které se vyznačuje větší lesnatostí (Marada 2001) a Sedlčansko, které má mladší věkovou strukturu. Zbylé správní obvody pověřených obecních úřadů (Dobříšsko a Příbramsko) díky poloze při rychlostní komunikaci R4 spadají do typu B. Příbramsko je však obvod značně heterogenní, a tudíž bych některé jeho části do tohoto typu nezařadil.

Perlín (2001) tak navázal na svou předchozí práci, kde na základě hodnocení ekonomických, sociálních, urbanistických a orografických faktorů provedl komplexní analýzu českého venkova na úrovni celého Česka (Perlín 1998). Stěžejním výsledkem této analýzy je vymezení typologie venkovských oblastí Česka. Stanovil tak pět základních typů venkova (venkov v bohatých zemědělských oblastech, bohaté Sudety, chudé Sudety, vnitřní periferie a příměstská zóna). Pro naši práci je pochopitelně nejvýznamnější „vnitřní periferie“, která je v tomto případě definována jako specifická forma venkova. Perlín (1998) tento venkov identifikoval v okresech podél hranic Středočeského kraje a v prostoru Českomoravské vrchoviny. Charakteristickým rysem těchto území je především velká sídelní roztržitost a relativní odlehlost hlavních center osídlení (Perlín 1998).

V další typologii Perlín (1998) zohlednil populační vývoj venkovských sídel podle okresů a na základě výsledků vytvořil několik různých typů venkovských prostorů. Okres Příbram spadá mezi tzv. nerozvojové oblasti, které jsou charakteristické typickou českou nerozvojovou (nikoliv však zcela úpadkovou) venkovskou strukturou (Perlín 1998). Pro tyto okresy je příznačná rozdrobenost osídlení a skutečnost, že byly po dlouhou dobu zdrojem migrantů pro rychle rostoucí centra těžkého průmyslu a těžby nerostných surovin.

Na venkovský prostor je zcela zaměřena publikace „Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR“ (Kubeš ed. 2000), která je výsledkem společného grantového projektu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Jedná se o sborník, který obsahuje příspěvky týkající se vývoje obyvatelstva, migrace, vybavenosti, dopravní dostupnosti a bytové situace venkovských oblastí okresů Písek a Tábor. Součástí sborníku je i příspěvek Perlína, který zde uvádí výsledky průzkumu mezi starosty obcí uvedených okresů, jakožto aktérů místního rozvoje (Perlín 2000). Zejména závěry podkapitoly týkající se spolupráce starostů/představitelů obcí s veřejností a dalšími obcemi můžeme považovat

za výchozí a dále s nimi srovnat výsledky šetření v našem modelovém území. Vývoj obyvatelstva venkova byl kromě toho sledován i za region „Středočeské pahorkatiny“ (okresy Příbram, Benešov, Strakonice, Písek, Tábor a Pelhřimov). Opět je zmiňována hustá síť malých sídel, nedostatečná vybavenost a s tím spojená depopulace těchto oblastí (Perlín 2000).

Návrhem komplexní strategie rozvoje území se zabývá publikace „Rozvoj povodí Kocáby“ (Bičík, Perlín, Šefrna 2001). Jedná se o studii zaměřenou primárně na venkov a zemědělství, i když bere v potaz i další aspekty. Modelové území je zde komplexně zhodnoceno z hlediska přírodních i socioekonomických podmínek. Danou práci zmiňují především z toho důvodu, že velká část modelového území spadá do okresu Příbram. Cílem výzkumu tak bylo hledání alternativních možností rozvoje z hlediska ekonomické a sociální transformace a dalších kritérií (Bičík, Perlín, Šefrna 2001).

2.4.3 Lidský a sociální kapitál a polarizace prostoru

V souvislosti s rozvojem periferních oblastí (především venkovských) je v posledních letech stále častěji zmiňována otázka aktivity lokálních a regionálních aktérů veřejného a privátního sektoru (Havlíček 2005). Úroveň kvality lidského a sociálního kapitálu společně s mírou aktivit místních subjektů tak lze vedle přírodních a sociálních podmínek označit jako další možnou příčinu polarizace prostoru (Chromý, Janů 2003). Předpokládá se, že v oblastech s malým přirozeným rozvojovým potenciálem je třeba vedle vnější pomoci i aktivizace místních subjektů/aktérů (Havlíček, Chromý 2001). Lidský a sociální kapitál tak lze považovat za možný faktor řešení regionálních disparit.

Také pro pojmy „lidský a sociální kapitál“ nejsou zavedeny žádné univerzální definice. Zmíním zde definici OECD, podle které lidský kapitál zahrnuje znalosti, dovednosti, schopnosti a vlastnosti, kterými jedinec disponuje a které usnadňují vytváření osobního, sociálního a ekonomického blaha (Koschin 2005). V souvislosti s tímto vymezením je však třeba zmínit také potenciál své dispozice rozvíjet a uplatňovat (širší lidský kapitál). Pro naši problematiku je potřeba doplnit schopnost a ochotu své dispozice „investovat“ do rozvoje „svého“ regionu.

Vnitřní aktivizace periferních oblastí (nenahraditelnost aktivity místních subjektů) je dávána do protikladu k pasivnímu čekání na pomoc „shora“ (Havlíček, Chromý 2001). Případná vnější pomoc periferním regionům tak podle této myšlenky nemusí být bez aktivní účasti dotčených subjektů dostatečně účinná.

Vnitřní aktivizace aktérů souvisí se subjektivní reflexí perifernosti, tedy vnímáním reality člověkem. Vnímání perifernosti se u jednotlivých lidí (nebo jejich skupin) značně liší. Jinak perifernost vnímají lidé, kteří jsou „postižení“ a jinak ti, kteří nikoli. Vedle toho je vnímání podmíněno také hodnotovou orientací, zkušenostmi, věkem, vzděláním apod. V zásadě lze identifikovat dva základní postoje: pozitivní, který motivuje postižené skupiny k překonávání bariér a k úsilí o rozvoj oblasti, a negativní vedoucí k deaktivizaci těchto skupin a následně k prohlubování perifernosti. Subjektivní vnímání vlastní perifernosti tak vystupuje jako jeden z klíčových faktorů dalšího rozvoje území a nemělo by být opomenuto v regionálním rozvoji.

V rámci výzkumu lidského rozvojového potenciálu je tak nutné sledovat i existenci klíčových individualit, schopných (a ochotných) pracovat na rozvoji regionu, lidí schopných vytvořit nebo zabezpečit strategii regionálního rozvoje a zabezpečit finanční zdroje pro rozvoj (Jančák 2001).

Aktivita regionu (přístupy „zdola“) je chápána jako možná cesta k jeho rozvoji, jehož nemůže být dosaženo pouhou podporou státu a rozvojovými programy (přístupy „shora“). Místní lidský potenciál lze využít především pro rozvoj venkovských (příp. ekonomicky slabých) regionů, protože je zde předpoklad vysoké míry regionální identity (Chromý, Janů 2003). Z důvodu nedostatku kvalitních lidských zdrojů je tak složitější rozvoj marginálních území, který se většinou bez vnější intervence neobejde (Andreoli 1994).

Regionální diferenciací podmínek pro rozvoj lidského a sociálního kapitálu se zabývali Jančák, Havlíček, Chromý a Marada (2008). Hodnocení diferenciací prováděli na základě správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem. Aktivita subjektů v území byla v tomto případě považována za jednu z podmínek pro jeho úspěšný rozvoj. Tato aktivita hraje v periferních územích daleko větší roli než v územích jádrových. Lidský kapitál je v tomto případě definován jako individuální faktor kvalifikace, produktivity, dovedností a akceschopnosti (vzdělání či zkušenosti, které se mohou uplatnit na trhu práce). Sociální kapitál je pak určen vzájemnými vztahy, spoluprací, sociální kohezí, důvěrou a interaktivitou jedinců, vyplývá z kapitálu lidského (Jančák, Havlíček, Chromý a Marada 2008). Kvalita lidského potenciálu (spojená s rostoucím vzděláním) je podstatným prvkem růstu životní (ekonomické) úrovně. Lidský kapitál je znásoben vytvářením sociálních sítí a přetvářen na kapitál sociální. V tomto výzkumu byl lidský kapitál hodnocen na základě podílu vysokoškolsky vzdělaných na populaci starší 15 let a indexu ekonomického zatížení, sociální kapitál pak byl hodnocen pomocí

ukazatelů, které charakterizují ochotu a míru angažovat se ve věcech veřejných (volební účast v komunálních volbách a počet kandidátů na počet mandátů). Výsledky ukázaly, že polarizaci prostoru (jádro-periferie) indikují spíše ukazatele týkající se lidského kapitálu (nejhůře dopadly oblasti podél krajských hranic). Naproti tomu diferenciaci kapitálu sociálního vykazuje spíše dichotomii Čechy-Morava (Jančák, Havlíček, Chromý a Marada 2008). Ne zrovna ideální podmínky pro rozvoj lidského a sociálního kapitálu vykazují i území okresu Příbram. Pomineme-li území vojenského újezdu, tak nejhůře dopadlo území Březnicka (špatné podmínky pro rozvoj obou typů kapitálu). Lidský kapitál vykazuje horší podmínky pro rozvoj také na Rožmitálsku. Naopak sousední SO POÚ Příbram charakterizuje špatný sociální kapitál. Vedle použitých ukazatelů tuto skutečnost potvrzuje i vysoká míra kriminality (Příbram patří k nejnebezpečnějším městům v republice). Poměrně dobré podmínky pro rozvoj území z hlediska lidského a sociálního potenciálu zaznamenaly regiony Dobříšska a Sedlčanska.

O tom, že lidskému a sociálnímu kapitálu je v současnosti přikládána velká váha, svědčí i zařazení těchto dvou „veličin“ do tzv. modelu čtyř kapitálů, což je jedna z metod přípravy rozvojových strategií (Blažek, Csank, Macešková 2007). Jádrem metody jsou čtyři kapitály udržitelného rozvoje (přírodní, člověkem vytvořený, sociální a lidský). Lidský kapitál v tomto případě zahrnuje fyzické a mentální zdraví, vzdělání, motivaci a pracovní schopnosti, které přispívají k ekonomickému rozvoji. Také sociální kapitál se vztahuje k lidskému blahobytu, ale na společenské úrovni. Lze za něj považovat sítě vztahů, normy, očekávání a závazky, které umožňují účastníkům společně a efektivněji pracovat při sledování sdílených cílů. Příkladem sociálního kapitálu jsou občanská sdružení či nevládní organizace. Pod tento kapitál lze zahrnout i politický systém, právní rámec, kulturu apod. Jednotlivé kapitály jsou reprezentovány indikátory, ale jejich využití se odvíjí od konkrétní situace a konkrétního regionu (Blažek, Csank, Macešková 2007).

Obecně lze říci, že cílem veřejné intervence připravované v rámci rozvojové strategie je zvýšení kvality určitého kapitálu. Zásadní otázkou je, zda intervencí za účelem navýšení určitého kapitálu nedochází ke snižování kapitálu jiného (trade-off). Klasickým příkladem trade-off je situace, kdy investice do dopravní infrastruktury navýší člověkem vytvořený kapitál, ale negativně poškodí kapitál přírodní. Rozvíjení jednoho typu kapitálu na úkor druhého tak může vést k do budoucna neudržitelnému

rozvoji. Je tedy zapotřebí důkladné uvážení možných dopadů trade-offs a případně navržení jiného řešení (Blažek, Csank, Macešková 2007).

2.5 Shrnutí

Závěrem kapitoly 2 lze tedy shrnout, že periferií v této práci rozumíme specifické území, které v porovnání s ostatními částmi modelového území nedosahuje určité úrovně námi zvolených kritérií (převážně ukazatele socioekonomické povahy). Jedná se tedy zejména o hospodářsky slabé, resp. venkovské oblasti, které tvoří oblast vnitřní periferie (především podél hranic řádovostně nižších administrativních jednotek). Z tohoto pohledu tak lze na naše modelové území v jistém smyslu pohlížet jako na území pohraniční, a to zejména s ohledem na kvalitu přírodního a člověkem vytvořeného kapitálu, řešení problémů lidského a sociálního kapitálu a rovněž jeho relativní „izolovanost“.

Vzhledem ke skutečnosti, že se nástroje vymezení a hodnocení periferních oblastí u jednotlivých autorů a výzkumů odlišují, lze jakékoli hodnocení polarizace prostoru považovat za značně subjektivní, a tudíž výsledky převážné většiny výzkumů jsou velmi relativní. Vysoká míra subjektivity se samozřejmě „odrazí“ i ve výsledcích naší práce, a to i přesto, že využijeme z metodického hlediska v současnosti upřednostňovanou kombinaci metod extenzivního a intenzivního výzkumu polarizace prostoru.

3 Metodika práce

Předchozí část práce byla zaměřena především na obecné zasazení dané problematiky do širších teoretických rámců. V případě této kapitoly se již budeme zabývat konkrétně výzkumem polarizace prostoru, identifikaci periferních oblastí a zprostředkovaně i hodnocením rozvojového potenciálu samotného modelového území.

Vlastní práce je z metodického hlediska rozdělena na dvě části. V zásadě tak dochází ke kombinaci metod extenzivního a intenzivního výzkumu. V případě extenzivního výzkumu převažují hodnocení kvantitativní povahy, zatímco v rámci intenzivního výzkumu převažují hodnocení kvalitativní povahy. Jinými slovy vyjádřeno, v práci se prolínají objektivní a subjektivní metody výzkumu a také nomotetické (zobecnění vývoje polarizace prostoru a hledání pravidelností) a idiografické (analýza unikátnosti daného regionu) přístupy.

Samotné analýze území předcházela sběr relevantních dat. Vzhledem ke skutečnosti, že perifernost určitých území je podmíněna multifaktoriálně (Schmidt 1998), bylo prakticky vyloučeno najít plně univerzální ukazatele. Problém byl i s dostupností a vypovídací hodnotou dat. Vybrané statistické údaje byly čerpány především z webových stránek Českého statistického úřadu (ČSÚ), které poskytují nejen údaje z posledního sčítání lidu (2001), ale rovněž některá retrospektivní data (počet obyvatel obcí od roku 1869) a některá data aktuální (počet obyvatel v obcích, aktuální využití ploch, věkovou strukturu obyvatel, vybavenost obcí občanskou a technickou infrastrukturou aj.). Největším přínosem zmíněných webových stránek je vedle existence některých dat v editovatelné podobě (*.xls) také skutečnost, že byly přepočteny na rozlohy katastrů jednotlivých obcí platných k 1. 1. 2001. Další data (zejména starší) pak musela být dohledána v tištěných publikacích ze sčítání lidu, domů a bytů, retrospektivního lexikonu obcí, historického lexikonu obcí atd.

Obecně lze říci, že ke kvantitativnímu hodnocení byla využita sekundární data, která byla podrobena matematickým a statistickým operacím. Došlo k jejich třídění, generalizaci a interpretaci. Při výsledném hodnocení nelze vyloučit výskyt chyb. Na jejich vzniku se mohlo podílet např. zaokrouhlování dílčích dat, způsob vymezení intervalů, chyby v datových publikacích či nesprávná funkce použitého softwaru. Využity byly softwarové programy Microsoft Excel a ArcGIS 9.3.

Součástí kvantitativního hodnocení je rovněž i stručná charakteristika okresu Příbram (fyzickogeografická a sociogeografická), která je pojata jako porovnání okresu Příbram (jako celku) s ostatními okresy Středočeského kraje. Následuje kapitola, která se snaží charakterizovat postavení okresu (příp. jeho částí) ve vybraných rozvojových dokumentech (národní, krajské).

V případě vymezení periferních obcí okresu Příbram jsme přistoupili ke konstrukci dvou syntetických ukazatelů. Jedná se o demograficko-strukturální index (DSI) a index polohové exponovanosti (IPE). Jejich podoba a metoda konstrukce byla převzata z diplomové práce Kostiče (2004). Aplikace stejných syntetických ukazatelů se následně objevila také v pracích Kubínové (2007) a Hazukové (2008).

Základem pro konstrukci DSI je aritmetický průměr čtyř dílčích indexů – indexu hustoty zalidnění, indexu podílu ekonomicky aktivních (EA) z celkové populace, indexu podílu EA v priméru z celkového počtu EA a indexu podílu neobydlených domů. DSI byl konstruován ve dvou variantách. První z nich bere jako základ (hodnota 100) údaj platný pro celé Česko (DSI/ČR), druhá pak hodnotu za celé modelové území (DSI/MÚ). Pro detailnější informace o sestrojení DSI odkazujeme na citovanou práci Kostiče (2004).

Následná komparace hodnot DSI v letech 1991 a 2001 se pak stala hlavním nástrojem odhalení změn ve vývoji polarizace prostoru okresu Příbram v období postkomunistické transformace. V inkriminovaném období však došlo k určitým územním (ačkoliv nepříliš markantním) změnám, a tudíž musela být vybraná statistická data z roku 1991 upravena tak, aby odpovídala územnímu vymezení obcí z roku 2001. Do hodnocení nebyla zahrnuta obec Sedlec-Prčice, která je součástí správního obvodu ORP Sedlčany v okrese Příbram až od počátku roku 2007, a pro svou specifickou charakteristiku ani vojenský újezd Brdy (viz kapitola 2.2). Po konstrukci DSI byl proveden výpočet změny hodnot DSI v uvedeném období. Výsledky byly pro přehlednost vyjádřeny ve formě kartogramů.

Druhý syntetický ukazatel (IPE) doplnil výše uvedené hodnocení perifernosti o aspekt geografické polohy. Z identifikovaných periferních území (na základě DSI) jsme tedy vyloučili obce s příznivější geografickou polohou. IPE bylo zkonstruováno jako aritmetický průměr několika kilometrických (silničních) vzdáleností:

1. kilometrická vzdálenost centra obce (sídlo obecního úřadu) k nejbližšímu městu (min. 2 tis. obyvatel a status města). V tomto případě jsme nebrali v potaz administrativní hranice. Tento údaj má zjednodušeně charakterizovat dostupnost

základních služeb. Zahrnuta byla následující města: Příbram, Dobříš, Sedlčany, Březnice a Rožmitál pod Třemšínem (okres Příbram), Milevsko (okres Písek), Hořovice (okres Beroun) a Mníšek pod Brdy (okres Praha-západ).

2. kilometrická vzdálenost centra obce (sídlo obecního úřadu) do okresního města jako střediska hierarchicky vyšších služeb. Okresní město bylo zvoleno (namísto střediska ORP) z důvodu vymezení našeho modelového území (zjišťování polohy v rámci okresu). I přes zrušení okresních úřadů navíc na okresní úrovni stále pracuje řada důležitých institucí.
3. kilometrické vzdálenosti k důležitým komunikacím. Jako nejdůležitější komunikace byly zvoleny rychlostní komunikace (R4, resp. silnice I/4) a silnice I. třídy (I/18, I/19) procházející modelovým územím a dále pak dvě komunikace v jeho blízkosti (D5, E55) jakožto dvě nejbližší hlavní rozvojové osy ČR (viz kapitola 5).

Pro podrobnější vymezení území vnitřní periferie v okrese Příbram byly zvoleny hodnoty $DSI/\check{C}R < 55,0$ a zároveň $IPE > 20,0$. V našem případě jsme tak nepřistoupili k v jiných pracích (Kostić 2004; Kubínová 2007) preferované hodnotě $DSI/\check{C}R < 50,0$, protože na území okresu takových obcí existuje poměrně malé množství, což by nás limitovalo při následném zhodnocení potenciálu rozvoje území na základě jednotlivých typů kapitálu.

Vedle souhrnného hodnocení podle DSI byla vypracována i stručná analýza jednotlivých ukazatelů vstupujících do jeho konstrukce. Sledován byl také jejich vývoj v období 1991-2001. Cílem tohoto hodnocení bylo odhalit jednak konvergenční/divergenční tendence vývoje těchto jevů v regionu a jednak jejich vliv na celkovou hodnotu DSI, resp. výsledky kvantitativního hodnocení.

V rámci metodické kapitoly je namíste také podrobněji vysvětlit použité statistické ukazatele:

Hustota zalidnění (počet obyvatel/km²) představuje spolehlivý ukazatel, který umožňuje identifikovat jádrová (hustě zalidněná, urbanizovaná území) a periferní (řídce zalidněná) území. Nižší hustota zalidnění tedy bude znamenat větší perifernost území. Výhodou aplikace ukazatele je dostupnost aktuálních dat (počet obyvatel, rozloha).

Podíl EA obyvatel vyjadřuje procentuální zastoupení obyvatel v produktivním věku na celkové populaci území. Pro periferní oblasti je charakteristický nízký podíl EA, což souvisí s odlivem EA z periferních obcí, v nichž tak zůstává vyšší podíl občanů v postproduktivním věku. Tento ukazatel tak nepřímou vypovídá i o věkové struktuře

obyvatelstva. Nevýhodou ukazatele je, že data o ekonomické aktivitě na obecní úrovni jsou vázána pouze na sčítání lidu.

Podíl EA obyvatel v priméru (zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství) na celkovém počtu EA obyvatel (%) je indikátorem závislosti na primárních zdrojích, která je často zmiňována jako jedna z charakteristik periferních oblastí (např. Cullen, Pretes 1998). Tento ukazatel vypovídá o nedostatku jiných pracovních příležitostí v obci. V případě uzavření (nebo transformace) zemědělského podniku v obci nebo jejím bližším okolí tak může dojít k většímu nárůstu nezaměstnanosti.

Podíl neobydlených domů (%) charakterizuje atraktivitu území z hlediska trvalého bydlení. Vyšší podíl neobydlených domů tak indikuje vyšší míru perifernosti. Jedná se buďto o domy neobyvatelné (příp. zchátralé) nebo častěji využívané k rekreaci (druhé bydlení).

Index změny počtu obyvatel vyjadřuje změnu počtu obyvatel (přírůstek/úbytek) v určitém časovém období. Vyšší míra úbytku počtu obyvatel je pokládána za indikátor perifernosti. Vedle přirozeného úbytku (demografické charakteristiky) je brána v úvahu také atraktivita obce z hlediska trvalého bydlení (migrace). Aplikace tohoto ukazatele v problematice perifernosti však může být zavádějící v případě vylidňujících se center metropolí, kdy o periferním postavení nemůže být řeč. Index změny počtu obyvatel byl počítán jako $(\text{počet obyvatel na konci sledovaného období} / \text{počet obyvatel na počátku sledovaného období}) \times 100$

Míra nezaměstnanosti vyjadřuje podíl (%) počtu uchazečů o zaměstnání (dosažitelných) z celkového počtu EA obyvatel. Aplikace tohoto ukazatele coby indikátoru perifernosti však není univerzální (např. vysoká míra nezaměstnanosti v některých urbanizovaných strukturálně postižených oblastech). Navíc se jedná o ukazatel se sezónní proměnlivostí. My jej použijeme jako indikátor nevyužitého lidského kapitálu v jednotlivých obcích a regionech.

Index vzdělanosti je konstruován z údajů o vzdělanostní struktuře obyvatelstva staršího 15 let. Index byl konstruován jako $(Z\check{S} + 2 \times S\check{S}b + 3 \times S\check{S}m + 4 \times V\check{S}) / \text{počet obyvatel starších 15 let}$. Jádrové oblasti se obecně vyznačují vyšší vzdělaností obyvatelstva. V periferních oblastech bývá vzdělanost obyvatelstva zpravidla nižší. Aplikace indexu vzdělanosti je pro naše účely vhodnější než pouhý podíl VŠ vzdělaných. Na úrovni obcí je totiž tento podíl často velmi nízký a na dění v obci a jejím rozvoji se tak podílejí i další skupiny obyvatelstva (Pileček 2005).

Index stáří charakterizuje věkovou strukturu obyvatelstva. Index byl konstruován jako (počet obyvatel starších 65 let/počet obyvatel mladších 15 let)x100. Základním předpokladem je, že periferní oblasti budou vykazovat vyšší zastoupení obyvatel v postproduktivním věku. Index stáří a index vzdělanosti jsme použili jako indikátory kvality lidského kapitálu.

Volební účast (%) a **počet kandidátů/1 mandát** v komunálních volbách byly využity jako indikátory kvality sociálního kapitálu, resp. míry ochoty obyvatelstva obcí angažovat se ve věcech veřejných. Vstupním předpokladem aplikace těchto ukazatelů je menší zájem obyvatel periferií o dění v obci a participaci na správě věcí veřejných. Analýza těchto ukazatelů v modelovém území však ukázala pravý opak (vyšší hodnoty v periferních obcích). Jejich využití ve výzkumu polarizace prostoru tak není univerzální.

K posouzení přírodního kapitálu byly použity údaje o využití ploch v dané obci. Jako obce/regiony s vyšším přírodním potenciálem byly označeny obce/regiony s vyšším **podílem lesních a vodních ploch (%)** a vyšším **indexem ekologické stability krajiny**, který vyjadřuje poměr ekologicky pozitivně využívaných ploch (lesní plochy, vodní plochy, trvalé travní porosty a trvalé kultury) k ekologicky negativně využívaným plochám (orná půda, zastavěné plochy a ostatní plochy).

Jako hlavní indikátor kvality člověkem vyrobeného kapitálu byl zvolen **index občanské a technické vybavenosti**, který syntetizuje (součet) existenci vybraných občanských (škola, zdravotní zařízení, policie a pošta) a technických (kanalizace, vodovod a plynofikace) charakteristik obcí. Nižší hodnota indexu je zpravidla typická pro periferní obce. Rozsah člověkem vytvořeného kapitálu lze nepřímo posoudit také podle výše zmíněného indexu ekologické stability krajiny.

V rámci kvalitativního hodnocení jsme se následně snažili na základě vyhodnocení terénního (dotazníkového) šetření interpretovat roli lidského a sociálního kapitálu v rozvoji periferních oblastí.

Využili jsme výsledků dotazníkového šetření katedry sociální geografie a regionálního rozvoje, která dotazníky aplikovala v několika modelových územích v rámci grantového projektu týkajícího se výzkumu lidského a sociálního kapitálu (viz kapitola 1). Dotazníky byly distribuovány respondentům prostřednictvím žáků základních škol v podzimních měsících roku 2008. Do naší práce jsme zahrnuli výsledky dotazníků z modelového území SO POÚ Březnice, které je součástí okresu

Příbram. Součástí hodnocení je rovněž komparace s výsledky z ostatních modelových území.

Na základě vyhodnocení výsledků dotazníků jsme pak formulovali závěrečné teze a poznámky týkající se role lidského a sociálního kapitálu v polarizaci prostoru. Aplikace hodnocení kvalitativní povahy ve výzkumu lidského a sociálního kapitálu se jeví jako nejvhodnější, protože se jejich prostorové rozmístění může částečně vymykat klasickému uspořádání polaritativní jádro–periferie.

Obsah dotazníku (příloha 1) lze shrnout do šesti hlavních bodů:

1. subjektivní hodnocení pozice obce
2. angažovanost obyvatelstva obcí ve spolcích, sdruženích a organizacích na různých řádovostních úrovních
3. sociální „klima“ v obci
4. meziobecní spolupráce
5. vztah obyvatelstva k lokálním aktérům
6. participace obyvatelstva na veřejných projektech obce

Podrobnější informace o aplikovaném dotazníku a zkoumaném vzorku obyvatelstva obsahuje kapitola 8 a příloha 1.

3.1 Shrnutí

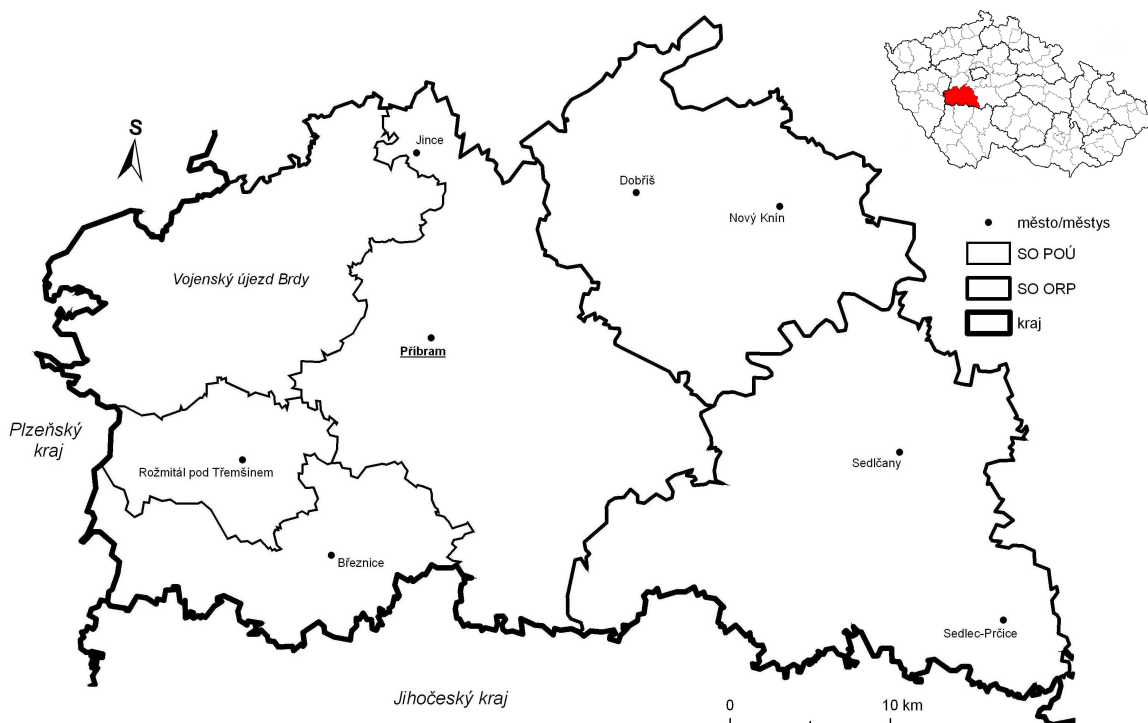
V práci je upřednostňována kombinace metod extenzivního a intenzivního výzkumu. Polarizace prostoru, identifikace periferních oblastí a hodnocení rozvojového potenciálu modelového území je prováděno na základě analýzy sekundárních dat, a to získaných buďto z nejrůznějších statistických zdrojů (SLDB 1991 a 2001, Retrospektivní lexikon obcí atd.) nebo z výsledků dotazníkového šetření katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK. Na základě vybraných statistických dat byly zkonstruovány syntetické ukazatele (DSI a IPE). Aplikace DSI na obce modelového území za roky 1991 a 2001 měla posloužit především k identifikaci periferních oblastí a zhodnocení trendů jejich vývoje v postkomunistickém období. Rozvojový potenciál vymezených periferních území pak byl hodnocen na základě aktuálních (ve větší míře) statistických ukazatelů (indikátorů jednotlivých kapitálů) a výsledků zmiňovaného dotazníkového šetření (Jančák a kol. 2008b).

4 Obecná charakteristika okresu Příbram

Okres Příbram se rozkládá v jihozápadní části Středočeského kraje. Území se nachází v nevýhodné poloze na pomezí tří krajů. Sousedí s okresy Písek, Strakonice a Tábor v Jihočeském kraji a s okresy Plzeň-jih a Rokycany v Plzeňském kraji. V rámci Středočeského kraje jsou sousedními jednotkami okresy Beroun, Praha-západ a Benešov. Svou rozlohou 1 692 km² (k 1. 1. 2007) je okres Příbram největším okresem Středočeského kraje (15,4 % rozlohy kraje). K 1. 1. 2008 žilo na území okresu necelých 111 tis. obyvatel (4. místo v kraji). Hustotou zalidnění však patří k nejméně zalidněným okresům Středočeského kraje (viz tabulka 4).

Z hlediska územní správy se okres Příbram skládá ze 3 správních obvodů obce s rozšířenou působností (Příbram, Dobříš, Sedlčany) a 5 správních obvodů obce s pověřeným obecním úřadem (Příbram, Dobříš, Sedlčany, Březnice, Rožmitál pod Třemšínem). Podrobnější informace o jednotlivých správních obvodech obcí s pověřeným obecním úřadem obsahuje obrázek 5 a tabulka 2.

Obrázek 6: Modelové území (stav k 1. 1. 2007)

Zdroj: autor; mapové podklady ArcČR 500

Tabulka 2: Základní charakteristiky správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem okresu Příbram, 2001

Region	Rozloha (km ²)	Počet obyvatel	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Podíl EA z celkové populace (%)	z toho v %			Podíl trvale neobydlených domů (%)
					Primér	Sekundér	Terciér	
SO POÚ Příbram	417,5	56911	136,3	51,5	3,8	35,5	54,0	20,4
SO POÚ Dobříš	318,4	18648	58,6	50,9	7,0	36,7	52,0	23,8
SO POÚ Sedlčany	384,5	19328	50,3	49,4	12,7	38,0	43,6	25,8
SO POÚ Březnice	153,6	6928	45,1	51,4	10,7	42,6	39,7	27,3
SO POÚ Rožmitál pod Třemšínem	93,9	5880	62,6	50,4	10,0	39,5	44,6	26,1
Okres Příbram	1628,0	107739	66,2	51,0	6,5	36,8	50,4	23,3

Poznámky: Údaje odpovídají správnímu členění z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: Sčítání lidu, domů a bytů 2001

4.1 Fyzickogeografické poměry okresu Příbram

Reliéf modelového území je značně členitý s výrazným zalesněním krajiny. Lesy zaujímají 44 % celkové rozlohy, což z okresu Příbram činí nejzalesněnější oblast Středočeského kraje. Nejkompaktnější lesní plochy se nacházejí na území vojenského újezdu Brdy a v na něj navazujících oblastech (Rožmitálsko). Výrazně zalesněné jsou také některé části Dobříšska a okolí vodní nádrže Orlík. Podstatně nižší podíl lesů pak vykazují spíše zemědělské regiony Březnicka a Sedlčanska. Podle některých autorů (např. Marada 2001) bychom tedy mohli více zalesněná území označit jako periferní. V naší práci se však budeme snažit využít komplexnější pohled na danou problematiku, ačkoliv v případě vojenského újezdu Brdy není namístě o jeho perifernosti, resp. marginalitě (viz kapitola 2.2) pochybovat.

Vysoký podíl lesů je však kompenzován nejnižším podílem zemědělské půdy ve Středočeském kraji (44 % rozlohy okresu), ačkoliv absolutní rozloha (749 km²) je po okrese Benešov nejvyšší v kraji (tabulka 3). Další charakteristikou zemědělské půdy okresu Příbram je vysoký podíl trvale travních porostů, což je odrazem nepříliš kvalitních půdních a klimatických podmínek, které limitují intenzivnější zemědělskou (zejména rostlinnou) výrobu s rentabilními hektarovými výnosy.

Z geomorfologického hlediska lze v okrese Příbram identifikovat dva základní útvary: pahorkatiny (Středočeská pahorkatina) a vrchoviny (Brdy, Hřebeny, Krásnohorská vrchovina aj.). V Brdech se nachází nejvyšší bod Středočeského kraje (Tok - 865 m n.m.). Vrchovinné oblasti jsou charakteristické vysokou zalesněností s ornou půdou pouze po okrajích (např. Rožmitálsko), zatímco oblasti pahorkatin

charakterizuje střídání lesních porostů, luk, pastvin, polí, rybníků a ostatních vodních ploch (např. Březnicko). S charakterem reliéfu úzce souvisí také pedologická skladba. Půdy patří většinou mezi kambizemě (hnědé půdy), které jsou na místech se specifickými podmínkami „narušeny“ příslušným půdním typem (např. glejové půdy). V některých oblastech je výrazným limitem pro potravinářské využití půdy kontaminace těžkými kovy (např. Lhota u Příbramě – sídlo Kovohutí Příbram). Geomorfologické a pedologické poměry lze považovat za jednu z příčin periferního postavení některých oblastí. Kambizemě totiž nejsou přirozeně příliš úrodné a členitý terén často představuje bariéru v jejich efektivním obdělávání. Z tohoto důvodu se v takových oblastech vyvinulo velmi řídké osídlení (větší města by se zde neživila). Území s nepříliš kvalitními podmínkami pro zemědělství tak jsou už od konce 19. století hlavními depopulačními oblastmi okresu (Kubeš 2000). Výsledkem těchto tendencí je sídelní rozdrobenost obcí a velmi nízká hustota zalidnění, což jsou charakteristické znaky venkovských periferních oblastí. Pro sídelně roztržštěné obce (v okrese Příbram hlavně na jihu Sedlčanska) je navíc v dnešní době značně obtížné zajistit rozvoj všem svým částem, a to především odpovídající obslužnost veřejnou dopravou (Perlín 2000). Odliv obyvatelstva (zejména s vyšším vzděláním) z některých periferních oblastí probíhá dodnes, což má nepochybně vliv i na kvalitu lidského a sociálního kapitálu takových území.

Tabulka 3: Využití ploch v okresech Středočeského kraje, 2007

Okres/kraj	Rozloha (km ²)	Zemědělská půda				Nezemědělská půda				
		Celkem (%)	v tom (%)			Celkem (%)	v tom (%)			
			Orná půda	Trvalé travní porosty	Trvalé kultury		Lesy	Vodní plochy	Zastavěné plochy	Ostatní plochy
Benešov	1 475	61,6	47,6	11,6	2,4	38,4	28,0	2,2	1,4	6,8
Beroun	662	52,7	39,2	10,1	3,5	47,3	35,7	1,3	2,0	8,3
Kladno	720	66,9	60,3	2,1	4,5	33,1	20,2	1,0	2,6	10,1
Kolín	744	74,7	66,3	2,7	5,7	25,3	12,7	2,3	2,4	6,6
Kutná Hora	917	65,6	54,9	6,7	3,9	34,4	23,7	1,9	2,0	6,9
Mělník	701	66,4	59,2	2,8	4,4	33,6	18,8	2,0	2,3	10,2
Mladá Boleslav	1 023	63,1	54,9	4,9	3,2	36,9	26,0	1,4	2,0	7,2
Nymburk	850	69,7	64,1	2,7	2,9	30,3	17,4	2,1	2,2	8,4
Praha-východ	755	64,4	53,9	4,3	6,2	35,6	22,5	1,5	2,7	11,6
Praha-západ	581	58,8	47,5	4,6	6,7	41,2	27,6	2,0	2,5	9,3
Příbram	1 692	44,2	31,3	11,1	1,8	55,8	43,6	2,6	1,1	8,4
Rakovník	896	53,6	45,2	3,8	4,7	46,4	37,3	1,4	1,4	6,0
Středočeský kraj	11 015	60,4	50,2	6,4	3,8	39,6	27,7	1,9	1,9	8,0

Zdroj: ČSÚ 2009, <http://www.czso.cz>

Na kvalitu půdy má vedle reliéfu nemalý vliv i charakter klimatu. Z hlediska podnebí náleží většina zájmového území do mírné klimatické oblasti (mírně teplá a mírně vlhká). Podnebí je charakteristické mírnými teplotami (průměrná roční teplota cca 7 °C), ročním úhrnem srážek 400 – 700 mm a mírným průběhem zimy. Nejstudenějším měsícem bývá leden, nejteplejším a nejvlhčím pak červenec. Vyšší partie Brd spadají do klimatické oblasti chladné vlhké vrchovinné s ročním úhrnem srážek až 950 mm a s průměrnou roční teplotou kolem 5,5 °C. Vzdušné proudy vanou nejčastěji od západu v závislosti na morfologii území. Klima vedle zemědělství výrazně ovlivňuje i další ekonomické aktivity v území. Tento charakter podnebí znamená výrazné limity (sezónnost) např. pro cestovní ruch, který je často uváděn jako jedna z možností rozvoje periferních oblastí. Typickým příkladem jsou v modelovém území obce podél řeky Vltavy. Zatímco v letním období (cca 4 měsíce) se v souvislosti s cestovním ruchem v oblasti eliminuje míra nezaměstnanosti, ve zbývajících částech roku nezaměstnanost v těchto obcích výrazně vzrůstá. Periferní obce u vodní nádrže Orlický náhon tak v zimních měsících vykazují nejvyšší nezaměstnanost (k 31. 1. 2008) v rámci modelového území (např. Kozárovice 20,1 %, Solenice 19,0 %). Významnější (komerční) využití území z hlediska zimního cestovního ruchu však charakter klimatu ani reliéfu neumožňuje.

Perifernost některých oblastí úzce souvisí také s hydrologickými poměry. Nejvýznamnější je v tomto ohledu řeka Vltava, která svým hlubokým údolím rozděluje okres na dvě nestejně velké části (odděluje Sedlčansko od zbytku okresu). Charakter toku, ale i okolních obcí nevratně změnila výstavba velkých vodních nádrží vltavské kaskády (Orlický náhon, Kamýk, Slapy) v 50. a 60. letech 20. století. Hluboké vltavské údolí tak může představovat významnou bariéru rozvoje přilehlých obcí, což lze považovat za jeden z důvodů jejich případné perifernosti. Modelové území vedle Vltavy odvodňuje řada menších toků, které však již významnější bariéru rozvoje přilehlých území nepředstavují. Okolí Příbrami je odvodňováno Litavkou a Příbramským potokem do řeky Berounky. Severovýchodní část Příbramska a Dobříšsko pak odvodňuje říčka Kocába do Vltavy. Dalšími významnými toky v okrese jsou Mastník (odvodňuje Sedlčansko) a Skalice (odvodňuje Rožmitálsko a Březnicko).

4.2 Sociogeografické poměry okresu Příbram

Okres Příbram patří mezi nejhřidčeji zalidněné okresy Středočeského kraje (66 obyvatel/km²). Nižší hodnotu tohoto ukazatele vykazují již jen okresy Rakovník a Benešov (tabulka 4). K 1. 1. 2007 náleží do okresu Příbram 121 obcí, v nichž žije 110 893 obyvatel (k 1. 1. 2008). Podíl městského obyvatelstva pak je ve vztahu k urbanizaci Česka (70,5 %) podprůměrný. V okrese Příbram žije ve městech 56,9 % obyvatel, v okrese Benešov pak 52,4 % obyvatel (Sčítání lidu, domů a bytů 2001).

Z hlediska přírůstku/úbytku obyvatelstva se okres Příbram s celkovým přírůstkem 7,4 na 1000 obyvatel řadí na předposlední místo v kraji (nižší celkový přírůstek vykazuje pouze okres Kutná Hora). Přírůstek přirozenou měnou byl v roce 2008 pouhých 0,2 na 1000 obyvatel. Podobné hodnoty vykazovaly i další okresy středočeské vnitřní periferie (Benešov, Rakovník), okres Kutná Hora dokonce zaznamenal v roce 2008 přirozený úbytek. Okres Příbram však nebyl výrazně přírůstkový ani z hlediska migrace. Ze zmíněných okresů vnitřní periferie se v tomto případě vymyká okres Rakovník, který byl v roce 2008 migračně aktivní.

K 31. 1. 2008 bylo v rámci okresu Příbram evidováno 3 773 uchazečů o zaměstnání, což představuje míru nezaměstnanosti 6,2 %. Nejnovější statistiky (k 31. 1. 2009) však již uvádějí 4 428 uchazečů, což registrovanou míru nezaměstnanosti okresu zvýšilo na 7,2 %. V tomto případě však lze zvýšení nezaměstnanosti přičíst celosvětové ekonomické krizi, která způsobila propouštění zaměstnanců zejména z průmyslových podniků. V porovnání s krajským průměrem (4,9 % k 31. 1. 2008) se tak jedná o nadprůměrnou nezaměstnanost a situace trhu práce v okrese Příbram je tak vedle okresů Kutná Hora a Nymburk (7,7 % k 31. 1. 2009) nejhorší ve Středočeském kraji. Největším zaměstnavatelem (výrobním) okresu Příbram je KOSTAL CR (se sídlem v Čenkově) produkující elektrické příslušenství k automobilům. Dále je to RAVAK Příbram (výroba koupelnového nábytku) a potravinářské podniky MASNA Příbram a Povltavské mlékárny Sedlčany. Z dalších průmyslových odvětví je zastoupeno také hutnictví neželezných kovů (Kovohutě Příbram), strojírenství (DISA Industries, BOBCAT) a výroba spotřebního zboží (KDS Sedlčany).

Kdysi intenzivní těžba polymetalických a uranových rud byla již zcela utlumena, ale zanechala po sobě nejen ekologické problémy (ekologická periferie), ale nepříznivě se podepsala také na vývoji nezaměstnanosti (zejména mužů) v okrese (strukturálně postižená oblast). Okres Příbram se rovněž potýká s nejnižší průměrnou hrubou měsíční

mzdou v kraji (15 561 Kč) přičemž průměrná hodnota Středočeského kraje byla v roce 2006 19 891 Kč.

Ohledně sektorové struktury hospodářství je v okrese Příbram vyšší podíl zaměstnaných v primárním sektoru (zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství). Nejvyšší podíl EA obyvatel v priméru vykazují právě periferní venkovská území v jižní části okresu (příloha 5), kde je zemědělská výroba většinou zajišťována většími podniky navazujícími na tradici socialistických JZD. V řadě obcí je tak zemědělství často jediným významným zaměstnavatelem (především pro „nemobilní“ obyvatelstvo). Zaměstnanost ve službách, průmyslu a stavebnictví pak v rámci okresu odpovídá průměrným hodnotám za Středočeský kraj (tabulka 4).

Tabulka 4: Vybrané demografické a socioekonomické ukazatele v okresech Středočeského kraje, 2008

Okres/Kraj	Počet obyvatel (tis.)	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Pohyb obyvatelstva (na 1000 obyv.)			Podíl EA z celkové populace (%)	z toho v %			Míra nezaměstnanosti (%)
			Přirozený přírůstek	Migrační saldo	Celkový přírůstek		Primér	Sekundér	Terciér	
Benešov	92,6	62,8	0,2	8,5	8,8	51,4	8,1	38,8	47,4	3,2
Beroun	81,3	122,9	2,3	17,6	19,9	52,1	3,7	39,8	48,0	3,8
Kladno	155,3	215,8	1,5	11,7	13,2	52,6	2,4	30,7	54,4	5,9
Kolín	93,0	125,1	1,2	13,0	14,2	51,5	4,6	36,7	49,1	5,7
Kutná Hora	74,6	81,3	-0,6	4,2	3,5	49,6	8,5	36,9	46,6	6,3
Mělník	97,7	139,4	2,1	21,6	23,8	52,9	3,7	39,4	47,4	5,6
Mladá Boleslav	120,8	118,1	3,0	18,2	21,2	53,9	3,9	49,7	40,1	2,2
Nymburk	88,9	104,5	2,5	12,4	15,0	51,7	6,5	34,1	50,4	6,2
Praha-východ	127,0	168,3	5,8	58,4	64,3	53,1	3,4	31,3	56,1	1,8
Praha-západ	106,0	182,6	7,8	48,5	56,4	53,2	2,9	29,6	58,9	1,9
Příbram	110,9	65,5	0,2	7,1	7,4	50,9	6,8	36,8	50,4	6,2
Rakovník	53,6	59,8	0,5	19,0	19,5	50,1	7,7	37,1	47,7	5,4
Středočeský kraj	1201,8	109,1	2,5	21,3	23,8	52,1	4,9	36,6	49,9	4,5

Poznámky: Údaje o podílu EA z celkové populace a v jednotlivých sektorech hospodářství (primér, sekundér, terciér) jsou vztaženy k roku 2001. Údaj o míře nezaměstnanosti je vztažen k 31. 1. 2008.

Zdroje: ČSÚ 2009, <http://www.czso.cz>; Statistický lexikon obcí 2008; Integrovaný portál Ministerstva práce a sociálních věcí ČR 2009

Z hlediska cestovního ruchu je modelové území atraktivní. Vynecháme-li poměrně hojně rozšířené druhé bydlení, nalezneme na území okresu celou řadu technických, kulturních i přírodních památek. Z celostátního pohledu patří mezi nejvýznamnější památky sakrální komplex Svatá Hora a hornické muzeum v Příbrami, zámek v Dobříši a zámek s židovskou čtvrtí v Březnici. V letním období jsou pak hojně využívána rekreační letoviska v okolí Orlické, Kamýcké a Slapské vodní nádrže (vysoký potenciál rozvoje z hlediska přírodního kapitálu). Perspektivou rozvoje pro venkovské periferní

oblasti okresu by mohly být především „měkké“ formy cestovního ruchu jako agroturistika, pěší turistika či cykloturistika. Masivnějšímu rozvoji zmíněných forem cestovního ruchu však brání nedostatečná infrastruktura (ubytování, stravování, dopravní infrastruktura atd.) ve venkovských oblastech. V případě agroturistiky pak také již zmiňovaná zemědělská velkovýroba, čímž v podstatě neexistují podmínky pro klasickou agroturistiku v „západním“ smyslu (pobyt na rodinných farmách). Vzhledem k dlouhodobému intenzivnímu využívání krajiny jsou v modelovém území poměrně málo zastoupeny přírodovědecky hodnotnější lokality přírodního charakteru (výjimku tvoří Brdy a kaňonovité údolí Vltavy). V případě Brd je však z důvodu existence vojenského újezdu volně přístupná pouze jejich menší část.

4.3 Shrnutí

Okres Příbram představuje řídce zalidněné území na pomezí tří krajů. Jeho relativně okrajovou polohu ještě umocňují fyzickogeografické (členitý reliéf, vysoká zalesněnost a klimatické, resp. pedologické poměry) podmínky, které představují výrazný limitní faktor v řadě hospodářských aktivit (především zemědělství), což ve výsledku znamená charakteristickou sídelní strukturu (velké množství malých sídel) a dlouhodobé depopulační tendence venkovských regionů. Klimatické poměry pak z hlediska sezónnosti limitují i cestovní ruch, čímž v některých oblastech v zimních měsících výrazně vzrůstá nezaměstnanost obyvatelstva. V tomto kontextu a v souvislosti důsledků hospodářské krize (propouštění zaměstnanců zejména v sekundárním sektoru ekonomiky) patří situace na trhu práce v okrese Příbram k nejhorším ve Středočeském kraji. I přes výše zmíněné nepříliš příznivé přírodní podmínky vykazuje okres Příbram zemědělsko-průmyslový charakter, přičemž zemědělství (navazující především na tradici socialistických JZD) stále představuje v některých venkovských oblastech klíčového zaměstnavatele. Venkovský charakter území však představuje potenciál pro rozvoj „měkkých“ forem cestovního ruchu (agroturistika, pěší turistika, cykloturistika apod.). V tomto případě je ale významným limitujícím faktorem nedostatečná infrastruktura (ubytování, stravování, dopravní infrastruktura atd.), v případě agroturistiky také převažující zemědělská velkovýroba. Z důvodu dlouhodobého intenzivního využívání krajiny je v modelovém území rovněž nízký podíl přírodovědecky hodnotných lokalit.

5 Pozice modelového území ve vybraných rozvojových dokumentech

Rozvojové dokumenty obecně slouží jako podklad pro koncepční řešení existujících hospodářských, sociálních, demografických či kulturních problémů v určitém vymezeném území. Cílem této kapitoly je charakterizovat pozici okresu Příbram, resp. jeho dílčích částí v národních a krajských rozvojových dokumentech. Analýze jsme podrobili Strategii regionálního rozvoje České republiky 2006 (národní úroveň) a Program rozvoje Středočeského kraje (krajská úroveň). Abychom si udělali přesnější obrázek také o situaci v okolních krajích (okres Příbram leží na rozhraní tří krajů), rozebrali jsme rovněž rozvojové dokumenty Plzeňského a Jihočeského kraje. Naskytla se nám tedy možnost vzájemné komparace přístupů jednotlivých krajů k vymezení problémových (periferních) území.

5.1 Pozice modelového území v národních rozvojových dokumentech

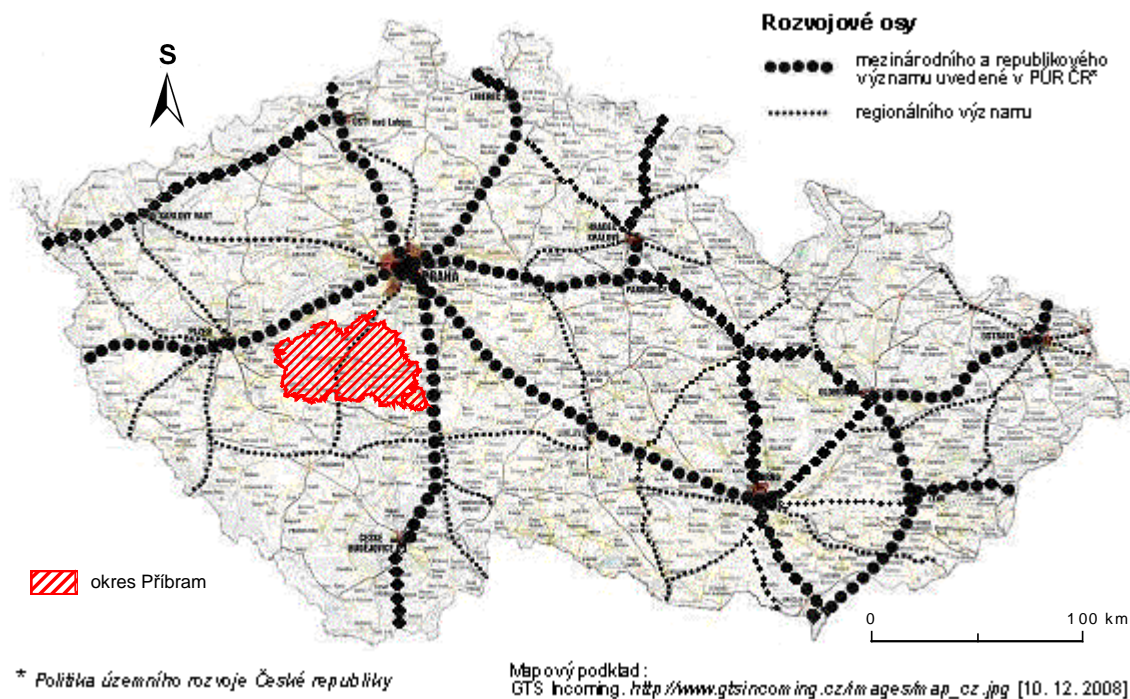
Základním dokumentem, který definuje přístup státu k podpoře regionálního rozvoje je Strategie regionálního rozvoje České republiky pro léta 2007-2013. V rámci tohoto dokumentu je území Česka hodnoceno na řádovostní úrovni krajů, což lze pro naši práci akceptovat jako „ještě relevantní“ měřítko. Další dokumenty (např. Národní referenční rámec) již území státu hodnotí na úrovni vyšších řádovostních jednotek NUTS II, a tudíž je zde jako příliš generalizované nebudeme analyzovat.

V rámci analýzy Strategie regionálního rozvoje (dále jen SRR) byla naše pozornost upřena zejména na oddíly, které hodnotily rozdíly v regionální struktuře (typologie regionů a vymezení regionů se soustředěnou podporou státu). Typologie regionální struktury byla v SRR navržena na krajské úrovni. Jednotlivé kraje Česka byly rozděleny do tří kategorií (rozdávající se regiony, regiony s průměrnou nebo nižší dynamikou rozvoje a zaostávající regiony) na základě zhodnocení hospodářské výkonnosti regionů, dlouhodobého socioekonomického vývoje, míry koncentrace ekonomických aktivit a geografické polohy území. Naše modelové území spadá celým svým rozsahem do Středočeského kraje, který byl zařazen do kategorie rozvíjejících se regionů. Nejzávažnějším důvodem tohoto zařazení je významný růstový potenciál související s polohou Prahy uvnitř regionu (SRR ČR 2006). Nutno podotknout, že označení celého kraje jako rozvíjejícího se regionu je přinejmenším nepřesné, protože v rámci kraje

existuje celá řada disparit a některé oblasti tak v žádném případě jako rozvíjející se označit nelze.

V dokumentu jsou dále vymezeny tzv. rozvojové oblasti a osy (obrázek 6). Rozvojovou osou je myšlen kanál, kterým se šíří socioekonomický růst z pólů rozvoje do okolí (SRR ČR 2006). Vymezení je provedeno správními obvody ORP s vazbou na významné dopravní cesty. Naše modelové území (okres Příbram) z těchto rozvojových os protíná pouze rozvojová osa regionálního významu (nižšího řádu), která kopíruje rychlostní komunikaci R4 (a její pokračování I/4) z Prahy (tzv. pól rozvoje, rozvojová oblast) směrem na Strakonice (příp. k hraničnímu přechodu Strážný). Rozvojové osy mezinárodního a republikového významu OS1 (Praha-Plzeň-Rozvadov) a OS4 (Praha-České Budějovice-Dolní Dvořiště) okres Příbram míjejí, čímž může být, i díky existenci vojenského prostoru v Brdech, oslabena pozice okresu vůči okolním vyspělým státům. Mimo tyto rozvojové osy pak jsou vymezeny periferní a venkovské regiony. V kontextu takového vymezení (dle ORP) tak můžeme jako periferní označit ORP Sedlčany.

Obrázek 7: Rozvojové osy České republiky

Zdroj: upraveno podle Strategie regionálního rozvoje ČR (2006)

Mezi rozvíjející se regiony je zařazen také sousední Plzeňský kraj. V tomto případě je hlavním důvodem úspěšný proces tvorby pracovních míst v nově se rozvíjejících zónách a podnicích (SRR ČR 2006).

Jihočeský kraj je pak označen jako region s průměrnou nebo nižší dynamikou rozvoje. Některé jeho části (např. aglomerace krajského města) sice vykazují velmi dobré hodnoty některých ukazatelů, ale zároveň v mnoha dalších ukazatelích nedosahuje průměru ČR. Jako jedna z bariér rozvoje Jihočeského kraje je označována špatná dopravní dostupnost, která se týká zejména některých venkovských (periferních) území (SRR ČR 2006).

V rámci strategie byly rovněž vymezeny regiony (na úrovni okresů) se zvláštním financováním ze státního rozpočtu pro období let 2007-2013. Tyto regiony byly vymezeny na základě průběžné analýzy hospodářského a sociálního rozvoje státu a je třeba je s ohledem na vyvážený rozvoj státu a vyrovnávání rozdílů mezi úrovněmi jeho jednotlivých územních celků podporovat (SRR ČR 2006). Jedná se o strukturálně postižené regiony, hospodářsky slabé (venkovské) oblasti a regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností. Podle SRR ČR (2006) se však na území Středočeského kraje takový okres nevyskytuje.

5.2 Pozice modelového území v rozvojových dokumentech krajů

Program rozvoje kraje je základní střednědobý dokument, který je sestaven pro účely koordinace územního rozvoje. Na základě definice strategických cílů a směrů žádoucího rozvoje jsou formulována příslušná opatření (následná implementace projektů) na daná časová období. V rámci této dokumentace jsou pak pomocí regionalizace území vymezeny specifické subregiony, kterých se navržená opatření týkají prioritně. Zjednodušeně lze říci, že se jedná o vymezení jádrových a periferních (resp. problémových) oblastí. Rozvojové dokumenty příslušných krajů byly analyzovány s cílem posoudit pozici modelového území (příp. území k němu přilehlých) v rámci vyššího územně správního celku (kraje). Dále jsme se pokoušeli zjistit, jak jsou periferní oblasti v jednotlivých krajích vnímány, na jaké problémy se zde upozorňuje a jaké alternativy jejich řešení se v rámci příslušných programů nabízejí.

Program rozvoje Středočeského kraje (2006) pro období 2007-2013 bere v potaz velkou typologickou různorodost, což znamená, že v rámci kraje (i v rámci jednotlivých okresů) existují odlišné přírodní a socioekonomické podmínky a rovněž potenciál rozvoje. Významným diferenciacním faktorem je vzdálenost od Prahy, jejíž silný vliv působí jak v pozitivním, tak negativním smyslu. Vzdálenost Prahy významně diferencuje i území okresu Příbram, přičemž některé části Příbramska a Dobříšska z dobré dostupnosti Prahy (rychlostní komunikace R4) profitují. Kvůli velké rozloze a

počtu okresů, členitosti území i existenci tak významného faktoru, jako je území hlavního města, vykazovaly jednotlivé okresy mezi sebou určité disparity.

Okres Příbram je hodnocen jako členité území s výrazným podílem lesů (podle Marady 2001 jeden z alternativních ukazatelů perifernosti) a jedná se o jedno z nejdříve zalidněných území kraje. Ekonomicky aktivního obyvatelstva bylo v roce 2001 evidováno 51,0 % (viz tabulka 4). Horší je v tomto ohledu situace pouze v okresech Kutná Hora a Rakovník, které jsou v rámci Programu rozvoje Středočeského kraje definovány jako okresy s největším výskytem sociálně-ekonomických problémů (nízká dopravní dostupnost, menší ekonomická síla obcí atd.). Nepříznivá je rovněž bilance na trhu práce (vysoká nezaměstnanost a nízké mzdy).

Z problémů uvedených v Programu rozvoje lze okres Příbram interpretovat také jako ekologickou periferii. Zmiňovány jsou následky těžby uranových rud, narušení horninového prostředí, zamoření půdy těžkými kovy (Kovohutě Příbram) a polychlorovanými bifenoly (průmyslové podniky v Sedlčanech). Okresům Příbram a Benešov je navíc přisuzováno největší radonové riziko v kraji, což může v některých oblastech limitovat novou výstavbu.

Okres Příbram je současně se sousedními okresy Benešov a Beroun charakterizován jako diferencované území, přičemž problémy se vyskytují především v jejich periferní venkovské oblasti. Konkrétně jsou jmenovány mikroregiony Rožmitál pod Třemšínem a Březnice. Oblasti Sedlčanska a Voticka (před rokem 1949 jeden okres) pak vykazují nejnižší podíl vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva v kraji (4,9 resp. 3,9 %), přičemž krajský průměr činil v roce 2001 7 %.

Je namístě se krátce zmínit také o situaci v okolních okresech Středočeského kraje. Socioekonomickou charakteristikou je okresu Příbram nejbližší sousední Benešovsko, které se vyznačuje nízkou hustotou zalidnění, lehce podprůměrným podílem EA, vysokým podílem EA v priméru a nízkou průměrnou měsíční mzdou. Významným rozdílem mezi oběma okresy je však skutečnost, že se Benešovsko nachází na jedné z hlavních rozvojových os (obrázek 7) a navíc vykazuje nízkou míru nezaměstnanosti (3,2 % v roce 2008), což může být důsledkem suburbanizačních tendencí. Z blízkosti Prahy a polohy na jedné z hlavních rozvojových os (obrázek 7) profituje (nezaměstnanost 3,8 % v roce 2008) také okres Beroun, který však nevykazuje tak zemědělský charakter jako Příbramsko a Benešovsko. Dobré postavení v sociogeografickém systému pak má okres Praha-západ (součást Pražské metropolitní oblasti) s vysokou hustotou zalidnění (suburbanizace), vysokou průměrnou měsíční

mzdou a extrémně nízkou nezaměstnaností (1,9 % v roce 31. 1. 2008). Příznivé demografické a socioekonomické charakteristiky jsou však v tomto případě „vykoupeny“ horší kulturní, sociální a zdravotní vybaveností a horší strukturou školských zařízení, protože jejich potřebu zřejmě saturují pražské instituce (Ouředníček a kol. 2008).

V **Programu rozvoje Plzeňského kraje** (2000) je regionalizaci věnována velká pozornost. Jsou zde definovány jednak jádrové oblasti a rozvojové osy, ale explicitně také periferní (problémové) regiony. Nejohroženější venkovské oblasti byly vymezeny jako tzv. územní disparity kraje ohrožené především nestabilitou ekonomickou a sídelní. Na základě komplexního zhodnocení území podle socioekonomických ukazatelů (hustota zalidnění, míra nezaměstnanosti, index stáří, migrační pohyb obyvatel, stupeň vzdělanosti, podíl EA v priméru aj.) byly vymezeny dvě úrovně problémových území (problémová a slabě problémová), do kterých je nutno soustředit podporu s ohledem na vyvážený rozvoj kraje. Základní územní jednotkou pro vymezení byla zvolena správní území pověřených obecních úřadů.

Pro potřeby této práce je důležitá skutečnost, že mezi problémové regiony byla zahrnuta území při hranicích okresu Příbram (v okrese Plzeň-jih). Jako problémové území byl označen SO POÚ Nepomuk a jako slabě problémová sousední SO POÚ Blovice a Spálené Poříčí. Největší plochy periferie se nacházejí podél vnitrozemských hranic (s Jihočeským a Středočeským krajem) také kvůli rozvojovému potenciálu, který se do pohraničních regionů může šířit z vyspělého Bavorska (Z-V gradient). Území při vnitrozemských krajských hranicích jsou charakterizována jako řídce zalidněná s převažující obytnou a zemědělskou funkcí, nedostatečně rozvinutou sociální a technickou infrastrukturou a špatnou dopravní obslužností. Tyto oblasti je nutné (pro jejich zásadní význam pro zachování sídelní struktury venkovských oblastí) stabilizovat či posílit. Vedle využití stávajícího rekreačního potenciálu se jako řešení nabízí restrukturalizace a modernizace zemědělské výroby (multifunkční zemědělství, mimoprodukční funkce zemědělství, rentabilní plodiny a činnosti...).

Také **Program rozvoje Jihočeského kraje** (2006) jako problémová území prioritně označuje venkovské oblasti, v nichž došlo k omezení nebo ukončení ekonomických (zejména zemědělských) aktivit (přechod k čistě obytné funkci) a jsou dopravně hůře dostupné. Hlavním strategickým cílem prioritní osy Venkovský prostor je proto podpora diverzifikace venkovské ekonomiky se zaměřením na využívání moderních forem zemědělství, rybářství a lesnictví za současného využití stávajícího potenciálu a

zachování místních tradic a hodnot krajiny. Celý kraj je (podobně jako venkovské zemědělské oblasti v okrese Příbram) charakteristický velkým počtem malých obcí a velmi nízkou kvalitou pozemních komunikací.

Program rozvoje Jihočeského kraje vymezuje tzv. hospodářsky slabé regiony (na úrovni SO POÚ) na základě hodnocení socioekonomických a demografických ukazatelů (přírůstek stěhování na 1000 obyvatel, hustota dopravní sítě, míra nezaměstnanosti, průměrná hrubá měsíční mzda, podíl zaměstnaných v priméru, hustota zalidnění aj.). Stejně jako v Plzeňském kraji byly i v případě kraje Jihočeského jako hospodářsky slabé označeny regiony sousedící s naším modelovým územím. Konkrétně se jedná o regiony Mirovice, Mirotice a Milevsko, které souhrnně tvoří problémovou oblast Severní Písecko. V dokumentech pro předchozí období bylo jako problémové označováno i Blatensko. Obecně se jedná o zemědělské oblasti (s výjimkou průmyslovějšího Milevska) s vysokou nezaměstnaností a nepříznivou demografickou strukturou obyvatel. Vedle těchto hospodářsky slabých oblastí jsou v dokumentu definovány i tzv. oblasti ohrožené vysídlením, kam rovněž spadá celé Severní Písecko a Blatensko.

5.3 Shrnutí

Z analýzy jednotlivých rozvojových dokumentů je patrné, že periferní oblasti vymezené v rámci okresu Příbram budou pravděpodobně součástí rozsáhlejšího celku vnitřní periferie, který se rozkládá podél krajských hranic. Obecně lze tuto oblast vnitřní periferie charakterizovat jako území se zvýšeným výskytem specifických sociálně-ekonomických problémů, které vyplývají z její okrajové polohy.

Jako nejzásadnější problémy těchto oblastí lze vyjmenovat řídké osídlení, neexistenci významných jader a rozvojových os (SRR 2006), neprogresivní zemědělská výroba (v závislosti na přírodních poměrech), záporné migrační saldo (příp. selektivní migrace), špatný stav dopravní infrastruktury a nízká úroveň technické a občanské vybavenosti, vysoká nezaměstnanost a nepříznivá míra a struktura ekonomické aktivity, nižší mobilita pracovních sil, nízké mzdy, nízká intenzita veřejné dopravy aj.

Jako možnosti rozvoje pak jsou nejčastěji zmiňovány restrukturalizace a modernizace zemědělství, podpora malého a středního podnikání a využití stávajícího potenciálu pro vhodné formy cestovního ruchu (cykloturistika, pěší turistika, agroturistika aj.), ale také již existující druhé bydlení.

6 Historickogeografické aspekty vývoje modelového území

6.1 Nástin vývoje před rokem 1948

Přírodní charakter území dnešního okresu Příbram (vysoká lesnatost, nepříznivé klimatické a půdní poměry) byl příčinou pomalé a relativně pozdní kolonizace území, protože výrazně limitoval využití k zemědělským účelům. Příchod Keltů v mladší době železné pak v podstatě určil hospodářský a společenský charakter území platný až do nedávné minulosti (zemědělství, hornictví a zpracování nerostných surovin).

Vyhlášené příbramské stříbrné doly počaly vzkvétat od 16. století (horní město) v důsledku chudnoucího měšťanstva po husitských válkách. Příbram tak již tehdy byla díky svým funkcím jakýmsi přirozeným centrem celé oblasti. Zbytek území pak tvořil relativně nivelizovaný prostor lokálních trhů. Většina obyvatelstva dnešního okresu se živila zemědělstvím (venkov) a drobnými řemesly (především města). Na rozvoj regionu měl velký vliv rozvoj poutních aktivit v důsledku rekatolizace Čech po třicetileté válce. Naproti tomu zisky z těžebních prací (stříbro a železo) plynuly především do Vídně. Příbram se však stala sídlem centrálních báňských institucí a báňské akademie a se vznikem báňských institucí souvisí i nebývalý rozvoj kulturního a společenského života. Příbram a její užší zázemí tak jako jediná z dnešního okresu přesáhla celozemský průměr v hustotě zalidnění (Kárníková 1965), což platí v podstatě dodnes (příloha 3). Zemědělské oblasti již v 18. století vykazovaly mnohem nižší hustotu zalidnění než oblasti průmyslové a to se v té době ještě kvůli primitivním technologiím naplno neprojevovaly oblastní rozdíly, které by byly adekvátní k přírodním poměrům (Kárníková 1965).

Pro oblast Brd byla na přelomu 18. a 19. století vedle zemědělských aktivit typická také manufakturní výroba (Atlas československých dějin 1965). Podbrdsko (v modelovém území pak hlavně Rožmitálsko a Jinecko) se stalo hlavním centrem železářství v českých zemích a z ekonomického hlediska tak tvořilo jádrovou oblast předindustriálních Čech. V oblasti fungovala celá řada vysokých pecí a hamrů, které využívaly přírodního potenciálu oblasti (energie brdských vodních toků). Od poloviny 19. století (s nástupem industrializace) však brdské železářství upadalo, a to jednak vlivem konkurence velkých železářských podniků (Kladno), jednak dovozem levnějšího železa ze zahraničí (v souvislosti s rozvojem železnice a odpoutáním se od lokalizace přírodních zdrojů) a v neposlední řadě i nízkou kvalitou brdské železné rudy. Podobný

osud potkal i podbrdské cvokařství (ruční výroba hřebíků), jehož úpadek měl za následek masivní depopulaci zejména hornatých a lesnatých regionů (Čáka 1986). S ukončením železářských aktivit tak počal pozvolný úpadek některých podbrdských středisek, což nejlépe demonstruje vývoj postavení Rožmitálu pod Třemšínem mezi městy Středočeského kraje (příloha 13). Ještě ve druhé polovině devatenáctého století totiž Rožmitál pod Třemšínem zaujímal mezi všemi městy dnešního Středočeského kraje třináctou pozici a za sebou zanechal i některá současná okresní města (Rakovník, Nymburk).

Většina území dnešního okresu (podobně jako celé střední Čechy) však vykazovala zemědělský charakter. Přelomové bylo z hlediska vývoje zemědělských oblastí v modelovém území 19. století. Tehdy se totiž díky rozvoji technologií začaly naplno projevovat rozdíly mezi zemědělskými regiony s příznivými a nepříznivými přírodními podmínkami. Neperspektivní zemědělská výroba tak společně s relativně pozdním zavedením železnice (navíc nepříliš významné) a absence strategických nerostných surovin (hlavně uhlí) vedly k nižší míře industrializace a tím pádem i depopulaci zemědělských oblastí s horšími přírodními podmínkami (téměř celá oblast Středočeské pahorkatiny, vyjma zemědělských oblastí v bližším zázemí měst). Oblast Středního Povltaví (Sedlčansko) a jižního Příbramska (zejména Březnicka) tvořila hlavní depopulační území Čech (Kárníková 1965) a zdrojovou oblast pracovních sil pro především průmyslové regiony (např. Praha, Kladensko).

Změny zaznamenala koncem 19. století i hornická oblast Příbramska. Příbram počala díky úpadku stříbrného hornictví populačně stagnovat. V souvislosti s blížící se 1. světovou válkou se do popředí zájmu dostalo olovo a důlní práce se tak přesunuly do širšího okolí města (obce Vrančice, Milín, Třebsko aj.). I přes ekonomický a populační pokles však panoval v modelovém území čilý kulturní život spojený mj. i s masivním rozvojem spolkové činnosti (sociálního kapitálu), a to jak ve městech tak na venkově.

Do života obyvatel modelového území (ve městech i na venkově) však významně zasáhla 1. světová válka. Zatímco ve městech došlo k vojenské správě strategických těžebních a průmyslových aktivit (zbrojení), vesnické obyvatelstvo bylo sužováno drastickými dodávkami zemědělských plodin a dobytka, což ještě zvýšilo chudobu na venkově.

Přestože v době první republiky objem těžebních aktivit poklesl, příbramské doly zůstaly i nadále nejvýznamnějším podnikem regionu. Hornictví však prošlo řadou racionalizačních opatření, přičemž došlo k utlumení neproduktivních činností. Ani

postupná modernizace však nezabránila ekonomickým problémům těžební oblasti, které završila celosvětová hospodářská krize ve 30. letech 20. století. Přestože se Československo z krize poměrně rychle vymanilo, situace v zadlužené Příbrami tomu neodpovídala. V tomto období populačně získávala zejména západní část Dobříšska a obce ležící podél dnešní rychlostní komunikace R4 z Příbrami do Prahy. Naopak celá jižní polovina okresu a břehy Vltavy (tedy dnešní periferní oblasti) zůstávaly i nadále populačně pasivní.

Neblahé důsledky na populační vývoj okresu Příbram měla také druhá světová válka. Hustota zalidnění obcí během války poklesla v podstatě na dnešní úroveň. Platí to zejména v případě venkovských oblastí. Specifický vývoj pak potkal oblast severního Sedlčanska (a sousedního Neveklovska), odkud bylo během války vystěhováno na třicet tisíc obyvatel (tradiční české obyvatelstvo) z důvodu zřízení výcvikového prostoru jednotek SS. Poválečný návrat do původních domovů pak provázely komplikace. Zemědělské plochy a lesy byly zpustošeny, část domů byla vážně poškozena a mnohé byly zničeny úplně. Mnozí z vysídlených obyvatel se tak již na Sedlčansko nevrátili a našli nový domov např. ve „vysídleném“ pohraničí. Na dalším poklesu populace v jižních částech modelového území (např. Březnice, Zalužany) se navíc podepsalo vyvraždění zdejší židovské komunity či represe spojené s protinacistickým odbojem (Rožmitálsko). Druhá světová válka zasáhla také do života Příbrami. Nejednalo se pouze o úbytek populace, ale rovněž o uzavření báňské akademie a její poválečný přesun do Ostravy. Válečné zintenzivnění těžby (často bez důkladnějších průzkumů) navíc výrazně poškodilo zdejší životní prostředí.

6.2 Vývoj v období komunistického režimu (1948-1989)

Vývoj modelového území v době komunistické totality provázela celá řada rozličných faktorů, jejichž důsledky jsou patrné i v současnosti. Podepsaly se mj. i na podobě dnešních periferních oblastí.

Především došlo k masivnímu rozvoji těžkého průmyslu po vzoru Sovětského svazu. Vysoká míra industrializace se netýkala pouze Příbrami (Kovohutě Příbram aj.), ale také dalších měst (zejména Sedlčan), což s sebou neslo zvýšenou poptávku po nerostných surovinách (hlavně rudách). V důsledku industrializace a tvorby nových pracovních příležitostí však byly během komunistické totality zastaveny depopulační tendence některých center zemědělských oblastí, což se týkalo zejména Sedlčan (příloha 13) Proces zvyšování těžby a industrializace však často nerefletoval

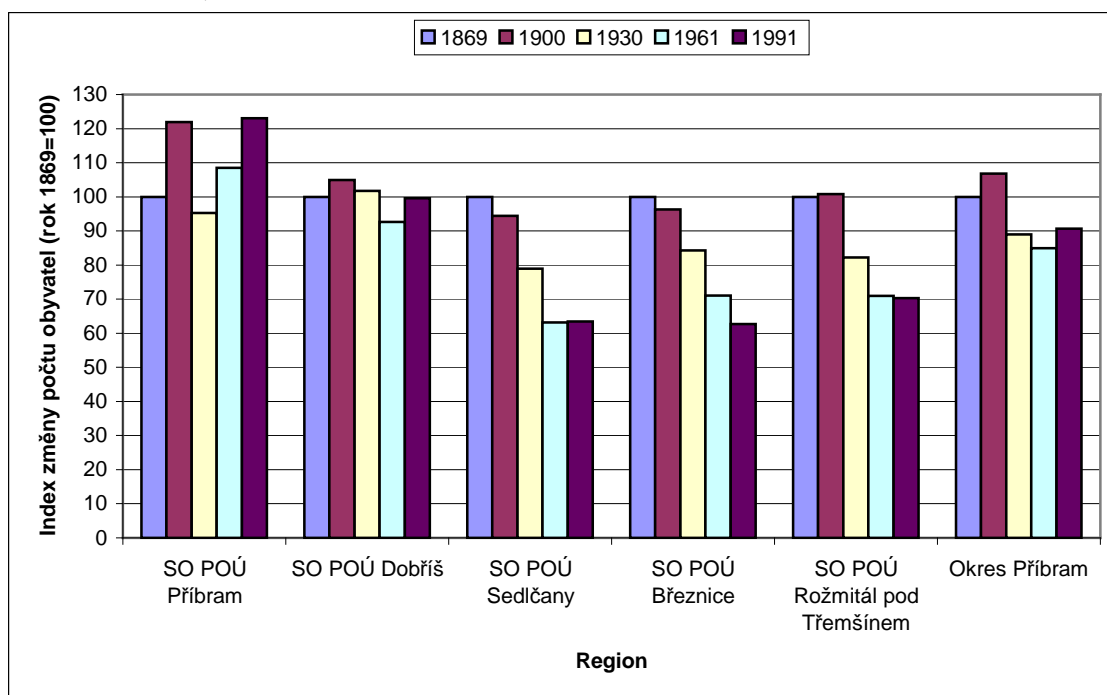
ekonomickou stránku, a tudíž byl značně neefektivní. Československé velkoobchodní ceny kovů byly násilně drženy na stálé úrovni, zatímco světové ceny rostly. Nerentabilní těžba polymetalických rud trvala až do 80. let. Hlavním „dědictvím“ po rudném hornictví je vysoká míra poddolování území, která v polistopadovém období komplikovala rozvoj postižených oblastí, zejména pak novou výstavbu a dopravu (propady pozemních komunikací apod.).

Hlavním těžebním artiklem v komunistickém období se však stal uran (těžba probíhala na Příbramsku v letech 1950-1991), který byl hybnou pákou rozvoje celého města i jeho okolí. Podobně jako v případě stříbra v dobách Rakousko-Uherska ani tentokrát neplynuly největší zisky městu (resp. okresu). Těžba uranu byla totiž plně pod kontrolou Sovětského svazu (Lepka 2003). Možnost vysokých výdělků však zapříčinila velkou vlnu přistěhovalců do regionu mj. z dnešních periferních oblastí (viz obrázek 8). Agresivní těžba však po sobě zanechala vážné ekologické problémy (poddolování, odvaly, zvýšené radonové riziko, kontaminace půdy a vod) a učinila tak v porevolučním období z těžebního regionu (ač z ekonomického hlediska jádrového) ekologickou periferii a po jejím útlumu také strukturálně postiženou oblast (díky vysoké nezaměstnanosti).

S rozvojem průmyslových a těžebních činností je úzce spjat také úpadek kulturní úrovně měst. Došlo k zásadní proměně veřejného života. Řada podniků byla znárodněna, z místních živností a stavebních podniků byly vytvořeny komunální služby a slučování se nevyhnuly ani tělovýchovné a kulturní spolky (Velfl 2003). Na příliv obyvatelstva do center průmyslu a těžby pak bylo nutné reagovat i novou intenzivní výstavbou (panelová sídliště), která v určité míře zasáhla všechna větší města okresu (sídla dnešních POÚ, nejvíce pak Příbram). Všechny tyto aktivity tak nepříznivě ovlivnily úroveň sociálního kapitálu.

Situaci ohledně vývoje počtu obyvatelstva v jednotlivých správních obvodech obcí s pověřeným obecním úřadem v okrese Příbram reflektuje graf 1, z něhož je patrné, že převážně zemědělské oblasti (zejména Březnicko a Sedlčansko) jsou depopulační již od 19. století. Rožmitálsko je pak populačně ztrátové od počátku 20. století v souvislosti s ukončením hospodářských aktivit spjatých s těžbou a zpracováním železa. Růstové tendence se tak v době komunistického režimu týkaly především Příbramska (v užším slova smyslu) v důsledku rozvoje těžebních prací a Dobříšska, kde pozitivní roli sehrála vedle industrializačních procesů také blízkost metropole.

Graf 1: Vývoj počtu obyvatel ve správních obvodech obcí s pověřeným obecním úřadem v okrese Příbram, 1869-1991

Zdroj: vlastní zpracování podle Historického lexikonu obcí ČR 1869-2005

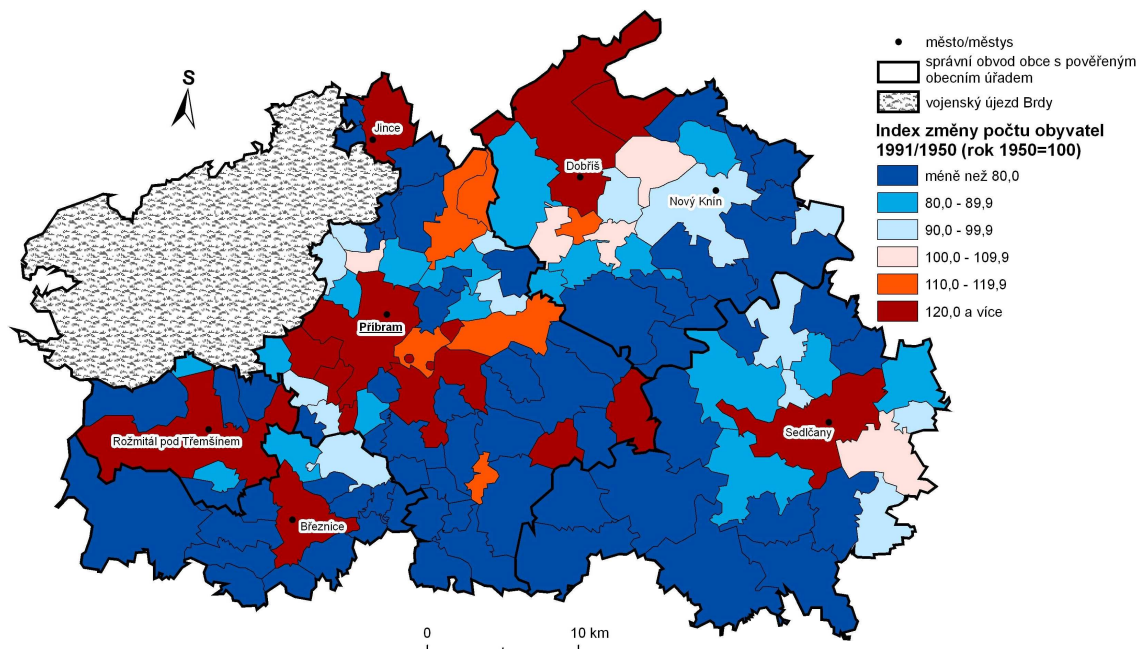
Dalším významným fenoménem, který se podepsal na současné podobě okresu Příbram byla výstavba vltavských přehradních nádrží a vodních elektráren v 50. a 60. letech. Obce ležící v těsné blízkosti těchto staveb (Solenice a Kamýk nad Vltavou) se tak vedle měst staly hlavními cíli vnitřní migrace („migrační uzavírání okresu“) v období komunistického režimu (viz obrázek 8). Do zmíněných obcí a větších měst směřovala investiční výstavba a taková sídla tak nabývala na významu.

Komunistické období se výrazně podepsalo také na podobě venkovských oblastí. Kolektivizace zemědělství totiž často úplně rozvrátila zaběhnutý sociální systém na venkově (zpřetrhání tradičních vazeb k půdě, soukromého vlastnictví apod.) a výstavba obřích komplexů JZD často výrazně narušila také estetickou stránku jinak malebných obcí (např. Klučenice, Krásná Hora nad Vltavou, Hvožďany), což je v dnešní době limitujícím faktorem pro rozvoj některých forem cestovního ruchu (agroturistika). „Rovnostářská“ zemědělská politika (systém diferenciálních příplatků a pozemkových daní) pak znamenala rozvoj k životnímu prostředí nešetrné zemědělské výroby. Práce v zemědělských podnicích pak po roce 1989 zůstala často jedinou možností zaměstnání v některých venkovských oblastech a její případné omezení, transformace či úplné zrušení může v budoucnu dramaticky zvýšit nezaměstnanost v některých obcích.

Z důvodu nedostatku jiných pracovních míst považujeme v rámci naší práce obce s vyšším podílem EA v priméru za periferní.

Do života na venkově významně zasáhlo také zavedení tzv. střediskové soustavy osídlení. Hierarchizace venkovských sídel v praxi znamenala soustředění jednotlivých aktivit (investic) do omezené skupiny vybraných sídel (střediskové obce, v okrese např. Višňová, Hvozd'any), zatímco jiná sídla byla v tomto směru opomíjena. V důsledku toho tak docházelo k rušení menších zemědělských provozů a omezování dalších aktivit v nestřediskových sídlech. Odpovědí na následné depopulační tendence (a stárnutí populace) těchto sídel byl masivní rozvoj druhého bydlení. Selektivní koncentraci do střediskových obcí podléhala také spolková činnost, čímž často nabyla pouhé formální úrovně. Depopulace malých sídel, rozvoj druhého bydlení a formalizace spolkové činnosti tak vážným způsobem narušily původní sociální vazby (sociální kapitál) na venkově (Perlín 1998).

Obrázek 8: Index změny počtu obyvatel v obcích okresu Příbram, 1991/1950

Poznámky: Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice). Největší negativní změna: Bukovany (23,3), největší pozitivní změna: Příbram (271,0).

Zdroje: vlastní zpracování podle Historického lexikonu obcí ČR 1869-2005; mapové podklady ArcČR 500

6.3 Období transformace (1990-2008)

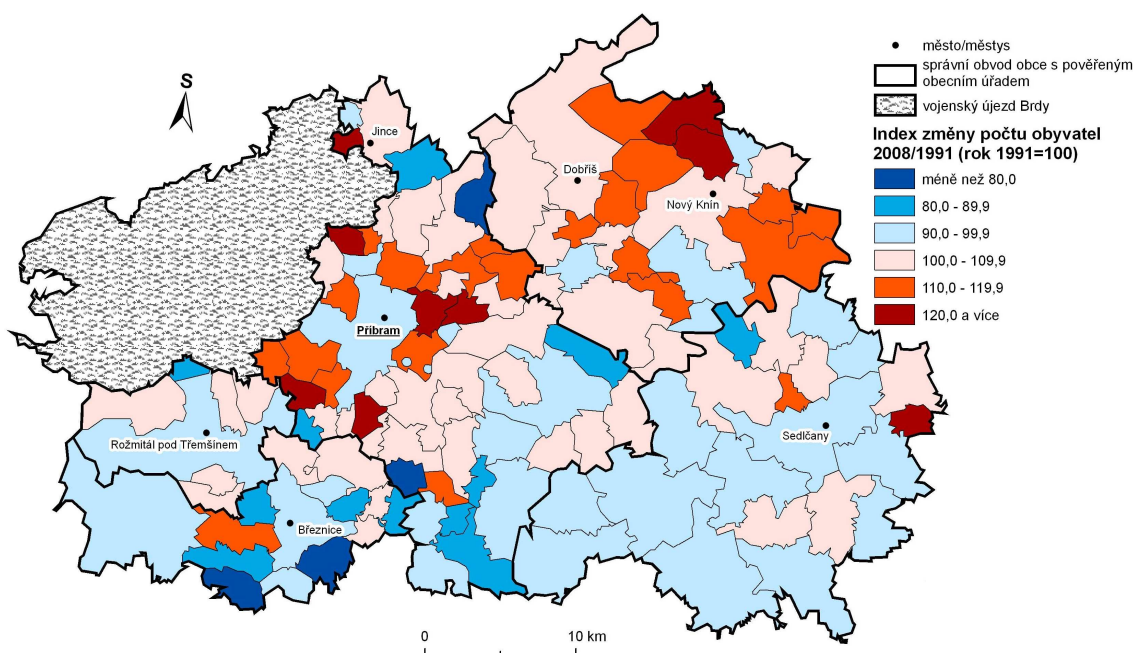
Největším polistopadovým zásahem do podoby okresu Příbram byl útlum hornických činností (zavření uranových dolů a zánik velkých báňských podniků), což počátkem 90. let vyvolalo dramatické zvýšení nezaměstnanosti. Dalo by se tedy říci, že

k venkovským periferním oblastem (hospodářsky dlouhodobě slabé) tak přibýly (alespoň na určitou dobu) oblasti strukturálně postižené (z ekonomického hlediska stále jádrové). Výši míry nezaměstnanosti však částečně regulovala poměrně dobrá dostupnost Prahy a rychlý rozvoj malého a středního podnikání a terciárního sektoru. Útlum hornických aktivit se rovněž podepsal na výši mezd a důchodů. Výše průměrné mzdy okresu byla v době existence těžebních činností velmi vysoká. Se skončením hornictví však docházelo k postupnému snižování mezd a dnes se okres vyznačuje jednou z nejnižších průměrných mezd ve Středočeském kraji (kapitola 4.2). Těžební aktivity rovněž zanechaly často nevratné negativní důsledky na životním prostředí a zdravotním stavu obyvatelstva.

Ve větších městech komunistický režim zanechal rovněž řadu podniků těžkého průmyslu se zastaralou, neefektivní a neekologickou výrobou. Situaci části z nich však zachránila privatizace a zahraniční investoři.

V případě Příbrami rovněž došlo k nárůstu významu cestovního ruchu, což bylo spojeno zejména se vznikem památníku hornictví a „oživení“ poutního ruchu.

Obrázek 9: Index změny počtu obyvatel v obcích okresu Příbram, 2008/1991

Poznámky: Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice). Největší negativní změna: Buková u Příbramě (63,6), největší pozitivní změna: Malá Hraštice (138,6).

Zdroje: Historický lexikon obcí ČR 2006; Počet obyvatel v obcích Středočeského kraje 2008, <http://www.czso.cz>; mapové podklady ArcČR 500

S pádem komunistického režimu došlo také k proměně migračních proudů. Zatímco před rokem 1989 migračně získávala především města, těžební oblasti, příp. místa

s investiční výstavbou (např. Solenice, Kamýk nad Vltavou), v 90. letech došlo (v důsledku decentralizace) k nárůstu imigrace do venkovských oblastí v zázemí větších měst (Musil, Müller 2008). Populační úbytky měst od druhé poloviny 90. let souvisely se ztíženou dostupností bydlení ve městě (nárůst cen bydlení a pokles výstavby nových bytů). V našem modelovém území je tento trend nejpatrnější v zázemí Příbrami (obrázek 9). Imigrace obyvatelstva do některých venkovských oblastí tak rovněž ovlivnila charakteristiky, které využíváme k indikaci perifernosti (viz kapitola 3). Tyto trendy se však netýkají všech venkovských oblastí, a tak zejména jižní část okresu zůstává i nadále populačně spíše ztrátová (obrázek 9). Migračně nejatraktivnější je v postkomunistickém období (vedle zázemí Příbrami) zejména Dobříšsko, kde lze populační přírůstky interpretovat jako důsledek suburbanizačních procesů (Pražský metropolitní areál).

6.4 Administrativní vývoj okresu Příbram

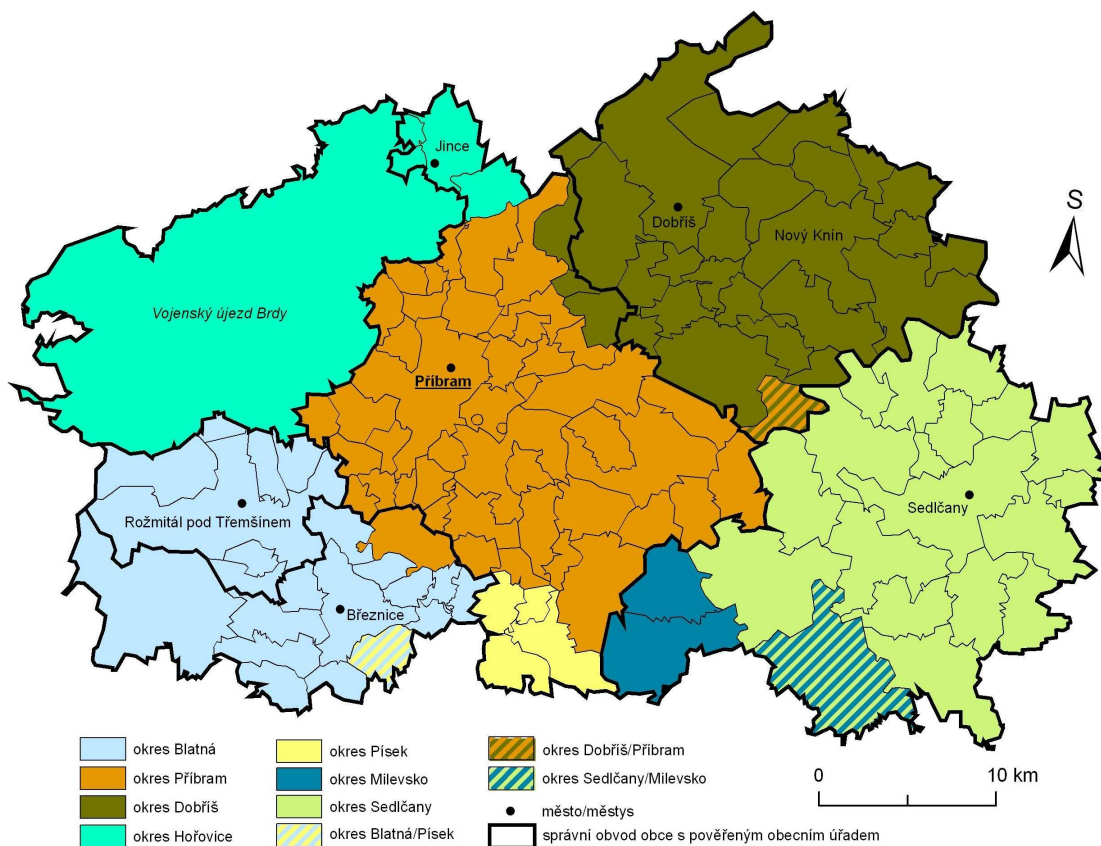
Periferní oblasti se často nacházejí podél administrativních hranic (Musil 1988; Kostić 2004; Musil, Müller 2008). V rámci této kapitoly se tedy pokusíme tento předpoklad konfrontovat se změnami administrativního uspořádání okresu Příbram. Periferní obce by se tak měly nacházet především v oblastech, kterými prochází určitá historická hranice, případně v místech, kde tyto hranice periodicky oscilovaly kolem nějakého „průměru“ (Chromý 2000).

Podle Retrospektivního lexikonu obcí Středočeského kraje 1869-2001 (2005) zasahovalo v roce 1850 na území dnešního okresu Příbram (myšleno k 1. 1. 2007) 10 politických okresů. Pestrou mozaiku obcí s odlišnou administrativní příslušností tvořilo zejména dnešní středočesko-jihočeské pomezí (okresy Blatná, Březnice, Mirovice, Milevsko, Sedlčany a Sedlec). Politické okresy se pak skládaly z jednoho nebo více soudních okresů. Systém soudních okresů je dodnes považován za zdařilou geografickou regionalizaci území Česka, protože při jejich vymezování byly většinou brány v potaz historické souvislosti jako jsou hranice panství a jejich přirozená centra (Jeleček 2000).

Systém politických a soudních okresů (i když se měnila jejich podoba) fungoval až do administrativní reformy v roce 1949, která však byla připravována již ve 30. letech 20. století. Hlavním cílem „komunistických“ reforem bylo především zrušení veškeré samosprávy a vybudování administrativních jednotek, které by se přibližovaly oblastnímu uspořádání Sovětského svazu (Jeleček 2000). V rámci reformy v roce 1949

tak došlo ke zrušení dosavadního zemského a obnovení krajského zřízení. Je však nutné dodat, že stanovená krajská centra byla v souladu s geografickými centry středního řádu (na přípravě reformy se podíleli geografové). Hranice nových okresů pak do jisté míry respektovaly hranice bývalých soudních okresů, na čemž mnoho menších měst stavebně a infrastrukturou vydělalo (Jeleček 2000). Po reformě v roce 1949 náleželo dnešní území okresu Příbram k 7 okresům (viz obrázek 10). Největší část zaujímaly okresy Příbram, Dobříš a Sedlčany (náležely k Pražskému kraji, Praha nebyla samostatným krajem), které jsou dnes sídly ORP. Jižní část okresu však náležela buď ke kraji Plzeňskému (okres Blatná - dnešní Rožmitálsko a Březnicko) nebo ke kraji Českobudějovickému (okresy Písek a Milevsko). Na dnešní území okresu zasahoval ještě okres Hořovice (oblast Jinecka a vojenského prostoru Brdy). Na území okresu se v této době nacházelo 180 obcí (dnes jich je 121). Pro následné kvantitativní hodnocení perifernosti obcí okresu Příbram tak budeme předpokládat, že právě obce, které nebyly spádové k okresům se sídly dnešních ORP budou vykazovat vysokou míru perifernosti.

Obrázek 10: Administrativní uspořádání dnešního okresu Příbram, 1950

Poznámky: Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Historického lexikonu obcí ČR (2006); mapové podklady ArcČR 500

Dnešní podoba okresu Příbram je víceméně produktem druhé „komunistické“ územně správní reformy z roku 1960. Tato reforma výrazně zredukovala počet krajů i okresů a jejím důsledkem byla mj. destrukce řady přirozených regionálních vazeb (Jeleček 2000). Mnohá střediska s výraznou funkcí v sídelní struktuře tak byla opomenuta. Reforma nerespektovala hranice soudních okresů a v některých případech (např. Petrovice) ani hranice katastrálních území (Jeleček 2000). Z okresů i krajů se tak často staly vnitřně heterogenní jednotky s velmi různorodými problémy v rámci téhož území. Okres Příbram se stal jedním ze 75 politických okresů (od roku 1996 ze 76) a vznikl sloučením obcí náležejících před reformou k sedmi okresům (obrázek 10). Vedle toho také vznikl Středočeský kraj a samostatným krajem se stala Praha

V rámci reformy byla obec Sedlec-Prčice (do té doby součást okresu Sedlčany) přiřazena k okresu Benešov. Součástí okresu Příbram se stala znovu až v roce 2007. Z tohoto důvodu ji do kvantitativní analýzy území okresu nezahrnujeme. V roce 1974 pak bylo 5 obcí (Mníšek pod Brdy a okolí) v rámci rozšiřování metropolitního areálu Prahy přesunuto do okresu Praha-západ. Na vnitřní podobě okresu se podepsala také rozsáhlá a často „nedobrovolná“ integrace obcí (jeden z důsledků střediskové soustavy osídlení) v 70. a 80. letech. V roce 1980 bylo v okrese Příbram oproti původně zhruba dvojnásobnému stavu pouze 80 obcí.

Přestože reforma z roku 1960 nerespektovala přirozené geografické principy, během třiceti let „formování regionální identity“ prostřednictvím fungování nejrůznějších okresních organizací (např. ONV, OÚNZ) se tehdy vzniklé okresy staly vnitřně provázaným a stabilním článkem územního členění (Jeleček 2000). Nic na tom nezměnilo ani zavedení systému ORP a POÚ v roce 2003, kdy sice zmizel z této úrovně článek všeobecné státní správy (zrušení okresních úřadů), ale celá řada důležitých institucí na okresní úrovni i nadále pracuje. V polistopadovém období zavedené administrativní jednotky („nové“ kraje, SO ORP, SO POÚ) jsou navíc s okresy plně skladebné. Aby skladebnost byla úplná došlo v podobě okresu k malým korekturám (v případě okresu Příbram přibyla extrémně sídelně rozdrobená obec Sedlec-Prčice - 36 částí obce).

S pádem komunistického režimu v roce 1989 došlo k dalším změnám administrativního uspořádání. Okresu Příbram se týkala především rozsáhlá dezintegrace obcí. Před komunálními volbami v roce 1991 se v okrese Příbram osamostatnilo 35 obcí a změnila se tak i jejich velikostní struktura. Dezintegrační procesy na obecní úrovni měly několik příčin. Vedle „nápravy“ umělé integrace před

rokem 1989 se jednalo zejména o posílení identity příslušných sídel či ekonomická očekávání spojená s možností samosprávného rozhodování o obecních záležitostech (Jeleček 2000). Celkem tak na území okresu bylo 115 obcí. Ne všechna očekávání nově vznikajících obcí se však naplňovala, a tudíž se od data sčítání lidu, domů a bytů 2001 počet obcí ustálil na 120 (v roce 2007 přibyla obec Sedlec-Prčice).

Po roce 1990 byly zrušeny krajské úřady, resp. KNV. Kraje jako územní jednotky však existovaly i po vzniku „nových“ krajů (VÚSC), a to jako jednotky působnosti některých institucí (soudy, státní zastupitelství, policie). Místo ONV byly zavedeny okresní úřady jako orgány všeobecné státní správy. Nezbytnost decentralizace a dekoncentrace výkonu veřejné správy, principu subsidiarity (v souvislosti s integrací do EU) a respektování přirozených center v sídelní struktuře si však vyžádala znovuzavedení vícestupňové správy (Matula 2001). „Nové“ kraje funkční od roku 2000 svými středisky odpovídají krajskému členění z roku 1949, ale jsou složeny z okresů z roku 1960. Druhá fáze reformy z roku 2003 znamenala vznik systému obcí s rozšířenou působností a s pověřeným obecním úřadem a zároveň zrušení okresních úřadů. Na území okresu Příbram leží 3 obce s rozšířenou působností (Příbram, Dobříš a Sedlčany) a 5 obcí s pověřeným obecním úřadem (sídla ORP a města Březnice a Rožmitál pod Třemšínem), čímž se správní členění přiblížilo k regionalizaci z roku 1949. Transformační administrativní reforma by tak měla přispět k efektivnějšímu spravování území a řešení problémů.

Realita je však (alespoň v některých případech) pravděpodobně zcela jiná. Vyplývá to z výsledků dotazníkového šetření, které v obcích středočesko-jihočeského pomezí (také část periferie okresu Příbram) provedl Kostić (2004). Většina dotázaných starostů totiž zrušení okresních úřadů považovala za krok, který pozici těchto obcí spíše zhoršil. Pro některé obce se sice snížila vzdálenost do nadřazeného centra (ORP), ale to se netýká všech obcí. Největšími nevýhodami zrušení okresních úřadů byly podle starostů obcí velká vzdálenost do sídla krajského úřadu (některé kompetence bývalých okresních úřadů) a nárůst administrativy (Kostić 2004). Rozhodování o některých záležitostech obcí na fyzicky i hierarchicky vzdáleném krajském úřadě tak může být v rozporu s principem subsidiarity. K podobným závěrům dospěl také Perlín (2006), který zdůrazňuje, že zrušení okresních úřadů zhoršilo podmínky pro rozvoj venkovských obcí zejména v důsledku absence metodické a organizační pomoci při vykonávání veřejné správy (prostřednictvím profesionálně vyškolených zaměstnanců okresních úřadů), což pro obce znamená finanční i organizační zátěž.

6.5 Shrnutí

Výše popsané historickogeografické faktory, které se podílely na formování dnešní podoby okresu Příbram, významně ovlivnily také kvalitu jednotlivých typů kapitálů (přírodní, člověkem vytvořený, lidský a sociální).

Na kvalitě přírodního kapitálu se negativně projevíly především faktory z období komunistického režimu. Intenzivní rozvoj těžkého průmyslu a těžby uranu a polymetalických rud znamenal pro postižené oblasti vážné poškození životního prostředí a učinil z nich ekologickou periferii. Důsledky těchto činností jsou v okrese patrné dodnes. Nevratnou přeměnu životního prostředí znamenala rovněž výstavba vltavské kaskády. Vlivem „rovnostářské“ zemědělské politiky komunistického režimu trpěla nadměrným hospodářským využitím i venkovská krajina.

Historickogeografické faktory ovlivnily také stav člověkem vytvořeného kapitálu. Intenzivní „socialistická“ výstavba nevratně změnila vnější podobu měst i některých venkovských sídel (střediskových). Restrukturalizace hospodářství po roce 1989 pak zanechala ve městech i na venkově řadu chátrajících a nevyužívaných hospodářských areálů („brownfields“). V důsledku střediskové soustavy osídlení také dodnes existují výrazné rozdíly ve vybavenosti obcí občanskou a technickou infrastrukturou (příloha 8).

Na kvalitu lidského kapitálu jednotlivých obcí/oblastí měly rozhodující vliv depopulační/koncentrační tendence venkovských/průmyslových oblastí. Depopulace venkovských sídel měla za následek stárnutí populace. Navíc zde bylo (a často dosud je) nejdůležitějším hospodářským odvětvím zemědělství, přičemž práce v primárním sektoru zpravidla nevyžaduje vysoké požadavky na vzdělanost obyvatel. S racionalizací hospodářských činností (těžba, průmysl, zemědělství) po roce 1989 navíc došlo ke zvyšování nezaměstnanosti a růstu „nevyužitého lidského kapitálu“.

Na kvalitu sociálního kapitálu mělo komunistické období často zhoubný vliv. S úpadkem sociální a kulturní úrovně se nepotýkala jenom města (život v panelových sídlištích, znárodnění podniků, vznik komunálních služeb atd.), ale také venkovské oblasti („rozvrat“ tradičních sociálních vazeb v důsledku kolektivizace zemědělství). Zavedení střediskové soustavy osídlení navíc způsobilo selektivní koncentraci spolkových činností do omezeného počtu střediskových obcí, což v důsledku znamenalo formalizaci spolkové činnosti. Společně s depopulací malých sídel a následným rozvojem druhého bydlení tak došlo k závažnému narušení tradičních sociálních vztahů a úpadku sociálního kapitálu na venkově (Perlín 1998).

7 Vnitřní polarizace prostoru okresu Příbram

Hlavním cílem této kapitoly je vymežit na území okresu Příbram periferní oblasti, zhodnotit jejich vývoj mezi roky 1991 a 2001 a posoudit potenciál jejich rozvoje. Základními nástroji analýzy jsou jednak syntetické ukazatele (DSI, IPE) a jednak indikátory kvality jednotlivých kapitálů (přírodní, člověkem vytvořený, lidský a sociální).

7.1 Hodnocení modelového území pomocí syntetických ukazatelů

7.1.1 DSI/ČR

Demograficko-strukturální index (DSI) je syntetickým ukazatelem perifernosti (viz kapitola 3), jehož základem jsou čtyři dílčí ukazatele (hustota zalidnění, podíl EA obyvatel, podíl EA obyvatel v priméru a podíl neobydlených domů). V případě DSI/ČR jsou hodnoty uvedených ukazatelů vztaženy k hodnotám platným v daný rok pro celé Česko. Nižší hodnoty DSI znamenají vyšší míru perifernosti (Kostić 2004; Kubínová 2007; Hazuková 2008).

Již výsledky výzkumů z 80. let (Musil 1988) ukázaly, že snahy komunistického aparátu o nivelizaci rozdílů mezi regiony nebyly zcela úspěšné. Výsledné hodnoty DSI/ČR z roku 1991 to jen potvrzují. Území okresu Příbram bylo totiž již počátkem 90. let výrazně vnitřně polarizováno. Téměř 25 % (29 ze 119) obcí nepřesahovalo v roce 1991 hodnotu DSI/ČR 50,0. Dalších 27 obcí (23 %) pak nepřekročilo hodnotu 55,0, kterou v rámci naší práce považujeme za mezní. Obec s hodnotou DSI/ČR < 55,0 je tedy považována za periferní. Celkem tak bylo v roce 1991 na území okresu Příbram identifikováno 56 periferních obcí (47 % ze všech). Nízké hodnoty však vykazuje i řada dalších obcí, které však již pro naše účely jako periferní neoznačujeme.

Z obrázku 11 je patrné, že nejvyšší míru centrality (jádrové oblasti) vykazovala v roce 1991 podle předpokladů Příbram a její nejbližší zázemí (DSI/ČR Příbrami = 350,6). Je to logické, protože právě sem byly v době komunistického režimu (ale i dříve) soustředěny nejdůležitější hospodářské aktivity (hornictví a průmysl). Na okresní úrovni navíc fungovala většina významných institucí, a tudíž okresní město svou pozici i nadále posilovalo. V době komunistického režimu se jednalo o hlavní imigrační oblast okresu (obrázek 8). Centrální pozici měla rovněž některá menší střediska (sídla současných ORP, Březnice a Jince). Označení Jinecka za jádrovou

oblast je tedy v rozporu s výzkumy z 80. let (Musil 1988), které Jinecko označovaly jako součást periferního území č. 1 (Chýňava-Karlštejn-Jince).

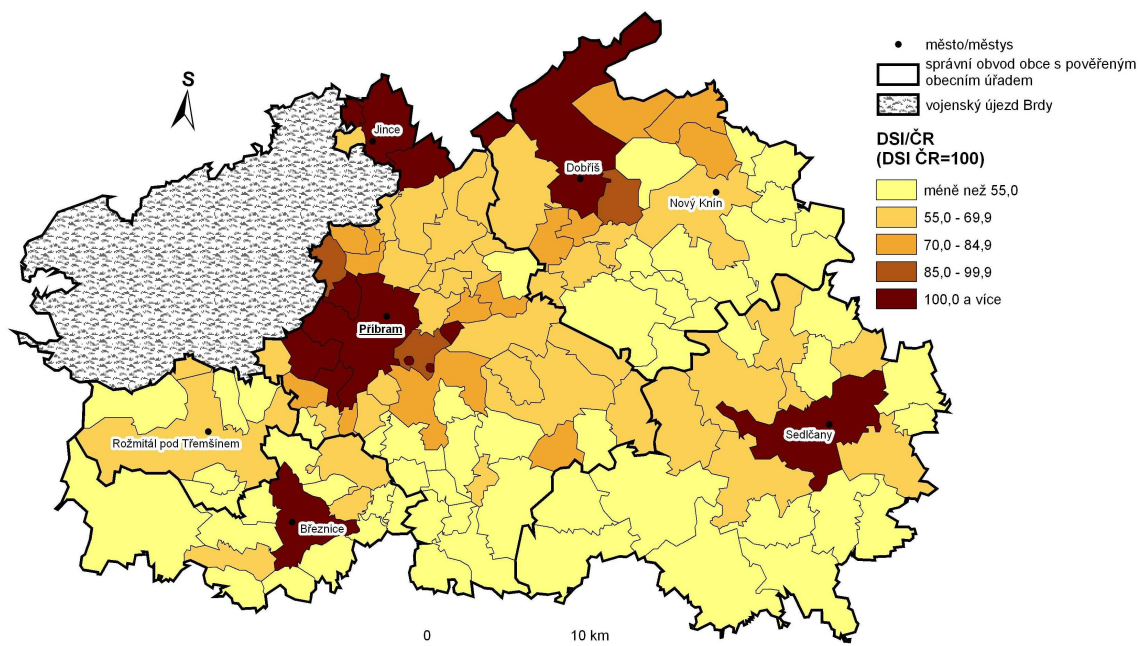
Výrazně podprůměrné hodnoty ($DSI/ČR < 55,0$) vykazovala prakticky celá východní část okresu (téměř celé Sedlčansko a obce kolem Vltavy) a jihozápadní část okresu (Březnicko, Rožmitálsko). Počátkem 90. let vykazovaly výrazně periferní charakter také obce převážně zemědělské oblasti Pičín-Rosovice (Bičík, Perlín, Šefrna 2001). Nejnižší hodnoty $DSI/ČR$ (38,8) v roce 1991 „dosáhla“ obec Těchařovice na jižním Příbramsku, tehdy ještě součást obce Milín. Extrémně nízké hodnoty vykazovaly rovněž obce podél Vltavy (zejména kolem vodní nádrže Orlík).

Z obrázků 11 a 12 vyplývá, že se periferní obce nacházejí zejména podél výrazných územních předělů, a to jak fyzických (řeka Vltava), tak abstraktních (administrativní hranice).

Výsledné hodnoty $DSI/ČR$ za rok 2001 ukazují především zvětšování regionů, které považujeme za jádrové ($DSI/ČR > 90,0$). Rozšiřování jádrových regionů je pravděpodobně důsledkem suburbanizačních procesů na různých úrovních. Ve sledovaném období tedy došlo nejen k posílení oblastí v suburbánním zázemí Prahy (Dobříšsko - oblast integrovaná do Pražského metropolitního areálu), ale podobné tendence vykazují i zázemí mezoregionálního centra (Příbram). Zvyšování hodnot $DSI/ČR$ v zázemí měst tak souvisí s místními přírůstky obyvatelstva, a to zejména migračními (viz obrázek 9). Zjednodušeně lze tedy tvrdit, že jádrové oblasti přenášejí svůj rozvojový potenciál na okolní obce.

„Nové“ obyvatelstvo tak „pozitivně“ ovlivňuje hodnoty všech dílčích ukazatelů vstupujících do konstrukce DSI . V „přírůstkových“ oblastech tak dochází k nové výstavbě nebo k rekonstrukci stávajícího domovního fondu, čímž se snižuje podíl neobydlených domů. Zároveň zde dochází ke zvyšování hustoty zalidnění. Nově přichozími jsou navíc ve většině případů rodiny s dětmi, což ve svém důsledku „pozitivně“ ovlivňuje i hodnoty zbývajících dvou ukazatelů. Rodiče totiž bývají v produktivním věku (tedy EA) a zpravidla pracují v terciérním (příp. sekundárním) sektoru ekonomiky (tedy nikoli v zemědělství). Jinými slovy řečeno, v inkriminovaných obcích dochází ke zvyšování kvality ekonomického potenciálu. Naproti tomu se však kvůli migraci do obcí v bližším zázemí měst může zvyšovat denní dojíždka do zaměstnání a škol v centru.

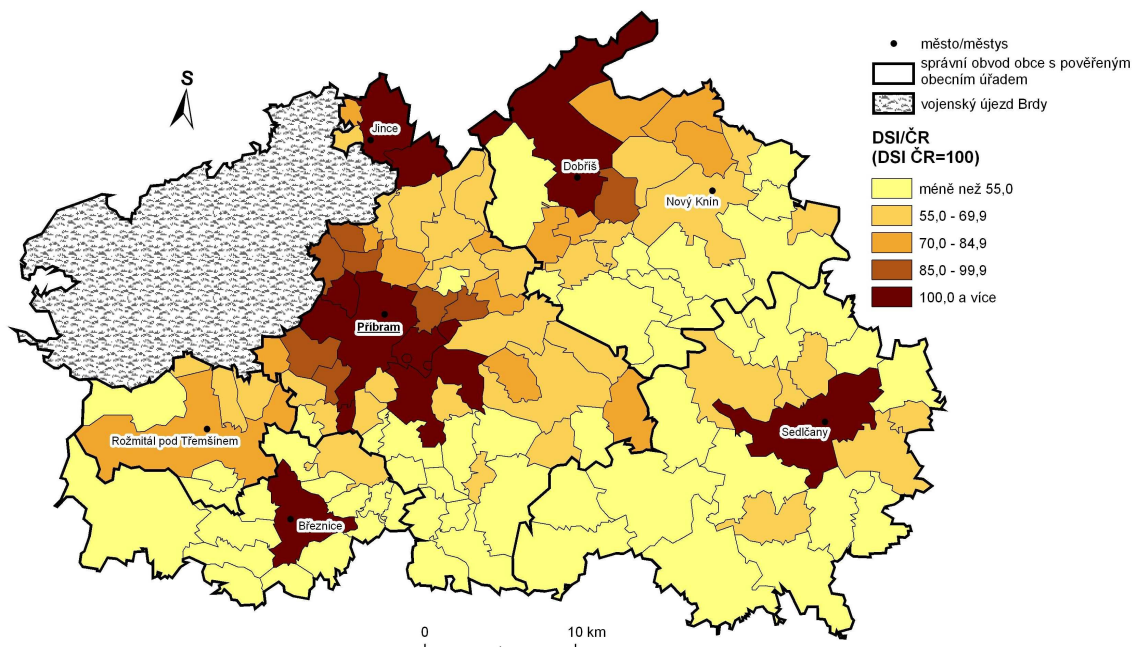
Obrázek 11: Hodnoty DSI/ČR za obce okresu Příbram, 1991

Poznámky: DSI/ČR – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v priméru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko. Obec s nejnižší hodnotou: Těchařovice (38,8), obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (350,6), hodnota Česka = 100. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991; mapové podklady ArcČR 500

Obrázek 12: Hodnoty DSI/ČR za obce okresu Příbram, 2001

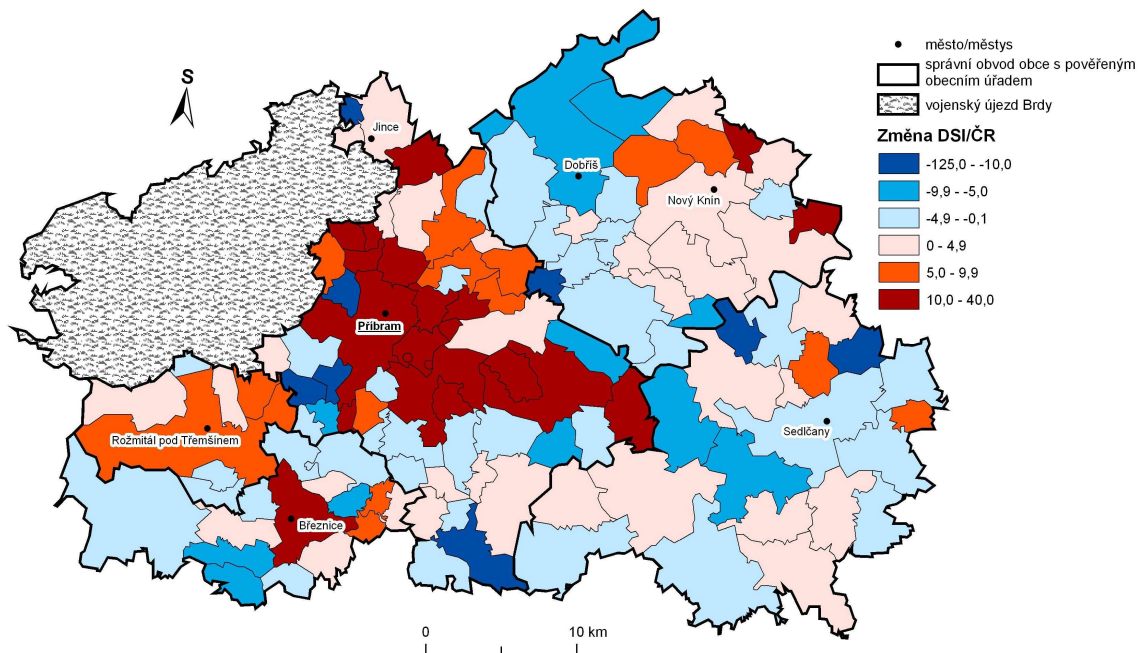

Poznámky: DSI/ČR – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v priméru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko. Obec s nejnižší hodnotou: Těchařovice (35,9), obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (366,1), hodnota Česka = 100. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování dle Sčítání lidu, domů a bytů 2001; mapové podklady ArcČR 500

Tendence ve vývoji polarizace prostoru modelového území jsme zjišťovali pomocí komparace hodnot DSI/ČR z let 1991 a 2001. Nadpoloviční většina obcí (53 %) zaznamenala ve sledovaném období vylepšení hodnot DSI/ČR. Pokud bychom však brali vývoj jednotlivých periferních oblastí (tak jak jsou pracovně vymezeny v kapitole 7.3) hodnoty DSI/ČR ve všech takových území klesají (ačkoliv ne příliš výrazně). Z obrázku 13 je patrné, že téměř 79 % všech obcí okresu se týkaly mírné změny v intervalu hodnot $<-10,0;10,0>$. Maximální pokles DSI/ČR zaznamenala obec Osečany na Sedlčansku (-19,0). Několikanásobně větší snížení se týkalo malé obec Křešín na Jinecku (-122,2), ale v tomto případě lze vzhledem k nepřírozeně vysokému propadu usuzovat na chybu v datových zdrojích (1 EA obyvatel v priméru v roce 1991). Největší vylepšení DSI/ČR vykázaly obce v jádrových oblastech a jejich zázemí, nejvíce pak Milín (+39,1). Milín je tak součástí jakési rozvojové osy, která směřuje od Příbrami na východ (směrem na Kamýk nad Vltavou). Okrajové oblasti v jižní části okresu naopak většinou zaznamenaly spíše pouze malý nárůst nebo přímo pokles hodnot DSI/ČR.

Obrázek 13: Změna hodnot DSI/ČR za obce okresu Příbram, 1991-2001

Poznámky: DSI/ČR – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v priméru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko. Obec s největším propadem: Osečany (-19,0), obec s největším nárůstem: Milín (+39,1). Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování dle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

Počet periferních obcí (hodnoty DSI/ČR $< 55,0$) v roce 1991 činil 56 obcí (47 %). O deset let později pak 55 obcí (46 %). To znamená, že ve sledovaném období došlo

k poklesu (byť minimálnému) počtu periferních obcí v modelovém území. Periferních obcí ubývalo především v severní části okresu (obrázek 16). Jeden z našich vstupních předpokladů však předpovídal děj opačný (divergenční tendence). Přestože největší „posílení“ zaznamenaly jádrové oblasti, lze s jistou mírou opatrnosti tvrdit, že v modelovém území ve sledovaném období převažovaly spíše konvergenční vývojové tendence a došlo tak ke spíše mírnému poklesu (příp. stagnaci) polarizace prostoru. Mezi roky 1991 a 2001 totiž ubylo obcí s extrémně nízkými hodnotami DSI/ČR (< 55,0) o 1 %, zatímco počet obcí s nadprůměrnými hodnotami (DSI/ČR > 100,0) se nezměnil (viz tabulka 5). Nadprůměrné hodnoty vykazovala v roce 2001 Příbram a její nejbližší zázemí, sídla dnešních ORP, Březnice, Jince (a sousední Čenkov – sídlo největšího výrobního zaměstnavatele okresu, viz kapitola 4.2).

7.1.2 DSI/MÚ

Tento ukazatel je obdobou DSI/ČR, ale s tím rozdílem, že hodnoty dílčích ukazatelů v obcích nejsou vztaženy k hodnotám platným pro Česko, ale k průměrným hodnotám okresu Příbram. Cílem tohoto hodnocení je odhalit pozici jednotlivých obcí v rámci samotného modelového území, tedy nikoli oblast vnitřní periferie Česka. Obce, které se tak podle DSI/ČR mohou jevit jako periferní, ve vztahu k modelovému území periferní být nemusí.

Tabulka 5: Zastoupení obcí v jednotlivých intervalech DSI

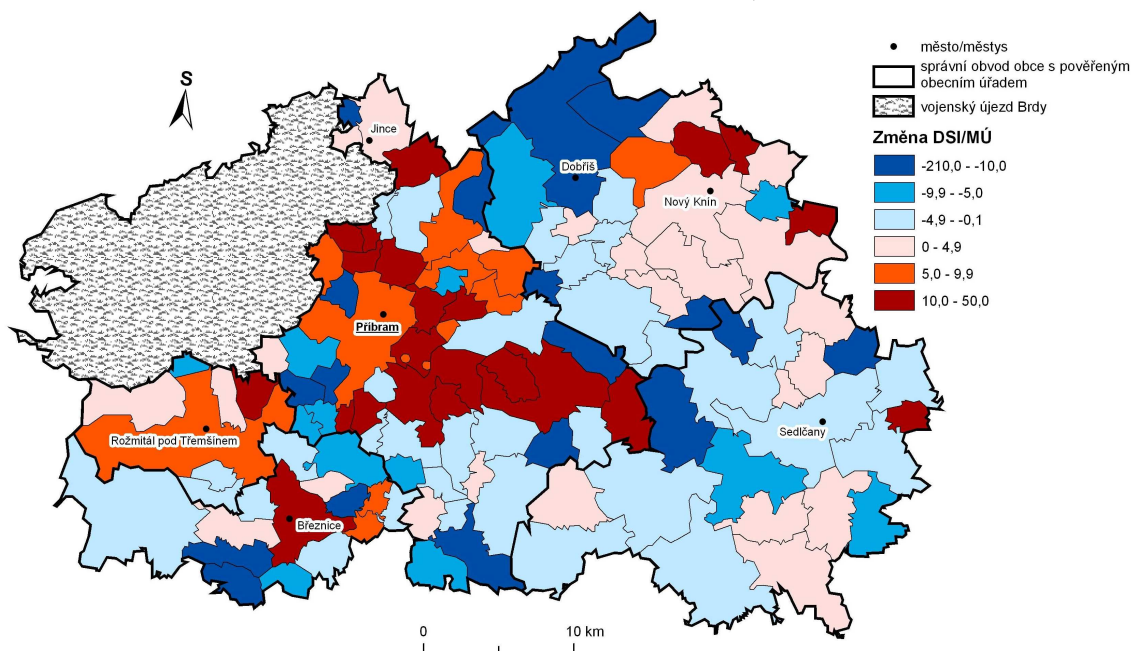
interval hodnot	DSI/ČR (1991)		DSI/ČR (2001)		DSI/MÚ (1991)		DSI/MÚ (2001)	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
méně než 55,0	56	47,1	55	46,2	11	9,2	12	10,1
55,0 - 69,9	36	30,2	33	27,7	28	23,5	36	30,2
70,0 - 84,9	14	11,8	14	11,8	37	31,0	29	24,4
85,0 - 99,9	3	2,5	7	5,9	16	13,4	13	10,9
100,0 a více	10	8,4	10	8,4	27	22,7	29	24,4

Poznámky: DSI/ČR – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v priméru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko a modelové území. Počet obcí je vztažen k roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice) a je vyřazen vojenský prostor Brdy.

Zdroje: vlastní výpočty podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001

Z tabulky 5 je vidět, že zatímco ve vztahu k Česku (DSI/ČR) se postavení obcí okresu Příbram příliš nemění nebo spíše vylepšuje, vnitřní polarizace prostoru (v rámci modelového území) mírně narůstá, protože dva intervaly s nejnižšími hodnotami DSI/MÚ zaznamenaly nárůst počtu obcí, zatímco počet obcí s vysokými hodnotami (dva nejvyšší intervaly) víceméně stagnuje.

Obrázek 14: Změna hodnot DSI/MÚ za obce okresu Příbram, 1991-2001

Poznámky: DSI/ČR – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v průměru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko. Obec s největším propadem: Vysoká u Příbramě (-28,7), obec s největším nárůstem: Milín (+49,7). Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování dle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

Z kartogramu (obrázek 14), který vyjadřuje hodnoty změn DSI/MÚ v období 1991-2001 je patrné, svou pozici si v rámci modelového území vylepšila necelá polovina (47 %) obcí. Největšího nárůstu hodnot DSI/MÚ opět dosáhly obce, které jsou součástí rozvojové osy Příbram-Kamýk nad Vltavou. Větší růstovou oblast tvoří také část Rožmitálska, příp. Březnicka, a východní část Dobříšska.

Obecně však lze změny hodnot DSI/MÚ v období 1991-2001 označit jako nepříliš významné. Více než tři čtvrtiny obcí (77 %) si totiž zaznamenaly pouze malé změny v intervalu $<-10,0;10,0>$, a tudíž lze tvrdit, že si většina obcí svou pozici zachovala. Nejvíce si svou pozici vylepšil Milín v širším zázemí Příbrami (+49,7). Ve výzkumu Musila (1988) je přítom Milín zmiňován jako centrum generelové jednotky náležející k periferní oblasti č. 3 (Milín-Mirotice-Záhoří). Většina obcí, které v rámci generelové jednotky tvořily zázemí Milína (např. Vrančice, Pečice) však zaznamenaly spíše mírný pokles hodnot DSI/MÚ. Naopak největší propad zaznamenala obec Vysoká u Příbramě (-28,7). Hodnoty DSI/MÚ v jednotlivých obcích okresu Příbram v letech 1991 a 2001 znázorňuje příloha 2.

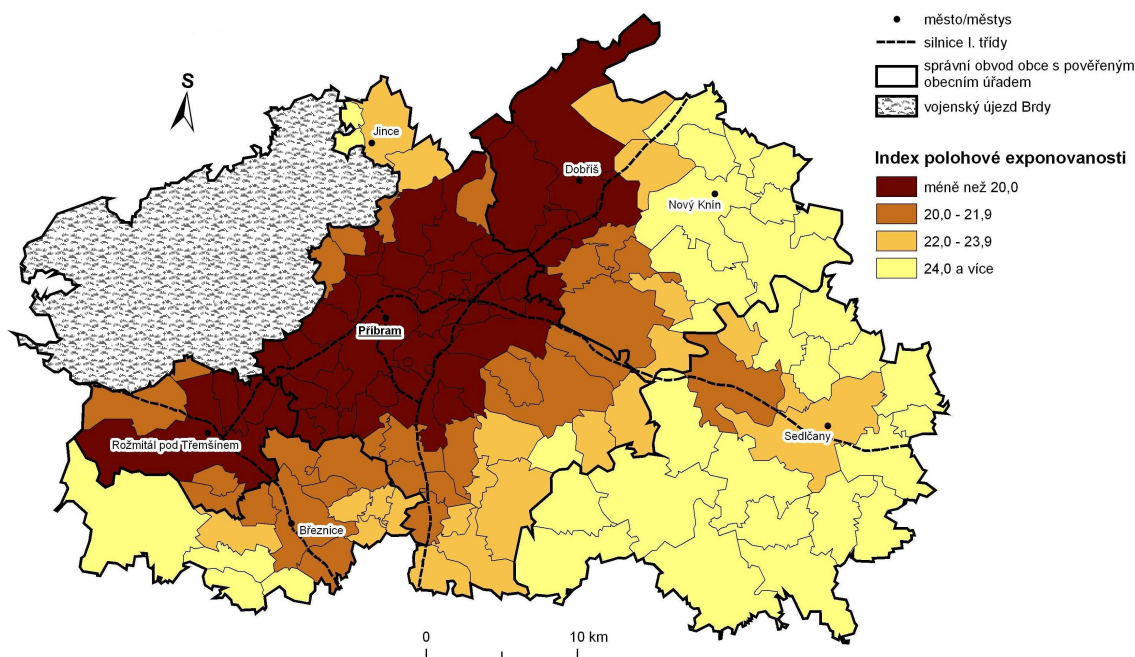
Pakliže bychom (stejně jako v případě DSI/ČR) vzali za mezní hranici pro označení obce za periferní v rámci modelového území hodnotu DSI/MÚ $< 55,0$, lze za hlavní

periferní (hospodářsky nejslabší) oblast okresu Příbram označit obce v okolí vodní nádrže Orlík a některé obce na jihu správního obvodu ORP Příbram. Naopak obce na Sedlčansku a okolo vodní nádrže Slapy v okresním měřítku tak vysokou míru perifernosti jako v případě DSI/ČR nevykazují.

7.1.3 IPE

Index polohové exponovanosti (IPE) je v našem případě konstruován jako doplňkový ukazatel perifernosti k demograficko-strukturálnímu indexu. Doplňuje tak převážně socioekonomickou povahu DSI o aspekt geografické polohy. IPE byl konstruován pro každou obec jako aritmetický průměr nejkratších silničních vzdáleností k nejbližšímu městu, k okresnímu městu a hlavním dopravním tahům procházejícím modelovým územím nebo v jeho těsné blízkosti. Z povahy tohoto syntetického ukazatele tak vyplývá, že vyšší míru perifernosti budou vykazovat obce nejvíce odlehle od mikroregionálních (resp. subregionálních) a mezoregionálních center a stranou hlavních dopravních tahů. Podrobnější informace o konstrukci IPE podává kapitola 3.

Obrázek 15: Hodnoty IPE za obce okresu Příbram, 2008

Poznámky: IPE – index polohové exponovanosti, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný jako aritmetický průměr silničních vzdáleností do nejbližšího města, okresního města a k hlavním dopravním tahům. Obec s nejvyšší mírou exponovanosti: Příbram (14,3), obec s nejnižší mírou exponovanosti: Nechvalice (29,5). Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: internetový mapový server Mapy.cz; mapové podklady ArcČR 500

Hlavní exponované oblasti okresu Příbram tvoří osu protaženou napříč modelovým územím ve směru SV-JZ a spojující města Dobříš, Příbram a Rožmitál pod Třemšínem. Nejnižší míru exponovanosti naopak vykazují území, která jsme již identifikovali jako periferní v rámci hodnocení území podle DSI, tedy téměř celý pravý břeh Vltavy (Sedlčansko), na levém břehu Vltavy se pak jedná o východní část Dobříšska a obec Solenice u Orlické přehradě, část Březnicka (Hvožd'any a okolí) a malé obce Křešín a Ohrazenice sousedící s vojenským prostorem Brdy na Jinecku (obrázek 15). K výsledkům IPE bude následně přihlédnuto při detailnějším vymezení periferních oblastí na území okresu Příbram.

7.2 Hodnocení modelového území podle dílčích ukazatelů DSI

Vedle syntetických ukazatelů jsme přistoupili i ke stručnému zhodnocení modelového území podle dílčích ukazatelů, které vstupují do konstrukce DSI, tedy hustoty zalidnění, podílu EA, podílu EA v priméru a podílu neobydlených domů. Cílem této kapitoly je odhalit konvergenční/divergenční tendence vývoje hodnot těchto ukazatelů v rámci modelového území.

Hustota zalidnění (přílohy 3 a 12) se jeví pro identifikaci perifernosti jako nejrepresentativnější ukazatel (Pileček 2005). Periferní oblasti obecně vykazují nízkou hustotu zalidnění. Základním předpokladem tedy je, že ve sledovaném období nebude v periferních oblastech docházet k výraznému růstu počtu obyvatel, a tudíž ani hustoty zalidnění. Průměrná hodnota hustoty zalidnění v okrese Příbram je 66 obyvatel/km² (zahrnuje i vojenský prostor Brdy). V porovnání s Českem (130 obyvatel/km²) se tak jedná o výrazně podprůměrnou hodnotu. Samotné modelové území je však podle hodnot hustoty zalidnění výrazně vnitřně diferencováno. Nejnižší hodnoty vedle vojenského újezdu vykazuje SO POÚ Březnice (45 obyvatel/km²). Následují správní obvody POÚ Sedlčany (50 obyvatel/km²), Dobříš (59 obyvatel/km²) a Rožmitál pod Třemšínem (63 obyvatel/km²). Naproti tomu SO POÚ Příbram vykazuje jako celek nadprůměrnou hodnotu (136 obyvatel/km²). Jedná se však o průměrné hodnoty za celý mikroregion. Je zřejmé, že i v rámci mikroregionů (zejména v případě Příbramska) existují velké rozdíly mezi jádrovými a periferními oblastmi (viz tabulka 6 a příloha 3). Co se týče vývoje hustoty zalidnění, tak jediným regionem, který vykazuje nárůst hustoty zalidnění mezi roky 1991 a 2001 je Dobříšsko, což je s největší pravděpodobností důsledkem suburbanizačních procesů v zázemí metropole. Podle obcí nejnižší hodnotu v roce 1991 zaznamenaly Bohostice u vodní nádrže Orlík (9 obyvatel/km²), v roce 2001 pak

Těchařovice na Milínsku (8 obyvatel/km²). Nejvyšší hodnotu pak v obou sledovaných letech zaznamenala Příbram (téměř 1100 obyvatel/km²). Všechny zmíněné obce jsou přitom součástí jednoho mikroregionu.

Tabulka 6: Poměr počtu obyvatel centra a zázemí ve správních obvodech obcí s pověřeným obecním úřadem, 2008

Region	Počet obyvatel	Podíl obyvatel v centru (%)	Podíl obyvatel v zázemí (%)
SO POÚ Příbram	56331	61,4	38,6
SO POÚ Dobříš	19599	41,5	58,5
SO POÚ Sedlčany	22013	35,0	65,0
SO POÚ Březnice	6936	52,0	48,0
SO POÚ Rožmitál pod Třemšínem	5979	73,0	27,0

Zdroj: ČSÚ 2009, <http://www.czso.cz>

Podíl EA obyvatel na celkové populaci (přílohy 4 a 12) je hlavním ukazatelem ekonomického potenciálu obce, přičemž pro periferní oblasti jsou charakteristické nízké hodnoty, a to z důvodu vyššího podílu lidí v postproduktivním věku (Kubínová 2007). V rámci celého Česka došlo k poklesu podílu EA obyvatel z 52,6 % v roce 1991 na 51,4 % v roce 2001. Podíl EA v rámci okresu kolísal mezi 51,7 % v roce 1991 a 51,0 % v roce 2001. Nejnižším podíl EA vykazuje obec Buková u Příbramě (1991: 35,2%, 2001: 37,8 %) a nejvyšší v roce 1991 60,7 % (Solenice) a v roce 2001 60,8 % (Chraštice). Nejnižší podíl obecně vykazují obce v jižní části okresu (podél krajské hranice) a podél řeky Vltavy. Nejvyšší pak obce v zázemí některých měst, což koresponduje s rozšiřováním jádrových oblastí v období 1991-2001 podle hodnot DSI. Změny hodnot kolísaly mezi -12,8 (obec Chrást na Březnicku) a +12,1 (obec Chraštice v jižní části SO POÚ Příbram). Nárůst/pokles EA je tak v případě periferních obcí značně individuální. Obě obce s extrémním nárůstem/poklesem podílu EA jsou totiž součástí námi pracovně vymezené periferní oblasti „Jižní Příbramsko“. Podíl EA tak nevykazuje takovou prostorovou pravidelnost jako hustota zalidnění.

Podíl EA v priméru z celkového počtu EA obyvatel (přílohy 5 a 12) je dalším ukazatelem, který nám na základě vysokých hodnot může v jistém smyslu indikovat perifernost obce. V období 1991-2001 došlo na území Česka k výraznému poklesu podílu EA zaměstnaných v priméru (z 10,0 % v roce 1991 na dnešních 4,4 %). V modelovém území byl zaznamenán pokles z 16,6 % (1991) na 6,7 % (2001). V roce 1991 se v obcích okresu Příbram pohyboval podíl EA v priméru v rozmezí 1,7 % (Křešín) až 73,2 % (Tušovice), v roce 2001 pak 1,2 % (Příbram) až 38,2 % (Nepomuk). V roce 1991 převyšovalo hodnotu 20 % EA v priméru 77 % obcí, v roce 2001 již pouze

17 %. K nejnižšímu poklesu procentuálního podílu EA v priméru došlo v obcích, v nichž byl stávající stav nízký. Obce s nejvyšším podílem pak vykázaly nejvýraznější propad. Nárůst počtu EA v primárním sektoru (byť minimální) zaznamenaly pouze 3 obce modelového území. Jednalo se tak o jakési vyrovnávání hodnot tohoto ukazatele. Nejvyšší podíly přirozeně vykazují zemědělské oblasti Březnicka a Sedlčanska. Vysoký podíl je rovněž v širším okolí Dobříše (viz příloha 5). Zemědělská výroba je v modelovém území zpravidla zajišťována družstvy navazujícími na socialistická JZD. Tato zařízení však mají na situaci obcí jak pozitivní tak negativní dopady. Na jedné straně pomáhají udržet lokální zaměstnanost obyvatelstva, ale na straně druhé jejich často megalomanské stavby výrazně snižují estetickou stránku jinak malebných obcí (Klučenice, Hvozd'any, Krásná Hora, Starosedlský Hrádek aj.), čímž např. snižují jejich potenciál pro rozvoj cestovního ruchu.

Podíl trvale neobydlených domů (přílohy 6 a 12) indikuje neatraktivitu území z hlediska trvalého bydlení. Pro periferní území je předpokladem vyšší podíl neobydlených domů a zároveň jeho růst ve sledovaném období. V roce 1991 byla v modelovém území trvale neobydlena přibližně pětina domů, do roku 2001 vzrostl tento podíl o necelá 4 % (na 23,5 %). Podíl kolísal v roce 1991 mezi 5,4 % (Narysov) a 45,3 % (Bukovany). V roce 2001 pak mezi 6,5 % (Milín) a 52,9 % (Bukovany). Naprosto nejvyšší podíl vykazují obce podél řeky Vltavy a v jihozápadní části okresu (zpravidla neexponovaná území s výrazným rekreačním potenciálem). Ve většině sledovaných obcí v letech 1991 a 2001 podíl trvale neobydlených domů vzrostl. Největší nárůst zaznamenaly Osečany (blízko vodní nádrže Slapy), dále pak obce podél Vltavy a na Březnicku.

Dále bychom měli shrnout, jakou měrou se jednotlivé konstrukční ukazatele DSI podílejí na jeho konečné podobě. Jako nejvhodnější ukazatel se jednoznačně projevila hustota zalidnění. Drtivá většina obcí označených jako periferní má hustotu zalidnění nižší než 50 obyvatel/km². Extrémní hodnoty hustoty zalidnění tak výsledný index příliš neovlivňují. Pokud bychom však hustotu zalidnění brali jako jediný ukazatel perifernosti, periferní území okresu Příbram by bylo mnohem širší. Podíl EA má na konečnou hodnotu spíše vyrovnávací vliv (Kubínová 2007), poněvadž jeho hodnoty se u jednotlivých obcí příliš neliší. Jeho hodnoty tedy DSI příliš nediferencují. Jako problematická se jeví aplikace podílu EA obyvatel v priméru. V celém Česku totiž došlo ve sledovaném období k poklesu zaměstnanosti v primárním sektoru a nejvyšší pokles byl navíc (ale zcela přirozeně) zaznamenán v obcích s nejvyššími hodnotami

(nejperifernější) v roce 1991. Tím pádem došlo k vylepšení DSI u obcí, které i nadále zůstaly silně zemědělské. Podíl EA v priméru tak „deformuje“ výsledné hodnoty DSI, a to ve směru navýšení k roku 2001. Obce, kde se hodnota tohoto ukazatele nejvíce snížila, tak mohou vykazovat největší zlepšení DSI. Velký vliv na konečnou hodnotu DSI má také podíl neobydlených domů. Obce s nízkým podílem neobydlených domů tak mohou vykazovat vyšší hodnoty DSI i při nepříznivých hodnotách ostatních ukazatelů. Takové extrémy jsou však spíše výjimkou. Většinou obce s vysokým podílem neobydlených domů vykazují rovněž nepříznivé hodnoty ostatních ukazatelů.

Z komparace hodnocení podle IPE a DSI vyplývá, že se obě hodnoty velmi vhodně doplňují. Ukázalo se, že periferní obce (s nízkým DSI) zároveň vykazují vysoký IPE (nepříznivá geografická poloha). Je tedy patrná souvislost mezi oblastmi polohově exponovanými (tj. nízké hodnoty indexu exponovanosti) a oblastmi s vyššími hodnotami DSI, tedy oblastmi jádrovými (příloha 12). Existují však výjimky, které jsme museli zahrnout do konkrétního vymezení periferních oblastí (viz kapitola 7.3). Obce, které by podle výše DSI spadaly do periferních oblastí ($DSI/\check{C}R < 55,0$), ale zároveň mají příznivější geografickou polohu ($IPE < 20,0$), jsme do výsledných periferních oblastí nezahrnuli.

7.3 Vymezení periferních oblastí okresu Příbram

Periferní oblasti okresu Příbram byly identifikovány na základě socioekonomických ukazatelů ($DSI/\check{C}R$) a geografické polohy (IPE). Zároveň byly sledovány i vývojové tendence v období 1991-2001.

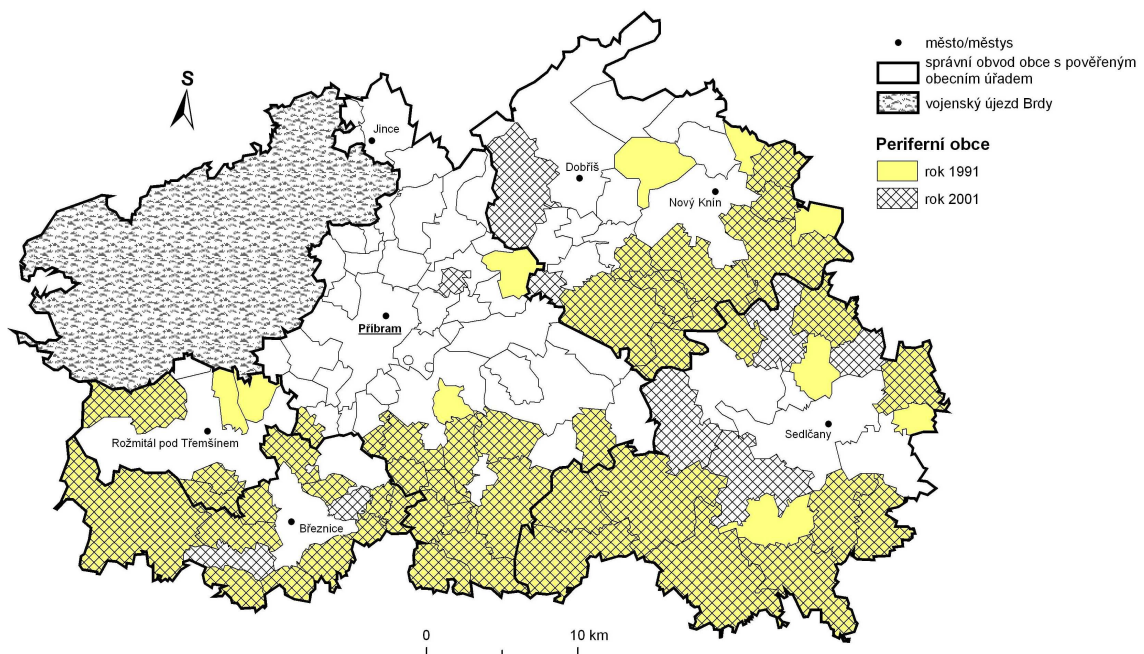
Příslušnost obce k oblasti vnitřní periferie byla stanovena na základě mezních hodnot syntetických ukazatelů $DSI/\check{C}R < 55,0$ a $IPE > 20,0$.

Z hlediska vývoje polarizace prostoru byl v modelovém území předpokládán nárůst počtu periferních obcí. Tento předpoklad však zůstal nepotvrzen (viz obrázek 16). Z výsledků hodnocení podle $DSI/\check{C}R$ totiž vyplývá, že v roce 2001 bylo oproti roku 1991 v modelovém území méně obcí s „periferními“ charakteristikami. Došlo tak k poklesu počtu obcí s extrémně nízkými hodnotami $DSI/\check{C}R$ a následně tedy spíše k vyrovnávání rozdílů mezi obcemi, což souvisí se zvýšenou migrací obyvatel do obcí v bližším i vzdálenějším zázemí měst. Přestože změny v hodnotách $DSI/\check{C}R$ nejsou v případě obcí okresu Příbram příliš markantní, lze polarizaci prostoru v modelovém území zařadit k vývojovému typu vztahu jádro-periferie ubývající polarizace (Havlíček, Chromý 2001). Tento abstraktní vývojový typ vztahu jádro-periferie se vyznačuje

postupným nárůstem významu periferního území v regionu při současném zachování dominantního postavení jádra vůči této periférii (Havlíček, Chromý 2001). Dochází tedy k pozvolnému snižování regionální diferenciace.

V roce 1991 splnilo hlavní podmínku perifernosti ($DSI/\check{C}R < 55,0$) celkem 56 obcí z celkového počtu 119 zahrnutých, což odpovídá zhruba 47 %. K roku 2001 jich zůstalo již „pouze“ 55 (46 %). Změny rozsahu periferních oblastí v období 1991-2001 ukazuje obrázek 16. S jistou mírou opatrnosti tedy lze potvrdit převládající konvergenční tendence ve vývoji regionu (Hampel 2001).

Obrázek 16: Periferní obce okresu Příbram podle $DSI/\check{C}R$, 1991 a 2001

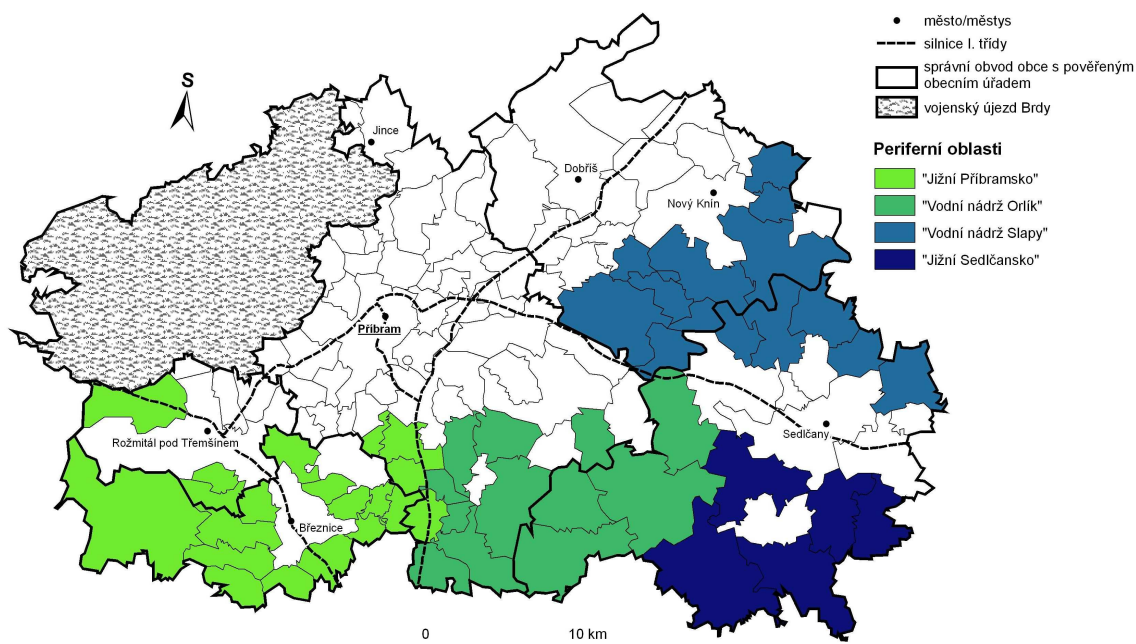

Poznámky: Mezní hodnotou pro označení obce za periferní je $DSI/\check{C}R < 55,0$. $DSI/\check{C}R$ – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v priméru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

Do konečného vymezení oblasti vnitřní periferie na území okresu Příbram jsme vzápětí zahrnuli i výsledky IPE. Za periferní byla považována obec s $IPE > 20,0$. Díky informacím o geografické poloze tak z oblasti vnitřní periferie na území okresu Příbram „vypadly“ některé obce s výhodnější geografickou a dopravní polohou (většinou v zázemí větších měst). Oblast vnitřní periferie okresu Příbram vyjadřuje obrázek 17.

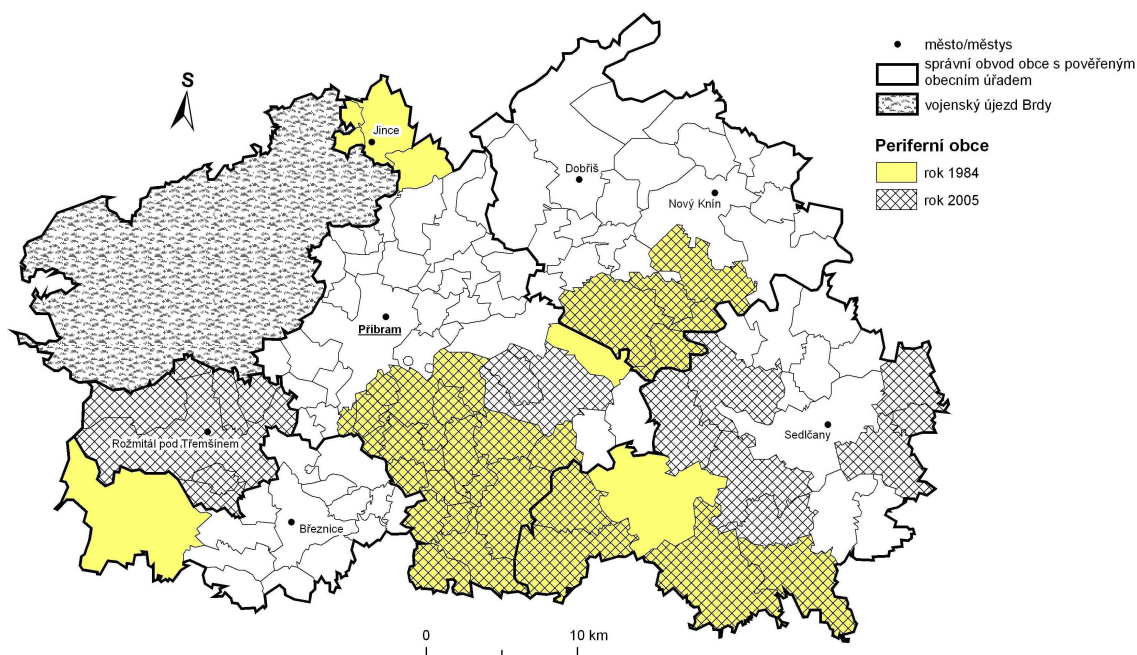
Obrázek 17: Oblast vnitřní periferie okresu Příbram, 2001

Poznámky: Mezní hodnotou pro označení obce za periferní je $DSI/\check{C}R < 55,0$ a $IPE > 20,0$. $DSI/\check{C}R$ – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v priméru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko. IPE – index polohové exponovanosti, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný jako aritmetický průměr silničních vzdáleností do nejbližšího města, okresního města a k hlavním dopravním tahům. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001 a internetového mapového serveru Mapy.cz; mapové podklady ArcČR 500

Obrázek 18: Periferní oblasti okresu Příbram podle Musila, 1984 a 2005

Zdroj: vlastní zpracování podle Musil, Müller (2008)

Oblast vnitřní periferie na území okresu Příbram jsme především podle polohových aspektů a vlastní znalosti území pracovně rozdělili na 4 dílčí části (viz obrázek 16):

1. „Jižní Příbramsko“

Tato oblast zahrnuje periferní obce v jižní, resp. v jihozápadní části SO ORP Příbram. Spadá sem většina obcí Březnicka, část obcí ze sousedního Rožmitálska a 4 obce ze SO POÚ Příbram ležící na západ od silnice I/4.

Území se nachází v okrajové poloze na rozhraní tří krajů. Periferní polohu ještě umocňuje rozlehlý vojenský prostor Brdy, který představuje určitou bariéru intenzivnějšího rozvoje ve směru západ-východ. Další možnou příčinou perifernosti této oblasti jsou historické změny správní příslušnosti (větší část obcí nebyla do roku 1960 k Příbrami spádová). Příslušnost zdejších obcí k jednotlivým okresům v 50. letech 20. století znázorňuje obrázek 10.

Periferní oblast „Jižní Příbramsko“ jako celek vykazuje určitou dichotomii krajinného rázu. Zatímco západní (vrchovinná) část je z velké části zalesněna (navazuje na lesní komplex vojenského prostoru), východní (pahorkatinná) část představuje pestrou mozaiku ploch typickou pro nepřilíhající úrodné zemědělské a venkovské oblasti vnitřní periferie.

Jako periferní označil tuto oblast již Musil (1988), který některé ze zdejších obcí uvedl jako součást periferní oblasti č. 3 (Milín-Mirovice-Záhoří) a č. 15 (Spálené Poříčí-Švihov-Velhartice-Čestice). Jako periferní naopak neoznačil generelové jednotky Březnice a Rožmitál pod Třemšínem, které se díky lepším charakteristikám svých středisek jako periferní nejevily. Tím ovšem Musil „přišel“ o některé periferní obce v zázemí těchto středisek (porovnej obrázky 17 a 18). Naopak Musil jako periferní označil obec Milín, která v případě obecní úrovně vykazuje velmi příznivé charakteristiky, které v Musilově případě „zhoršovaly“ obce přímo k Milínu integrované (např. Vrančice či Těchařovice), příp. náležející k jeho zázemí.

K jiné periferní oblasti (č. 15) přiřadil Musil (1988) obec Hvožd'any. V našem případě ji řadíme ke zbytku Březnicka. Pravdou však zůstává, že málo exponované Hvožd'any mají v rámci okresu Příbram specifické postavení, neboť jsou od zbytku okresu relativně izolovány („obec za lesem“) a jako bývalá středisková obec i nadále plní některé střediskové funkce pro obce a sídla v okolí (i za hranicemi kraje).

2. „Vodní nádrž Orlík“

Tato oblast (z periferních oblastí plošně i populačně největší) přímo navazuje na periferní území „Jižního Příbramska“. Zahrnuje obce na obou březích Vltavy. Levý břeh náleží k SO POÚ Příbram (obce na východ od silnice I/4). Pravý břeh zahrnuje k Vltavě přilehlé obce SO ORP Sedlčany.

Pro obce podél Vltavy byl v minulosti charakteristický specifický způsob života, protože podmínky pro zemědělství byly (zejména na levém břehu Vltavy) ještě méně příznivé než v oblasti „Jižního Příbramska“. Přítomnost hlubokého vltavského údolí navíc při dřívějších možnostech dopravy a techniky znamenala výraznou bariéru, která způsobovala izolaci obcí na obou březích (Kostić 2004). Napuštěním vodních nádrží Orlík a Kamýk však původní profese poříčních obcí vymizely a v období komunistického režimu docházelo ke koncentraci obyvatelstva pouze do obcí v těsné blízkosti přehradních těles, resp. vodních elektráren (Solenice a Kamýk nad Vltavou). Oblast je tak dnes charakteristická vysokým podílem neobydlených domů a je významným rekreačním regionem Česka (viz přílohy 6 a 12).

Oblast navíc postrádá typické středisko. Určitý střediskový potenciál má pouze Kamýk nad Vltavou a díky stavbě Orlické přehrady také „uměle vytvořené“ středisko Solenice. Vzdálenosti ke skutečným (nadřazeným) centrům (Příbram) jsou však relativně velké. Převážně zemědělské obce (podobný ráz krajiny jako na východě „Jižního Příbramska“) na pravém břehu Vltavy (Klučenice, Milešov) pak patří k nejméně exponovaným částem okresu (dřívější spádovost k Milevsku).

Jako jednu z příčin dnešního periferního postavení této oblasti tak lze, vedle přítomnosti hlubokého údolí Vltavy a odlehlosti od významných center, označit různou administrativní příslušnost před reformou v roce 1960 (část obcí náležela k okresům Písek a Milevsko).

Tuto oblast v rámci své práce označil jako periferní již Musil (1988) a následný výzkum ve 21. století to jenom potvrdil (Musil, Müller 2008).

3. „Vodní nádrž Slapy“

Oblast podél břehů vodní nádrže Slapy administrativně náleží k SO ORP Dobříš (levý břeh) a Sedlčany (pravý břeh).

Příčiny perifernosti budou pravděpodobně podobné jako v případě oblasti „Vodní nádrž Orlík“. Opět bude zřejmě hrát roli „brzdící“ efekt Vltavy. Narozdíl od obcí okolo Orlické vodní nádrže má tato oblast (alespoň její část) příznivější geografickou polohu

plynoucí z relativní blízkosti Prahy i nadřazených center (administrativně byly zdejší obce v minulosti spádové k dnešním střediskům).

Vysoký podíl neobydlených domů navíc představuje potenciál pro rekreaci (rekreační zázemí Prahy), příp. suburbanizační procesy, jejichž nadměrná koncentrace by však mohla mít na zdejší velmi atraktivní přírodní prostředí negativní vliv.

V případě Musilova (1988) vymezení nejsou zdejší obce (na území okresu Příbram) jako periferní označeny. Výjimku tvoří oblast Nečínska (generelová jednotka Nečín), která se však pro svou malou rozlohu a izolovanost v souhrnné mapce (obrázek 4) neobjevuje. Námí vymezená periferní oblast bude pravděpodobně součástí periferní oblasti č. 4 (Slapy-Neveklov-Postupice) na Benešovsku. Na existenci periferních obcí i na „příbramské“ straně upozornil Kostić (2004).

Okrajovou polohu pravého břehu Vltavy (severní Sedlčansko) umocnily události druhé světové války, kdy byli obyvatelé zdejších obcí násilně vysídleni z důvodu výstavby výcvikového tábora jednotek SS.

4. „Jižní Sedlčansko“

Tato oblast je lokalizována v jihovýchodním cípu okresu Příbram (SO ORP Sedlčany). Krajinný ráz opět koresponduje s typickým využitím ploch v nepříliš úrodných zemědělských oblastech vnitřní periferie. Jedná se tak o typickou zemědělskou oblast s vysokým podílem EA obyvatel v priméru (přílohy 5 a 12).

Charakteristickým znakem zdejších obcí je jejich velká sídlení roztržitost (obce mají velké množství částí), která je typická pro prostor na pomezí Sedlčanska a Benešovska resp. Voticka (příloha 12). S touto periferní oblastí sousedí i sídelně nejroztříštěnější obec Česka (Sedlec-Prčice má 36 částí). „Jižní Sedlčansko“ je navíc i nejméně exponovanou částí okresu Příbram.

Naše vymezení se v podstatě shoduje s Musilovou (1988) periferní oblastí č. 6 (Petrovice-Opařany-Načeradec). Kostić (2004) zdejší obce kvůli relativně vyšším hodnotám DSI jako periferní neoznačil. Periferní obce identifikoval až v navazujících oblastech východně od modelového území (pomezí okresů Benešov a Tábor).

Co se týče souhrnného DSI jednotlivých periferních oblastí a správních obvodů POÚ, mohli bychom konstatovat, že se jejich pozice (jako celku, nikoliv jednotlivých obcí) vůči Česku i modelovému území v letech 1991-2001 příliš nezměnila. Z tabulky 6 je patrné, že největší pokles hodnot DSI vykazují obce v neexponovaném Sedlčansku.

Tabulka 7: DSI periferních oblastí okresu Příbram, 1991 a 2001

Region	DSI/ČR		Změna DSI/ČR	DSI/MÚ		Změna DSI/MÚ
	1991	2001		1991	2001	
"Jižní Příbramsko"	47,9	47,1	-0,8	61,6	59,4	-2,2
"Vodní nádrž Orlík"	46,5	45,1	-1,4	60,3	56,7	-3,6
"Vodní nádrž Slapy"	48,4	48,4	0,0	62,8	61,7	-1,1
"Jižní Sedlčansko"	52,1	50,2	-1,9	68,2	64,6	-3,5
SO POÚ Příbram	98,9	101,7	2,8	150,5	149,8	-0,7
SO POÚ Dobříš	68,6	69,8	1,2	95,6	95,5	-0,1
SO POÚ Sedlčany	60,4	59,0	-1,4	82,3	78,9	-3,3
SO POÚ Březnice	59,6	59,7	0,1	80,3	79,2	-1,1
SO POÚ Rožmitál pod Třemšínem	60,7	64,0	3,3	84,9	87,4	2,4
Okres Příbram	70,7	72,4	1,7	100,0	100,0	0,0

Poznámky: Není zahrnuta obec Sedlec-Prčice.

Zdroje: vlastní výpočty podle Sčítání lidu, domů a bytů 2001

Jednotlivé části vnitřní periferie se však liší ohledně očekávaného vývoje v budoucnosti. Největší progres lze očekávat v případě periferní oblasti „Vodní nádrž Slapy“, která bude pravděpodobně profitovat z relativní blízkosti Prahy a úzké návaznosti na sousední Neveklovsko (okres Benešov) s výrazným suburbanizačním potenciálem (Kostić 2004). Méně perspektivní jsou v tomto ohledu periferie v jižní polovině okresu. Týká se zejména jihu Sedlčanska, který zaznamenává kontinuální úbytek obyvatelstva od konce 19. století. Sídelně rozdrobené obce se silnou pozicí zemědělství tak tvoří hlavní depopulační území okresu (příloha 12). Oblasti „Jižní Příbramsko“ a „Vodní nádrž Orlík“ v posledním období (2001-2008) již zaznamenaly alespoň nepatrný přírůstek obyvatelstva. I přes pasivní populační tendence však oblast „Jižní Sedlčansko“ zůstává ekonomicky nejsilnější periferií okresu Příbram.

Periferní oblasti okresu Příbram tak můžeme podle vývoje v období 1991-2001 (viz tabulka 6) rozdělit do 3 skupin:

- 1. Periferní oblasti, které si svou pozici vůči Česku i okresu Příbram víceméně uchovaly.** Do této kategorie bychom mohli zařadit oblast „Vodní nádrž Slapy“, jejíž pozice se však v budoucnu bude s ohledem na pozitivní populační vývoj a relativní blízkost Prahy pravděpodobně vylepšovat.
- 2. Periferní oblasti, jejichž pozice se vůči Česku příliš nemění a vůči zbytku modelového území mírně zhoršuje.** Do této kategorie by spadalo „Jižní Příbramsko“ Obce na Březnicku a Rožmitálsku totiž pozitivně ovlivňují

subregionální centra, která šíří svůj růstový potenciál do okolních obcí (ovšem v menší míře než v případě sídel ORP).

3. **Periferní oblasti, které si svou pozici vůči Česku i modelovému území výrazněji zhoršují.** Sem by spadaly oblasti „Jižní Sedlčansko“ a „Vodní nádrž Orlík“. V případě „Jižního Sedlčanska“ je hlavním limitujícím faktorem nízká exponovanost území spojená s extrémně rozdrobenou sídlení strukturou a relativní nedostupností center (ačkoliv se po zrušení okresního úřadu a zavedení ORP zlepšila). Sídelní rozdrobenost činí zdejšími obcím velké problémy zejména v souvislosti obtížnější dopravní obslužnosti některých sídel (Perlín 2001). Obce okolo vodní nádrže Orlík limituje především relativně velká vzdálenost hierarchicky nadřazených středisek. Jistou naději do budoucnosti dává obcím na levém břehu Vltavy plánované prodloužení rychlostní komunikace R4 do Strakonice a k hranicím s Německem.

7.4 Potenciál rozvoje vnitřní periferie na území okresu Příbram

Jak již bylo uvedeno v předcházející kapitole, jednotlivé části vymezené oblasti vnitřní periferie vykazují určité diference ohledně jejich rozvojového potenciálu. My se pokusíme jejich potenciál rozvoje zhodnotit na základě posouzení kvality jednotlivých typů kapitálu (viz tabulka 7). V rámci posouzení potenciálu rozvoje vymezených periferních oblastí byly hodnoceny vybrané indikátory úrovně čtyř druhů kapitálu – přírodního, člověkem vytvořeného, lidského a sociálního (Blažek, Csank, Macešková 2007).

Indikátory byly voleny především s ohledem na jejich dostupnost a vypovídací schopnost. U jednotlivých kapitálů bychom tak zřejmě našli vhodnější indikátory, ovšem dostupnost dat za jednotlivé obce by v takovém případě byla často velmi obtížná, ne-li zcela nemožná.

Některé ukazatele mohou indikovat kvalitu několika typů kapitálu současně. Pro posouzení kvality a úrovně jednotlivých typů kapitálu byly využity následující indikátory:

- Přírodní kapitál – podíl lesních a vodních ploch, index ekologické stability krajiny
- Člověkem vytvořený kapitál – index občanské a technické vybavenosti
- Lidský kapitál – index stáří, index vzdělanosti, míra nezaměstnanosti

- Sociální kapitál – účast v komunálních volbách a počet kandidátů na 1 mandát v komunálních volbách

7.4.1 Přírodní kapitál

Jak již bylo uvedeno v kapitole týkající se přírodních podmínek okresu Příbram, jedná se o území, které není příliš vhodné pro efektivní zemědělskou (zejména rostlinnou) výrobu. Socialistická zemědělská politika však tuto skutečnost záměrně potlačovala a selektivně v rámci systému diferenciálních příplatků a pozemkových daní podporovala oblasti s nepříznivými podmínkami pro zemědělskou výrobu (Jančák, Götz 1997; Bičík, Jančák 2005). „Zemědělství za každou cenu“ však mělo na přírodní kapitál dotčených oblastí nepříznivý vliv. Takové oblasti tak mají dodnes charakteristický ráz krajiny v podobě pestré mozaiky jednotlivých typů ploch, v níž jsou rozseta jednotlivá (většinou velmi malá) sídla.

Index ekologické stability krajiny takových oblastí pak nevykazuje příliš příznivé hodnoty. Negativní hodnoty této charakteristiky vykazují v okrese Příbram správní obvody obcí s pověřeným úřadem Březnice a Sedlčany. Z identifikovaných periferních oblastí (kapitola 7.3) mají nejhorší podmínky pro rozvoj přírodního kapitálu oblasti „Jižní Sedlčansko“ a „Jižní Příbramsko“. V případě „Jižního Příbramska“ však existuje v tomto případě vnitřní diferenciace (viz příloha 7). Výrazně se totiž liší oblasti spíše lesnatého Rožmitálska a Březnicka, v jehož rámci má navíc výrazně lepší postavení „obec za lesem“ Hvožd'any. Naproti tomu periferní oblasti podél řeky Vltavy mají v tomto směru velmi dobrý potenciál rozvoje (zejména levý břeh).

Kvalitní přírodní kapitál je dobrým předpokladem především pro atraktivní „zdravé“ bydlení a cestovní ruch. Jejich rozvoj je však velmi omezený. V případě trvalého bydlení je výrazným limitujícím faktorem větší vzdálenost do center (hlavně v případě obcí u vodní nádrže Orlík). Cestovní ruch se v daných oblastech zase potýká s výraznou sezónností (atraktivní převážně v letních měsících).

Pravdou však je, že i periferní oblasti s nepříliš hodnotným přírodním kapitálem mohou profitovat zejména z „měkkých“ forem cestovního ruchu (cykloturistika, pěší turistika apod.).

Pokud bychom přírodní kapitál hodnotili podle podílů lesních a vodních ploch, výsledek by byl prakticky totožný. Nejmenší potenciál rozvoje v tomto případě opět vykazují obce na jihu Sedlčanska a část „Jižního Příbramska“. „Jižní Příbramsko“ sice vykazuje poměrně vysoký podíl vodních ploch, ale v tomto případě se jedná především

o velké množství rybníků („brána jižních Čech“), jejichž potenciál pro případný rozvoj vhodných forem cestovního ruchu je oproti potenciálu, jaký v tomto ohledu představují vltavské vodní nádrže, zanedbatelný (primárně slouží k produkci ryb).

V případě porovnání přírodního kapitálu v kontextu vztahu jádro-periferie je okres Příbram poměrně unikátním příkladem. Pokud bychom totiž jako hlavní indikátor kvality přírodního kapitálu vzali v potaz podíl lesních ploch, museli bychom konstatovat, že vyšší podíl vykazují jádrové oblasti (DSI/ČR > 90,0), což je způsobeno vysokou zalesněností Dobříšska, Jinecka a některých oblastí v zázemí Příbrami (příloha 7).

7.4.2 Člověkem vytvořený kapitál

V případě člověkem vytvořeného kapitálu jsme jako hlavní indikátor zvolili index občanské a technické vybavenosti. „Občanská“ část tohoto ukazatele by mohla zároveň indikovat také kvalitu kapitálu sociálního (přítomnost školy, pošty, zdravotnického zařízení a policie).

V případě této charakteristiky vyšly nejhůře oblasti „Jižního Příbramska“ (zejména Březnicko a jižní část SO POÚ Příbram). Důvodem je větší množství malých sídel se statusem obce. Nízká občanská a technická vybavenost ovlivňuje zejména atraktivitu území z hlediska trvalého bydlení. Naopak „nejlépe vybavenou“ periferní oblastí je „Jižní Sedlčansko“. Zdejší obce patří k nejlépe vybaveným venkovským oblastem Středočeského kraje. Problémem však je, že kvalitní vybavenost se týká přednostně centrální obce (s obecním úřadem). Ostatní části obce tak dobré charakteristiky zřejmě nevykazují. V případě „povltavských“ periferních oblastí existují větší rozdíly mezi levým a pravým břehem Vltavy (lépe vybavené Sedlčansko).

Rozdíl ve vybavenosti jádrových a periferních oblastí je v tomto případě jasně patrný (jádrové oblasti vykazují vyšší vybavenost občanskou a technickou infrastrukturou).

Člověkem vytvořený kapitál se často posuzuje rovněž podle dalších ukazatelů, jejichž hodnoty pro jednotlivé obce jsou však obtížně dostupné. Tradičním problémem venkovských oblastí okresu Příbram je kvalita silnic. Silnice, navíc často v členitém terénu, nejsou zejména v případě silnic nižších tříd adekvátně udržovány. Je to jedna z charakteristik problémových území uvedená v programech rozvoje krajů (týká se to hlavně sousedního okresu Plzeň-jih, viz kapitola 5.2). Oprava místních komunikací je tak často hlavní prioritou rozvoje obcí (např. Kostić 2004; Kubínová 2007). Obecně lze

tedy tvrdit, že zlepšení kvality člověkem vytvořeného kapitálu je hlavní prioritou rozvoje periferních obcí.

7.4.3 Lidský kapitál

Lidský kapitál úzce souvisí s kapitálem ekonomickým. Ekonomický kapitál jsme již nepřímo posoudili v rámci hodnocení demograficko-strukturálního indexu (podíl EA na celkové populaci a podíl EA v priméru).

Kvalitu lidského kapitálu jsme posuzovali podle tří ukazatelů (index vzdělanosti, index stáří a míra nezaměstnanosti). Hodnota indexu vzdělanosti se v podstatě v jednotlivých částech vnitřní periferie liší pouze nepatrně (kolísá okolo 1,96). K aplikaci indexu vzdělanosti v podobě popsané v kapitole 3 jsme přistoupili přednostně před podílem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, protože obecně je podíl v periferních oblastech velmi malý a na rozvoji obcí se tak podílejí i obyvatelé s nižším (ne-li s nejnižším) vzděláním (Pileček 2005). Nejvyšší hodnotu (jde-li to vůbec říci) vykazují oblasti „Vodní nádrž Slapy“ a „Jižní Příbramsko“. V prvním případě to může být důsledkem relativní blízkosti Prahy, protože lidé, stěhující se do suburbánních oblastí, jsou poměrně vzdělaní. Ve druhém případě pak hraje rozhodující roli pravděpodobně přítomnost subregionálních center, v nichž mohou lidé s vyšší kvalifikací najít uplatnění.

V případě aplikace indexu vzdělanosti se jednoznačně potvrdil fakt, že jádrové oblasti obecně vykazují vyšší vzdělanost obyvatelstva. Obyvatelstvo s vyšším (zejména vysokoškolským) vzděláním v jádrových oblastech totiž nachází uplatnění na trhu práce. Ve venkovských (periferních) obcích je naopak častým jevem, že člověk, který dosáhl vysokoškolské kvalifikace, z těchto regionů odchází, a to často i za hranice okresu (např. do Prahy).

Index stáří úzce souvisí s ekonomickým potenciálem. Vyšší podíl obyvatelstva v důchodovém věku zpravidla znamená nižší podíl EA obyvatelstva. Podle tohoto ukazatele se potenciál jednotlivých dílčích částí vnitřní periferie značně liší. Nejlepší výchozí pozici vykazuje oblast „Jižní Sedlčansko“, kde juvenilní složka populace nad postproduktivní složkou převažuje. Je to poněkud překvapivé, protože v oblastech s velmi malými sídly je předpoklad vyššího podílu lidí v důchodovém věku. Nejhorší je naopak situace na „Jižním Příbramsku“, konkrétně pak v oblasti Rožmitálska (tabulka 7 a příloha 9). Věkovou strukturou populace se pak liší „povltavské“ periferní oblasti. Celkově je situace „horší“ v oblasti Slapské vodní nádrže. V případě okolí vodní nádrže

Orlík je pak jasně patrný rozdíl mezi pravým (Sedlčansko) a levým břehem Vltavy. Obce na levém břehu Vltavy společně s Rožmitálskem vykazují nejméně příznivé hodnoty indexu stáří (příloha 9), a tudíž také nejnižší potenciál např. pro rozvoj některých podnikatelských aktivit. Naopak nejlepší charakteristiky v tomto ohledu vykazuje Sedlčansko a širší zázemí Příbrami.

V případě komparace výše indexu stáří periferních a jádrových oblastí neexistuje mezi oběma typy v podstatě žádný rozdíl (viz tabulka 7).

Také ukazatel míry nezaměstnanosti úzce souvisí s ekonomickým potenciálem území a indikuje nám tzv. nevyužitý lidský kapitál (Czesaný 2006). Vyšší míra nezaměstnanosti tak ukazuje na nedostatek pracovních příležitostí v oblasti, a tudíž dostatek pracovních sil pro rozvoj malého a středního podnikání. Situace na trhu práce již v okrese není nejhorší v těžební oblasti, kde končící hornické práce byly vykompenzovány jinými formami výdělků. Nejhorší situace panuje v okolí vodní nádrže Orlík, kde byly indikovány jedny z nejvyšších měr nezaměstnanosti v okrese (Kozárovice 20,1 %, Solenice 19,0 %). Je však zřejmé, že výše nezaměstnanosti v této oblasti během roku silně kolísá, protože v průběhu letních měsíců je zde vyšší nárůst sezónní práce související s cestovním ruchem. Vysoká nezaměstnanost se týká rovněž některých obcí „Jižního Příbramska“. Nejpříznivější je naopak situace na prakticky celém Sedlčansku vyjma několika obcí u Vltavy. Pro oblasti s vysokou mírou nezaměstnanosti, které jsou odlehle od regionálních center („Vodní nádrž Orlík“), by tak byl vhodný rozvoj malého či středního podnikání v místě. Došlo by tak alespoň k částečnému potlačení sezónního aspektu.

Obecně vyšší míru nezaměstnanosti vykazují periferní obce. Hlavním důvodem je nedostatek vhodných pracovních příležitostí, omezování některých zemědělských provozů, nižší vzdělanost apod.

7.4.4 Sociální kapitál

K indikaci kvality sociálního kapitálu v modelovém území jsme použili data z voleb do obecních zastupitelstev z roku 2006. Jedná se tedy pouze o jakousi „náhražku“ sociálního kapitálu, která nám indikuje míru „ochoty“ obyvatelstva obcí participovat na správě věcí veřejných. K aplikaci těchto indikátorů jsme přistoupili z důvodu absence vhodnějších a reprezentativnějších ukazatelů. Jako lepší ukazatel by se jevil např. počet spolků a sdružení v jednotlivých obcích, ovšem dostupnost za jednotlivé obce je pouze

omezená (pouze některé obce blíže představují „svou“ spolkovou činnost na svých webových stránkách).

Potenciál pro rozvoj sociálního kapitálu jsme tak posuzovali podle dvou ukazatelů: volební účast v komunálních volbách a počet kandidátů na 1 mandát v komunálních volbách. Základním předpokladem pro aplikaci zmíněných ukazatelů sociálního kapitálu by byla nižší ochota participovat na rozvoji obce v periferních oblastech. Perifernost obce by tak byla vysvětlována na základě nízké úrovně sociálního kapitálu.

Výsledky (viz tabulka 7) však ukazují, že v případě aplikace „volebních“ ukazatelů je situace v regionu přesně opačná. Všechny vymezené periferní oblasti totiž vykázaly nadprůměrnou hodnotu volební účasti, zatímco jádrové obce hodnotu podprůměrnou.

Nejvyšší hodnoty volební účasti do obecních zastupitelstev v roce 2006 zaznamenaly obce na jihu Příbramska. Důvodů může být hned několik. Jedná se například o důvody politické. V této oblasti (zejména na Rožmitálsku) totiž mívá podporu voličů zejména levicová část politického spektra (v Rožmitále pod Třemšínem pak komunisté), která se i na celostátní úrovni vyznačuje „ukázněným“ voličstvem. V oblasti se navíc nachází velké množství malých obcí, v nichž se lidé zpravidla osobně znají, a nedochází tudíž k volbě „anonymních“ kandidátů jako ve větších městech. Lidé tak často v komunálních volbách v malých obcích volí ze „zjistných“ důvodů, aby v zastupitelstvu zasedali lidé, kteří jsou pro konkrétního voliče schopni něco udělat, resp. lidé prověřeni léty, schopní něco dělat pro blaho obce (ne jen pro sebe). Ve velkých městech naopak voliči vybírají z velké řady kandidátů a politických uskupení, což zvyšuje „anonymitu“ volených zástupců a snižuje ochotu voličů tyto zástupce a uskupení volit. Tomu ostatně nasvědčuje i podprůměrná volební účast v jádrových oblastech.

Jiná je situace okolo aplikace druhého indikátoru sociálního kapitálu. Počet kandidátů na jeden mandát je obecně vyšší v jádrových oblastech (průměrně dvojnásobně, v případě větších měst i mnohanásobně). Populační velikost obce je tak v tomto případě často rozhodujícím znakem. Z periferních oblastí nejlépe dopadlo „Jižní Sedlčansko“, kde je právě větší koncentrace populačně velkých (byť sídelně rozdrobených) obcí. Nejslabší je naopak situace na v okolí „Vodní nádrže Slapy“ a na „Jižním Příbramsku“, kde je větší počet malých obcí, kde je často jediný kandidát na 1 mandát (příloha 10).

Z administrativních jednotek je nejvyšší angažovanost lidí ve věcech veřejných (podle obou ukazatelů) patrná v SO POÚ Rožmitál pod Třemšínem, kde se

pravděpodobně jedná o důsledek spíše levicového smýšlení obyvatelstva, které je v oblasti zakořeněno již od dávné minulosti (dělnická hnutí v době úpadku cvokařství, odbojová činnost v době 2. světové války atd.), podpořeného navíc „hrozbou“ výstavby amerického vojenského radaru v Brdech.

Z identifikovaných periferních oblastí vykazuje nejvyšší potenciál pro rozvoj sociálního kapitálu „Jižní Sedlčansko“, kde navíc panuje i „čilá“ spolková činnost (viz webové stránky jednotlivých obcí), a „Jižní Příbramsko“ (zejména Rožmitálsko).

Kvalitu sociálního kapitálu v SO POÚ Příbram vedle nízké volební účasti v „metropolitním“ regionu „sráží“ rovněž vysoká míra kriminality v samotné Příbrami, která je považována za nejnebezpečnější město v republice. Obce na Příbramsku (myšleno SO POÚ) navíc ve větší míře nejsou členy dnes velmi častých mikroregionálních sdružení a svazků obcí (viz příloha 11). Přestože tato sdružení často fungují pouze na formálním základě, nečlenství obce v takovém sdružení tak částečně vypovídá o nezájmu zejména klíčových aktérů obcí na jejich rozvoji, což takovým obcím např. ztěžuje možnost čerpat dotace z krajských, národních či evropských zdrojů.

Tabulka 8: Indikátory kvality jednotlivých kapitálů v okrese Příbram, 2008

Region	Přírodní kapitál			Člověkem vytvořený kapitál	Lidský kapitál			Sociální kapitál	
	Podíl lesních ploch (%)	Podíl vodních ploch (%)	Index ekologické stability krajiny	Index občanské a technické vybavenosti ¹	Index vzdělanosti ²	Index stáří	Míra nezaměstnanosti (%)	Volební účast (%) ³	Počet kandidátů na 1 mandát ³
"Jižní Příbramsko"	35,4	2,1	1,11	1,13	1,97	114,4	7,6	69,8	1,9
"Vodní nádrž Orlík"	37,9	6,8	1,43	2,50	1,95	104,7	9,0	61,2	2,1
"Vodní nádrž Slapy"	38,3	5,2	1,27	2,14	1,96	107,3	6,2	66,0	1,8
"Jižní Sedlčansko"	28,5	1,4	1,05	3,20	1,96	92,9	4,9	68,8	2,9
Periferní obce celkem	35,6	4,1	1,22	1,93	1,96	105,1	7,0	66,3	2,0
Jádrové obce celkem	40,5	1,7	1,27	4,53	2,26	105,7	6,4	44,4	4,6
SO POÚ Příbram	35,9	3,0	1,12	2,20	2,23	105,0	7,4	47,6	2,5
SO POÚ Dobříš	48,5	2,6	1,64	2,63	2,14	100,3	5,9	53,9	2,7
SO POÚ Sedlčany	28,6	3,8	0,97	3,24	2,05	96,7	4,5	56,7	2,6
SO POÚ Březnice	30,7	2,4	0,90	1,63	2,08	102,2	5,5	54,6	1,9
SO POÚ Rožmitál pod Třemšínem	39,9	1,7	1,77	2,21	2,04	128,8	6,5	60,0	3,8
Okres Příbram	44,4	2,6	1,47	2,40	2,16	103,6	6,2	51,4	2,6

Poznámky: ¹ průměrná hodnota za všechny obce daného regionu, ² údaj z roku 2001, ³ údaj z komunálních voleb 2006. Do analýzy není zahrnut vojenský újezd Brdy a obec Sedlec-Prčice. Jako periferní jsou označovány obce s DSI/ČR < 55,0 a IPE > 20,0, jádrové obce mají DSI/ČR > 90,0.

Zdroje: Veřejná databáze ČSÚ 2009; Sčítání lidu, domů a bytů 2001; Integrovaný portál Ministerstva práce a sociálních věcí ČR 2009; Volební server ČSÚ 2009

7.5 Shrnutí

Na základě hodnocení socioekonomických ukazatelů (DSI) a geografické polohy (IPE) byly na území okresu Příbram identifikovány obce náležející k oblasti vnitřní periferie, a to v letech 1991 a 2001. Periferní obce se podle povahy použitých syntetických ukazatelů vyznačují nízkou hustotou zalidnění, nízkým podílem EA na celkové populaci, vysokým podílem EA v priméru a vysokým podílem neobydlených domů. Vyznačují se rovněž nevýhodnou geografickou polohou vůči nadřazeným centrům a významným dopravním komunikacím.

Území okresu Příbram je mimo své jádrové oblasti velmi řídko zalidněno. Hustota zalidnění ve sledovaném období rostla především v zázemí měst, nejvíce pak klesala v obcích jižní části okresu. V souvislosti se stárnutím populace došlo rovněž k poklesu podílu EA na celkové populaci a v kontextu celostátního trendu klesal rovněž podíl EA obyvatel v primárním sektoru hospodářství. V důsledku pokračujícího vylidňování odlehlejších částí venkova vzrostl ve sledovaném období také podíl neobydlených domů.

Z výsledků hodnocení modelového území podle DSI a IPE vyplývá, že se obce s nejvyšší mírou perifernosti nacházejí podél významných územních předělů, a to jak fyzických (řeka Vltava), tak abstraktních (administrativní hranice).

Výsledky DSI ukázaly, že počet periferních obcí v modelovém území během období 1991-2001 poklesl, přičemž jedna ze vstupních hypotéz předpokládala v souvislosti s obnovou diverzifikačních procesů po roce 1989 trend opačný. Došlo tak k poklesu (byť minimálnímu) počtu obcí s extrémně nízkými hodnotami DSI/ČR. S jistou mírou opatrnosti tak můžeme identifikovat převládající konvergenční tendence ve vývoji regionu. Hlavní příčinou „zániku“ perifernosti některých obcí tak jsou pravděpodobně rozšiřující se suburbanizační tendence, a to jak na makroregionální (Praha) tak i mezoregionální úrovni (Příbram). Migrující obyvatelstvo tak v imigračních obcích zlepšuje jejich rozvojový potenciál. Polarizaci modelového území můžeme v této souvislosti přiřadit k abstraktnímu vývojovému typu vztahu jádro-periferie ubývající polarizace s tím, že si jádro i nadále udržuje dominantní postavení vůči periferii (Havlíček, Chromý 2001).

Jako hlavní příčiny vzniku zdejších periferních oblastí jsme identifikovali nepříznivou geografickou polohu na hranici tří krajů či řece Vltavě, odlehlost regionálních center a historické změny správní příslušnosti.

Podle geografické polohy a vlastní znalosti území jsme identifikované periferní obce pracovním způsobem rozdělili do čtyř skupin a zhodnotili jejich potenciál rozvoje na základě posouzení kvality a úrovně jednotlivých typů kapitálu (přírodní, člověkem vytvořený, lidský a sociální). V okrese Příbram jsme tak pracovním způsobem vymezili tyto periferní oblasti: „Jižní Příbramsko“, „Vodní nádrž Orlík“, „Vodní nádrž Slapy“ a „Jižní Sedlčansko“.

Potenciál rozvoje přírodního kapitálu související s vysokým zastoupením lesních a vodních ploch je nejvyšší v periferních oblastech podél řeky Vltavy a v západní části „Jižního Příbramska“. Ostatní části vnitřní periferie (zejména na Sedlčansku) tak v tomto smyslu vykazují nižší rozvojový potenciál. V případě okresu Příbram se vzhledem k použitým indikátorům kvality přírodního kapitálu (zejména podílu lesů) neprojevuje polarita jádro-periferie.

Člověkem vytvořený kapitál, hodnocený podle úrovně občanské a technické vybavenosti obcí je naopak nejkvalitnější na Sedlčansku, přičemž zdejší obce patří k nejlépe vybaveným ve Středočeském kraji. Nejhůře v tomto ohledu dopadly obce na „Jižním Příbramsku“. V této souvislosti tak nejsou zdejší obce tolik přitažlivé pro trvalé bydlení. Vedle polarit jádro-periferie je v tomto případě výrazná také polarita mezi levým a pravým břehem Vltavy (lépe vybavené obce).

Potenciál pro rozvoj lidského kapitálu se v jádrových a periferních oblastech liší zejména co do vzdělanosti obyvatelstva. Vzdělanost obyvatel je ve všech periferních oblastech nižší než v jádrových územích, ale vzdělanost jednotlivých dílčích částí vnitřní periferie se výrazněji neliší. Největší rozdíly se týkaly věkových charakteristik obyvatelstva. V tomto ohledu se jako nejperspektivnější z hlediska rozvoje lidského kapitálu jeví oblast „Jižního Sedlčanska“. Nejhorší věkovou skladbu naopak vykazují některé obce „Jižního Příbramska“ (Rožmitálsko) a levého břehu Vltavy (okolí vodní nádrže Orlík). Obce na obou březích vodní nádrže Orlík pak vykazují nejvyšší míru nezaměstnanosti, a tudíž atraktivitu z hlediska malého a středního podnikání. Polarita jádro-periferie v případě věkové struktury a míry nezaměstnanosti není příliš markantní.

Hodnocení sociálního kapitálu na základě volebních ukazatelů vykazovalo některé nepředpokládané tendence. Volební účast ve všech periferních oblastech dosáhla nadprůměrných hodnot, zatímco v jádrových oblastech hodnot podprůměrných, což lze pravděpodobně vysvětlit tím, že v periferních obcích se lidé s volenými kandidáty často osobně znají, a tudíž mají větší zájem, aby v zastupitelstvu zasedal „jejich člověk“. Příčinou mohou být i politické důvody, protože zejména na „Jižním Příbramsku“ převládá spíše levicová orientace populace („ukázněné“ voličstvo). V případě počtu

kandidátů na 1 mandát se ukázala jako rozhodující faktor populační velikost obce. V tomto ohledu tak vedle měst vykazují nejlepší výsledky větší obce, a tudíž nejlepších hodnot dosáhla oblast „Jižního Sedlčanska“, která se vyznačuje poměrně velkými (byť sídelně rozdrobenými) obcemi.

Tabulka 9: Podmínky pro rozvoj jednotlivých kapitálů v periferních oblastech okresu Příbram

Region	Přírodní kapitál	Člověkem vytvořený kapitál	Lidský kapitál	Sociální kapitál
„Jižní Příbramsko“	x	x	*	*
„Vodní nádrž Orlík“	*	*	x	x
„Vodní nádrž Slapy“	*	*	*	x
„Jižní Sedlčansko“	x	*	*	*

Poznámky: * - dobré podmínky pro rozvoj kapitálu, x - zhoršené podmínky pro rozvoj kapitálu

Zdroj: autor

8 Analýza lidského a sociálního kapitálu Březnicka

V následující kapitole se budeme zabývat potenciálem rozvoje oblasti vnitřní periferie z hlediska úrovně sociálního kapitálu. Narozdíl od kapitoly předešlé, kde jsme rozvojový potenciál periferií posuzovali víceméně na základě hodnocení „tvrdých“ dat, tentokrát jsme využili informací, které nám poskytly výsledky dotazníkového šetření prováděného v periferních oblastech Česka.

Dotazník (viz příloha 1) byl aplikován v patnácti modelových územích, z nichž jedním bylo i Březnicko (viz tabulka 9).

Tabulka 10: Modelová periferní území pro dotazníkové šetření

Modelové území (SO POÚ)	Kraj	Počet obyvatel	Počet respondentů	z toho v %		Podíl respondentů na počtu obyvatel (%)	Průměrný věk respondentů
				Muži	Ženy		
Bor	Plzeňský	8 684	358	41,1	58,9	4,1	37,7
Vejprty	Ústecký	5 049	228	42,1	57,9	4,5	37,0
Žlutice	Karlovarský	5 684	226	37,3	62,7	4,0	37,1
Březnice	Středočeský	6 928	401	46,2	53,8	5,8	38,7
Netolice	Jihočeský	3 959	251	43,5	56,5	6,3	40,0
Votice	Středočeský	11 970	476	44,9	55,1	4,0	38,1
Česká Kamenice	Ústecký	7 793	100	18,8	81,3	1,3	39,7
Uhlířské Janovice	Středočeský	7 435	318	45,2	54,8	4,3	38,8
Český Dub	Liberecký	7 563	83	28,0	72,0	1,1	38,5
Kopidlno	Královéhradecký	7 007	175	31,8	68,2	2,5	38,9
Konice	Olomoucký	11 720	826	44,8	55,3	7,0	39,3
Klobouky u Brna	Jihomoravský	6 941	196	26,3	73,7	2,8	38,4
Osoblaha	Moravskoslezský	3 105	152	43,0	57,0	4,9	39,5
Bojkovice	Zlínský	9 037	585	43,5	56,5	6,5	39,0
Nová Bystřice	Jihočeský	4 611	6	16,7	83,3	0,1	48,3
Celkem (průměr)		107 486	4 381	41,5	58,5	4,1	38,7

Zdroj: Jančák a kol. (2008b)

Periferní modelová území pro účely dotazníkového šetření se však od periferních oblastí, vymezených v rámci kapitoly 7.3, trochu odlišují. Dotazníkovému šetření bylo totiž podrobena celé území odpovídající správnímu obvodu obce s pověřeným obecním úřadem Březnice, tedy včetně jeho centra. V případě naší kvantitativní analýzy jsme však posuzovali výlučně obce, které se jako periferní jeví podle hodnot ukazatele DSI/ČR. Do námi vymezené „pracovní“ periferní oblasti „Jižní Příbramsko“ jsme tak nezahrnuli Březnici (výší DSI/ČR se řadí k jádrovým obcím) a Tochovice, které podmínku (DSI/ČR < 55,0) „nesplnily“.

Dotazníky byly rozdány respondentům prostřednictvím tří základních škol v modelovém území (Březnice, Hvozdčany a Tochovice), což s sebou však přineslo určité problémy. Vzhledem k počtu žáků v jednotlivých školách totiž většinu dotazníků „pohltila“ březnická základní škola. Většina respondentů navíc byla přímo z centra, zatímco většina ostatních obcí byla zastoupena spíše okrajově. Vzhledem ke skutečnosti, že hlavním cílem dotazníkového šetření nebylo zhodnotit vnitřní diferenciaci správního obvodu POÚ, ale porovnat modelová území navzájem, neměla by být absence většího zastoupení některých obcí limitující. Zmíněné školy však také poskytují vzdělávání i dětem z některých obcí (sídel) za hranicemi správního obvodu nebo dokonce kraje, a tudíž se ve výsledcích dotazníků objevily i odpovědi obyvatel těchto „zahraničních“ obcí. V neposlední řadě je také třeba zmínit skutečnost, že část obcí z východní části Březnicka (např. Tušovice, Svojsice) pravděpodobně ohledně dojížděky do škol spáduje ke školám za hranicemi správního obvodu (Chraštica, Milín). Řada lidí navíc zaměňuje pojmy „obec“ a „sídlo“.

Dotazník vyplnilo a odevzdalo celkem 401 respondentů, což znamená necelých 6 % populace regionu. Vzhledem k zahrnutí obcí mimo kraj však bude tato hodnota pravděpodobně nižší. I tak se ovšem jedná o jeden z nejreprezentativnějších vzorků v rámci celého dotazníkového šetření (viz tabulka 9).

Jistý problém by mohl znamenat věk respondentů. Vzhledem ke skutečnosti, že respondenty byli rodiče žáků základních škol, lze očekávat, že věková struktura respondentů nebude příliš pestrá. Většina (86 %) respondentů pak skutečně označila svůj věk v rozmezí 31-45 let. V případě Březnicka byl průměrný věk respondentů 38,7 let. Podobný průměrný věk vykázaly i ostatní periferní oblasti vyjma Novobystřicka, kde byla hodnota vyšší (48,3 let). V případě Novobystřicka se však vzhledem k počtu respondentů (tabulka 10) jedná o zavádějící údaj.

Podle pohlaví respondentů odpovídal poměr muži:ženy 46,2 %:53,8 %. Jedná se o vůbec nejvyšší podíl mužských respondentů ze všech 15 modelových území. Relativně vyrovnaný poměr mezi muži a ženami tak přispěl ke zvýšení reprezentativnosti šetření na Březnicku.

Jednotlivé otázky dotazníku a jejich odpovědi jsme rozdělili do 3 větších bloků:

8.1 Subjektivní percepce území a spokojenost obyvatelstva

8.2 Důvěra a vztahy obyvatelstva k lokálním aktérům a institucím

8.3 Aktivita obyvatelstva, aktivní pomoc a participace při veřejných akcích

8.1 Subjektivní percepce území a spokojenost obyvatelstva

V otázce č. 1 se měli respondenti zamyslet nad postavením „své“ obce a následně označit na stupnici 1-5 sedm charakteristik, které nejlépe vystihují její pozici. Z povahy otázky vyplývá, že se jedná o velmi subjektivní hodnocení, protože se dala očekávat velká rozdílnost názorů, a to i v rámci jedné obce. Míra schopnosti reálně posoudit pozici obce se nejvíce odvíjí od dosaženého vzdělání.

Největší podíl respondentů (cca 45 %) označil svou obec jako obec bez významného postavení. Stejná odpověď byla nejfrekventovanější i u ostatních modelových území. Z ostatních odpovědí na Březnicku převládá spíše „periferní“ pohled na pozici obcí, což koresponduje s výsledky předešlého kvantitativního hodnocení (kapitola 7.3). Jako centrální vidí svou obec především obyvatelé ve středisku Březnici. Jako centrální pak vidí svou obec (dokonce největší podíl respondentů v obci) obyvatelé, podle DSI/ČR periferních, Hvožd'an. V tomto případě je však tento postoj celkem pochopitelný. Jak již bylo zmíněno v kapitole 7.3, obec Hvožd'any zaujímá v rámci okresu specifické postavení („obec za lesem“). Jako bývalou střediskovou obec ji totiž nadále pojí pevné vazby se sousedními obcemi za hranicemi kraje (v okresech Plzeň-jih a Strakonice), se kterými byla před administrativní reformou v roce 1960 součástí politického okresu Blatná. Označení ostatních obcí modelového území za centrální však již lze považovat přinejmenším za nadsazené (tento názor však je u malých obcí spíše výjimečný).

Podobně dopadlo i hodnocení bohatství obce. Polovina respondentů se domnívá, že „jejich“ obec je středně bohatá. Většina zbývajících odpovědí se opět pohybuje spíše v negativní části spektra. Jako vyloženě chudou „svou“ obec označuje i část respondentů střediska Březnice (15 %). Jinak se to týká především malých obcí (často za hranicemi kraje). Výsledky ze samotné Březnice ukazují, že každý posuzuje bohatost obce podle jiných kritérií.

Také podle posouzení výjimečnosti obce dal největší počet respondentů (44 %) přednost „zlaté střední cestě“ a označil variantu 3, tedy středně výjimečná. Březnicko však má v porovnání s ostatními modelovými územími nízký podíl odpovědí 5 („není v ničem výjimečná“), což by mohlo „otevírat cestu“ k využití stávajících „výjimečných prvků regionu“ k jeho rozvoji. Nízký podíl nejvíce negativních odpovědí však nemění nic na tom, že obyvatelstvo opět dává přednost tomu, vidět obec spíše v tom horším světle.

Ohledně aktivity ve smyslu spolupráce s dalšími subjekty existují mezi jednotlivými obcemi značné rozdíly. Není žádným překvapením, že většina odpovědí (47,8 %) opět spadala do kategorie 3 („spolupracujeme jak v čem“). Z ostatních odpovědí převažují spíše negativní reakce. Výjimku opět tvoří Hvožd'any (a sousední Starý Smolivec v okrese Plzeň-jih), kde je sociální kapitál zřejmě na dobré úrovni, a Tochovice. Obecně se na Březnicku „vyloženě aktivní“ názory vyskytují (i když spíše výjimečně) v menších obcích, kde je aktivita pravděpodobně „lépe vidět“. Aktivita Březnicka jako celku není v porovnání s ostatními modelovými územími nikterak výjimečná.

Co se týče „modernosti“, tak největší podíl respondentů (44 %) zvolil opět odpověď „jak v čem“. Obecně však převládají pohledy, které vidí region jako tradiční (nebo spíše tradiční), což koresponduje s charakteristikami venkovských oblastí vnitřní periferie. Na Březnicku to navíc může souviset s nízkou vybaveností některých obcí technickou infrastrukturou.

V případě dynamiky území jsou frekvence jednotlivých odpovědí v porovnání s ostatními charakteristikami vyrovnanější. Mírně opět převažují spíše negativní názory, ale mezi obcemi existuje v tomto případě více výjimek. To se týká především Hvožd'an (a blízkého okolí) a některých obcí na sever od Březnice (Tochovice a Chrást). Označení obce jako strnulé (nebo spíše strnulé) může být důsledkem nízké ochoty či nedostatečné participace lokálních aktérů na rozvoji obce.

Také podle poslední charakteristiky (udržovanost/zanedbanost) obcí dala velká část obyvatelstva přednost průměrnému hodnocení („jak v čem“). V tomto případě se však v porovnání s ostatními modelovými územími jedná spíše o pozitivnější hodnocení, což je pravděpodobně důsledkem vyšší ochoty pečovat zejména o estetickou stránku obcí. V tomto případě se to vedle představitelů obcí pravděpodobně týká i samotných občanů, případně chalupářů.

Do tohoto bloku jsme zařadili také **otázku č. 18**, která zjišťovala celkovou spokojenost obyvatelstva s místem jejich bydliště. V celém modelovém území převládá spokojenost s místem bydliště (81,5 %). Tento trend se týká také všech ostatních modelových území s výjimkou Žluticka.

Odpovědi otázek č. 1 a 18 souvisí nejvíce s věkem a dosaženým vzděláním respondentů. Zjednodušeně řečeno, obyvatelstvo starší generace má tendence vidět svou obec v „lepší světlo“. Lidé s vyšším vzděláním jsou zase schopni realističtějšího pohledu.

Otázkou zůstává, co pozitivní/negativní pohled obyvatel obce znamená z hlediska jejího rozvoje. Domnívám se, že horší podmínky pro rozvoj budou v takových obcích, které se podle kvantitativního hodnocení jeví jako periferní, zatímco jejich obyvatelstvo je vidí jako spíše centrální. Pokud si lidé sami uvědomují okrajové postavení „své“ obce je naděje, že svou situaci budou chtít do budoucna zlepšit.

8.2 Důvěra a vztah obyvatelstva k lokálním aktérům a institucím

V rámci této kapitoly se pokusíme okomentovat potenciál rozvoje Březnicka z hlediska sociálního klimatu, resp. vztahů obyvatelstva k lokálním aktérům a institucím.

V otázce č. 4 měli respondenti charakterizovat své vztahy v rámci rodiny, pracoviště, obce a spolku/sdružení. Podle předpokladů respondenti označili jako nejlepší vztahy uvnitř vlastní rodiny. Dobré rodinné zázemí tak může být základním a důležitým předpokladem pro rozvoj sociálního kapitálu.

O něco hůře obyvatelé Březnicka (i ostatních modelových území) hodnotili své vztahy na pracovišti. Hodně záleží na vzdělání respondentů. Vztahy jsou ponejvíce charakterizovány jako běžné s jistou mírou spolupráce. V tomto případě také jistě záleží na charakteristice a velikosti dotyčného pracoviště.

Pro rozvoj obce jsou důležité především vztahy občanů v rámci obce či spolku. Ačkoliv se v případě „obecních“ vztahů nejedná o nějaké vyloženě nepřátelské vztahy, situace je poněkud horší než v případě pracoviště nebo dokonce vlastní rodiny. Většina respondentů je v podstatě rozdělena mezi dvě větší skupiny. Lidé vztahy v obci označují buď jako běžné s jistou mírou spolupráce nebo formální (pouze s potenciální spoluprací). Příslušnost názorů k jednotlivým skupinám se odvíjí především od velikosti obce. Zatímco v populačně větších obcích panuje větší anonymita a člověk se většinou stýká jen s omezenou skupinou lidí, v menších obcích se lidé většinou osobně znají a jejich spolupráce je tedy častější. Z tohoto pohledu je v takových obcích lepší potenciál pro budoucí rozvoj. Nejedná se však o univerzální pravidlo a v rámci modelového území tak existují výjimky (spíše negativní názory v některých malých obcích).

Ve vztahu ke „svému“ sdružení je rozhodující jestli se občan v nějakém takovém uskupení angažuje. Na Březnicku svůj vztah ke sdružení charakterizovala zhruba polovina respondentů. Dalších 42 % označilo své vztahy v rámci sdružení jako vřelé nebo běžné. Je to v podstatě logické, protože členem sdružení je člověk většinou ze své

vlastní vůle. Pro rozvoj území je však tento fakt poměrně důležitý. Z převahy spíše pozitivních odpovědí tak vyplývá, že spolky pravděpodobně nefungují pouze na formálním základě, ale vykazují rovněž nějakou činnost, která tak kvalitu sociálního kapitálu v obcích upevňuje. Z tohoto pohledu je postavení Březnicka (jako reprezentanta vnitřních periferií okresu Příbram) v porovnání s ostatními modelovými územími poměrně dobré. Svou roli na vztazích v rámci sdružení hraje rovněž vzdělání členů. Spolupráce totiž často stojí především na lidech s vysokoškolským vzděláním, kteří jsou pravděpodobně hlavními organizátory aktivit sdružení.

Otázka č. 8 se týkala vztahu občanů k lokálním aktérům a institucím. Primárním indikátorem sociálního klimatu v obcích jsou zejména sousedské vztahy. Na Březnicku svým sousedům důvěřuje zhruba 31 % obyvatel. Určité pochybnosti ohledně důvěryhodnosti svých sousedů má dalších 47 %. Z odpovědí respondentů se tak sousedské vztahy v modelovém území dají charakterizovat jako dobré (bezproblémové), ačkoliv já osobně jsem ohledně nějaké rozsáhlé aktivní spolupráce či vřelých vztahů mezi sousedy (zejména ve městech) spíše skeptický. Absolutně negativní vztah ke svým sousedům prezentovala pouhá 4 % dotázaných, což je nejlepší výsledek ze všech modelových území.

O něco menší důvěra panuje v případě vztahů k místním spolkům, ačkoliv obecně i zde panují poměrně dobré vztahy (důvěřují nebo spíše důvěřují dvě třetiny respondentů). Zhruba třetina dotázaných pak vykazovala určitou míru nedůvěry, na čemž se vedle (ne)členství respondenta v nějakém spolku „podepsala“ také „popularizace“ hasičských či mysliveckých spolků ve společnosti a médiích.

V případě vztahu k hlavním představitelům obcí se obecně projevila větší důvěra k samotnému starostovi než k celému obecnímu zastupitelstvu, což může souviset s větší „anonymitou“ členů zastupitelstva. Situace u jednotlivých obcí se však v některých případech podstatně liší, což může souviset s osobou konkrétního starosty. Důvěra k představitelům obce se může také odvíjet od jejich aktivity v případě, kdy se na ně občané obrátí s nějakým problémem.

S vyšší mírou nedůvěry se u obyvatelstva Březnicka (i ostatních modelových územích) potýkají místní podnikatelé. Ačkoliv se zdaleka nejedná o většinu populace, obyvatelstvo ve venkovských (zemědělských) oblastech často podnikatele vidí jako „zbohatlíky“, kteří svým zaměstnancům málo platí. Jedná se samozřejmě o zjednodušení, ale někteří lidé (spíše s nižším vzděláním) takto skutečně uvažují, což je pozůstatkem z dob komunistické totality. Důvěra k podnikatelům je však důležitá

z hlediska potenciálu pro rozvoj malého a středního podnikání v oblastech s nedostatkem pracovních příležitostí.

Podle očekávání největší důvěře občanů se těší místní školství, což jistě souvisí se zkušenostmi obyvatel, kteří danou školou v minulosti sami prošli. Velká důvěra vůči místní škole tak otevírá prostor případné realizaci potenciálním školním projektům, které by mohly přispět k rozvoji obce.

Rozporuplné jsou však postoje obyvatelstva modelových území k místním chalupářům. Pravdou však zůstává, že venkovští lidé (hlavně s nižším vzděláním) k "Pražákům" velkou důvěru nemívají. Objektivně vzato je však dobrý vztah obyvatel obce k místním chalupářům významným předpokladem k vylepšení estetické stránky obce, protože chalupáři často zachraňují místní objekty před zchátráním či dokonce zřícením. Na Březnicku (podobně jako ve většině ostatních modelových územích) mírně převládají spíše kladné ohlasy na místní chalupáře (57 %).

Nejméně důvěry obyvatelé modelových území projevují vůči církvím. Přestože je Březnicko v rámci Středočeského kraje poměrně religiózní území, církvi zde důvěřuje necelých 37 % respondentů. Situace na Březnicku je tak v tomto ohledu jednou z nejhorších v rámci modelových území. Pozice církve jako aktéra regionálního rozvoje však již dnes není (hlavně v rámci spíše ateistických Čech) příliš významná.

V rámci **otázky č. 9** pak byla občany modelových území posuzována míra prospěšnosti osob a institucí pro jejich obec. Co se týče Březnicka, tak v posouzení míry prospěšnosti místních spolků názory respondentů zhruba korespondují s průměrem za všechna modelová území (79 % dotázaných si myslí, že činnost spolků v obcích na Březnicku nějakým způsobem obcím pomáhá). Kladné hodnocení spolkové činnosti tak vypovídá o jejich kvalitní činnosti, a tudíž i prospěchu v rozvoji sociálního kapitálu obcí.

O něco málo nižší důvěře (necelých 75 %) se těší obecní úřady, které by měly být hlavními aktéry (hybnou silou) rozvoje dané obce. Názory se však budou v jednotlivých obcích lišit podle vlastních zkušeností respondenta s obecním úřadem (s řešením vlastního problému).

V souvislosti s otázkou č. 8 je bez překvapení, že obyvatelstvo silně pochybuje o prospěšnosti církve. V případě Březnicka je podprůměrný zejména podíl těch, kteří jsou o prospěšnosti církve pro obec přesvědčeni (4,2 % zatímco průměr je 14,0 %). Opět existuje určitá polarita mezi Čechami a Moravou.

Hodnocení prospěšnosti daných institucí pro obec se zejména v menších obcích často odvíjí od jejich vzdálenosti do obce (fyzické i abstraktní). To znamená, že zatímco místní spolky a obecní úřad mají u občanů obecně vyšší důvěru, v případě dalších zjišťovaných vztahů (kraj, poslanec či senátor a EU) je přesvědčení o prospěšnosti těchto institucí nižší. Ze zmíněných institucí se ještě poměrně dobré důvěře těší krajský úřad (cca 55 % respondentů). Spíše negativní hodnocení míry prospěšnosti poslance či senátora je vzhledem k všeobecné situaci na české politické scéně logické. Nižší důvěra (38 %) k EU se situací v české politice úzce souvisí, ale je rovněž důsledkem určité neinformovanosti o funkcích a výhodách této instituce. Vzhledem k potenciálním možnostem čerpání prostředků z evropských zdrojů však toto zjištění určitým způsobem snižuje potenciál rozvoje modelového území.

9.3 Aktivita obyvatelstva, aktivní pomoc a participace při veřejných akcích

V rámci této kapitoly bylo zjišťováno, jak jsou sami obyvatelé periferní oblasti aktivní v činnostech, které souvisejí s rozvojem regionu.

Aktivita obyvatelstva byla zjišťována především **otázkou č. 2**, která reflektovala angažovanost místního obyvatelstva ve spolcích a sdruženích na různé řádovostní úrovni. Členství v nějakém sdružení na místní úrovni (myslivci, hasiči, fotbalisté aj.) potvrdilo průměrně 30 % obyvatelstva a stejně tomu bylo i v případě Březnicka. Místní spolky však svou činností (pořádáním akcí) pomáhají spíše jen upevnit sociální vazby, ale pro rozvoj obcí (ve smyslu jejich ekonomického posílení) nemají větší význam. Většina respondentů je členem maximálně 1-2 spolků nebo sdružení.

Ohledně regionálních sdružení (folklórní soubory, oblastní hospodářské komory, regionální občanská sdružení aj.) je situace logicky ještě méně příznivá. V takových spolcích se angažuje jen necelých 6 % dotázaných, přičemž se v porovnání s ostatními modelovými oblastmi jedná o mírně podprůměrnou hodnotu. Naprostá většina kladně odpovídajících je členem pouze jednoho spolku. Na státní či mezinárodní úrovni je pak členy pouhých 1,8 % dotázaných (opět spíše podprůměrná hodnota).

Obecně se tak ve spolcích angažuje zhruba třetina obyvatelstva Březnicka. Existuje pak určité pravidlo, že spolky, pracující na vyšší řádovostní úrovni, jsou spíše záležitostí obyvatelstva větších obcí a měst. Zajímavostí je, že členy spolků a sdružení jsou spíše zástupci starší generace obyvatelstva.

Participaci obyvatelstva na veřejných akcích v obcích zjišťovaly otázky č. 10-12. **Otázka č. 10** reflektovala dobrovolnou participaci obyvatel na pořádání veřejných akcí. Zhruba třetina dotázaných na Březnicku uvedla, že se na pořádání takové akce nikdy nepodílela. V porovnání s ostatními modelovými územími se jedná o poměrně dobrý výsledek. Ze zbylých oslovených se většina podílela na akcích, které měly za úkol podpořit společenský, kulturní či sportovní život v obci (tedy činnost místních spolků). Březnicko se pak umístilo nejlépe ze všech modelových území v činnostech, které směřovaly ke zlepšení vzhledu obce (pravděpodobně formou brigády, poskytnutí vybavení apod.). Obecně (a zcela logicky) byl nejmenší zájem participovat na pořádání společenských akcí poskytnutím finančních prostředků (4,3 % dotázaných).

Otázka č. 11 se zjišťovala frekvence takové participace neboli jak často občané na pořádání akcí participují. Na Březnicku byl zaznamenán podprůměrný podíl těch, kteří přispěli k pořádání akce pouze jednou za rok. Naproti tomu vyšší podíly Březnicko zaznamenalo v případě opakované pomoci, což pravděpodobně v realitě znamená, že se na pořádání akcí často podílejí ti samí lidé. S tím souvisí také výsledek **otázky č. 12**, v rámci níž byl zjišťován potenciální zájem o participaci na pořádání akcí, naskytne-li se k tomu příležitost. Zatímco průměr za všechna modelová území potvrzuje spíše mírnou převahu potenciálního zájmu (51:49), v případě Březnice je situace o něco horší (47:53), což mj. potvrzuje zvýšenou participaci relativně stabilní skupiny obyvatel.

Otázky č. 13-15 se zabývaly aktivní pomocí obyvatelstva při akcích směřujících k rozvoji obce. **Otázka č. 13** reflektovala potenciální zájem obyvatel o pomoc ve veřejném zájmu (úklid obce apod.). V tomto případě Březnicko zaznamenalo spíše nadprůměrný výsledek v rámci modelových území. Zájem se týká zejména občanů ve středním věku a s vysokoškolským vzděláním. Vyšší zájem obyvatelstva na Březnicku v tomto směru koresponduje s nadprůměrnou participací na činnostech směřujících ke zlepšení vzhledu obce (otázka č. 10). **Otázka č. 14** pak zjišťovala konkrétní uskutečněnou finanční výpomoc. Více než polovina dotázaných (52 %) někdy nějakou veřejně prospěšnou činnost podpořila. Podobný výsledek ukázala i průměrná hodnota za všechna modelová území. Charakter odpovědí se opět odvíjí od věku a dosaženého vzdělání oslovených. Čtyřicet procent z kladně odpovídajících respondentů pak takovou finanční výpomoc ve veřejném zájmu uskutečnilo maximálně dvakrát. **Otázka č. 15** pak zjišťovala pomoc občanů při získávání financí pro rozvoj obce (ve svém volném čase) např. formou vyplnění žádosti o dotaci, zprostředkování kontaktů apod. Také u této otázky se odpovědi odvíjely od dosaženého vzdělání respondentů (podobnou pomoc

poskytuje spíše obyvatelstvo s vyšším vzděláním). Finanční prostředky ve svém volném čase pomáhalo někdy získat 11,3 % respondentů (průměr za všechna modelová území). V případě Březnicka je tento údaj o něco nižší (10,1 %).

8.4 Shrnutí

Potenciál rozvoje sociálního kapitálu v periferních oblastech byl zjišťován na základě vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření v 15 modelových územích. Pro naši práci byl stěžejní zejména výzkum prováděný v modelovém území Březnicko. Respondenty byli přímo občané žijící v modelovém území, což znamená vysokou míru subjektivity.

Sociální kapitál jsme posuzovali na základě analýzy subjektivní percepce území, důvěry a vztahů obyvatelstva k lokálním aktérům regionálního rozvoje a „rozvojové“ aktivity samotných občanů.

V otázkách týkajících se subjektivní percepce území Březnicka jeho obyvateli dominovaly odpovědi vyjadřující „zlatý střed“ mezi nabízenými možnostmi. Pokud bychom však tyto odpovědi vyloučili, obce na Březnicku by se daly označit jako spíše periferní (výjimku tvoří Březnice a Hvožd'any), chudé, ne příliš výjimečné, ve spolupráci s dalšími subjekty spíše pasivní (výjimku opět představuje Hvožd'ansko), spíše tradiční a udržované. V případě dynamiky vývoje spíše strnulé.

Přestože většinou převládají spíše negativní pohledy obyvatel na „svou obec“, většina respondentů vyjádřila s místem svého bydliště spokojenost. Negativní pohledy občanů mohou dávat obcím určitou naději, že občané si problémy obce uvědomují a v budoucnu by se tak mohli spolupodílet na jejich řešení (především v případě občanů s vyšším vzděláním).

Charakter sociálního klimatu v modelovém území byl posuzován na základě analýzy důvěry a vztahů k lokálním aktérům i mezi obyvateli navzájem. Obecně jsou v oblasti (v porovnání s ostatními modelovými územími) relativně dobré vztahy jak v rámci rodiny a pracoviště, tak v rámci obce a spolků. Vztahy v obcích souvisí především s velikostí obce.

Z lokálních aktérů se s nejnižší mírou důvěry potýká církev (rozdíly mezi Čechami a Moravou). Ideální pozici v rámci některých obcí nemají ani místní podnikatelé a chalupáři. Zejména v případě podnikatelů a chalupářů může být nedůvěra v tyto aktéry určitým limitem kvalit sociálního kapitálu, protože jejich působení v periferních oblastech mívá většinou na jejich rozvoj pozitivní vliv. Poměrně velké důvěře se kromě

místních škol těší také sousedé a místní spolky. V případě představitelů obcí má větší důvěru občanů starosta, až poté zastupitelstvo.

Ohledně míry prospěšnosti jednotlivých institucí pro rozvoj obce se projevuje aspekt vzdálenosti (fyzické i abstraktní). Vedle církve se tak na Březnicku s nejmenší důvěrou potýkají poslanci a senátoři, krajské orgány a EU. Lepší pozici mají v tomto ohledu obecní úřady a místní spolky.

Míra angažovanosti obyvatelstva Březnicka ve spolcích a sdruženích souvisí s řádovostní úrovní, na které spolky fungují. Zatímco v lokálních spolcích se angažuje přibližně třetina respondentů, v regionálních je to již pouze 6 % a v národních či mezinárodních dokonce necelá 2 %. Angažovanost ve spolcích na vyšší řádovostní úrovni je navíc záležitostí spíše větších obcí a měst.

Co se týče participace obyvatelstva na pořádání veřejných akcí, kladnou odpověď uvedly zhruba dvě třetiny obyvatel. Březnicko mezi ostatními modelovými územími vyniká především v činnostech za účelem zlepšení vzhledu obce, což souvisí s relativně pozitivním hodnocením udržovanosti obcí. Horší je naopak situace v případě finanční pomoci. Frekvence takové participace byl na Březnicku zaznamenán podprůměrný podíl těch, kteří přispěli k pořádání akce pouze jednou, ale naproti tomu vyšší podíl v případě opakované pomoci, což pravděpodobně znamená, že se na pořádání akcí podílí určitá víceméně omezená skupina lidí (organizátorů).

9 Závěr

Tématem diplomové práce byla analýza oblasti vnitřní periferie (resp. potenciálu jejího rozvoje) v okrese Příbram, a to na základě kombinace metod extenzivního a intenzivního výzkumu. Přestože je kombinace metod extenzivního a intenzivního výzkumu ve většině současných prací upřednostňována, nelze se vyhnout vysoké míře subjektivity, která souvisí zejména s volbou ukazatelů a kritérií. V této práci jsme zvolili vymezení oblasti vnitřní periferie na základě hodnocení výsledků syntetických ukazatelů, zkonstruovaných pomocí vybraných socioekonomických a polohových charakteristik.

V rámci prvního z cílů práce (viz kapitola 1.1) jsme chtěli zjistit, zda je území okresu Příbram vnitřně diferencováno na periferní a jádrové oblasti, případně charakter rozmístění periferních a jádrových oblastí. Podle získaných výsledků (demograficko-strukturální index) lze tvrdit, že modelové území bylo již na počátku 90. let výrazně vnitřně polarizováno, přičemž existovaly (a dodnes existují) velké rozdíly mezi jádrovými a periferními oblastmi. Komunistická snaha o nivelizaci rozdílů mezi regiony tak nebyla zcela úspěšná, což ostatně potvrdily již výzkumy v 80. letech 20. století (Musil 1988). Oblast vnitřní periferie v modelovém území tvoří poměrně spojitý celek obcí, které vykazují vůči Česku i modelovému území podprůměrné hodnoty stanovených ukazatelů, a pravděpodobně jsou součástí rozsáhlejší oblasti vnitřní periferie na pomezí Středočeského, Jihočeského a Plzeňského kraje. Výzkum prokázal, že se periferní obce nacházejí především podél významných územních předělů, a to jak fyzických (řeka Vltava), tak abstraktních (administrativní hranice), čímž se nám de facto potvrdila naše první pracovní hypotéza, podle níž jsme předpokládali zvýšený výskyt periferních obcí podél hranic vyšších územně správních celků. Víceméně jsme tak potvrdili také výsledky předchozích výzkumů (např. Musil 1988), které rovněž indikovaly periferní oblasti především podél krajských hranic. Díky analýze na úrovni obcí jsme však výsledky předchozích výzkumů upřesnili (detailnější vymezení periferních oblastí). Celkem jsme na území okresu Příbram identifikovali 4 dílčí periferní oblasti, kterým jsme dali pracovní názvy „Jižní Příbramsko“, „Vodní nádrž Orlík“, „Vodní nádrž Slapy“ a „Jižní Sedlčansko“.

Jako hlavní příčiny vzniku těchto periferních oblastí jsme identifikovali nepříznivou geografickou polohu na hranicích tří krajů či při řece Vltavě, odlehlost regionálních center a historické administrativní změny.

V rámci našeho druhého cíle (kapitola 1.1) jsme chtěli zhodnotit vývojové tendence periferních oblastí modelového území v období 1991-2001. Naše druhá hypotéza předpokládala, že ve sledovaném období polarizace prostoru narůstala ve smyslu zvýšení počtu periferních obcí následkem obnovení diverzifikačních procesů po roce 1989. Tento předpoklad se nám však nepotvrdil. Ve sledovaném období totiž došlo k celkovému poklesu (byť minimálnímu) počtu periferních obcí, což bylo interpretováno přeměnou proudů vnitřní migrace z měst (jádrových oblastí) do jejich širšího zázemí. Jako hlavní příčinu „zániku“ některých periferních obcí tak lze označit vzrůstající suburbanizační tendence, a to jak na makroregionální (Praha) tak mezoregionální úrovni (Příbram). Jádrové oblasti tak na okolní obce přenášejí svůj rozvojový potenciál. S jistou mírou opatrnosti tedy můžeme identifikovat převládající konvergenční tendence ve vývoji regionu. Polarizaci prostoru modelového území tak můžeme v této souvislosti přiřadit k abstraktnímu vývojovému typu vztahu jádro-periferie - ubývající polarizace, kdy dochází k pozvolnému posilování pozice periferie, ale při současném zachování dominance jádra vůči této periferii (Havlíček, Chromý 2001). Výsledky rovněž prokázaly, že se periferní oblasti v modelovém území nacházely již před rokem 1989, a nejsou tudíž pouze výsledkem postkomunistické transformace společnosti. Identifikované periferní oblasti totiž vykazují hospodářskou slabost minimálně od poloviny 19. století.

Potenciál rozvoje jednotlivých dílčích částí vnitřní periferie jsme hodnotili na základě posouzení kvality jednotlivých typů kapitálu (přírodní, člověkem vytvořený, lidský a sociální). Z pohledu kvality jednotlivých kapitálů vykazují dílčí periferní oblasti modelového území určité rozdíly. V tomto ohledu tak nejlepší podmínky rozvoje (pro 3 ze 4 typů kapitálu) vykazují oblasti „Jižní Sedlčansko“ (horší přírodní kapitál) a „Vodní nádrž Slapy“ (horší sociální kapitál). Horší je pak situace v regionech „Jižní Příbramsko“ a „Vodní nádrž Orlík“. Zatímco obce na jihu Příbramska vykazují poměrně dobré podmínky pro rozvoj lidského a sociálního kapitálu, výhodou obcí okolo vodní nádrže Orlík je kvalitní přírodní a člověkem vytvořený kapitál. Vzhledem ke skutečnosti, že se rozvojový potenciál jednotlivých periferních oblastí dosti významně odlišuje, měly by periferní oblasti, podle mého názoru, rezignovat na všeobecný rozvoj (všech typů kapitálu) „za každou cenu“ a specializovat se na rozvoj těch složek kapitálu, pro jejichž rozvoj existují v dané lokalitě podmínky. Mohly by tak navázat například určité formy přeshraniční spolupráce, protože území, oddělená administrativní hranicemi

často vykazují podobný potenciál, jehož rozvoj by tak vzájemná přeshraniční kooperace mohla zefektivnit.

V rámci naší třetí hypotézy jsme předpokládali, že perifernost území je odrazem kvality lidského a sociálního kapitálu. Podle výsledných hodnot indikátorů jednotlivých kapitálů je však zřejmé, že opět velmi záleží na výběru ukazatelů. Podle výsledků námi zvolených ukazatelů lidského kapitálu (index vzdělanosti, index stáří a míra nezaměstnanosti) lze tuto hypotézu potvrdit. V případě sociálního kapitálu jsme však museli kvůli nedostupnosti vhodných dat přistoupit k aplikaci údajů z komunálních voleb, které lze považovat pouze jako jakousi „náhražku“ sociálního kapitálu. Jejich aplikace nám navíc ukázala pravý opak toho, co jsme předpokládali, a sice lepší kvalitu „sociálního kapitálu“ v periferních oblastech. V případě „sociálního kapitálu“ jsme tak naši třetí hypotézu vyvrátili. „Volební“ ukazatele tak nelze do dalších výzkumů doporučit jako univerzální charakteristiky.

Sociálním kapitálem periferních oblastí jsme se zabývali také v rámci interpretace dotazníkového šetření. Z analýzy sociálního kapitálu v patnácti modelových periferních územích Česka (i v případě zájmového Březnicka) vyplývá, že obyvatelstvo periferních oblastí si okrajovou pozici „svých“ obcí víceméně uvědomuje, což může být prvním důležitým předpokladem/motivací pro řešení existujících i potenciálních problémů, které vyplývají z periferní polohy oblastí. Na druhou stranu může budoucí rozvoj komplikovat poměrně diferencovaný přístup k jednotlivým klíčovým aktérům regionálního rozvoje. Určitou bariéru pro rozvoj periferních oblastí může znamenat především nedůvěra v lokální podnikatele a chalupáře, přestože jejich působení v periferních regionech mívá na jejich rozvoj většinou pozitivní vliv. V rámci posuzování míry prospěšnosti jednotlivých institucí pro rozvoj obce se projevuje aspekt vzdálenosti (fyzické i abstraktní). Vedle církve se tak na Březnicku s nejmenší důvěrou potýkají poslanci a senátoři, krajské orgány a EU. Lepší pozici mají v tomto ohledu obecní úřady a místní spolky. Nedůvěra v krajské orgány a EU může znamenat malé zkušenosti s čerpáním dotací a finančních prostředků. Z tohoto pohledu lze modelová periferní území označit jako „uzavřená do sebe“.

Míra angažovanosti obyvatelstva Březnicka ve spolcích a sdruženích souvisí s řádovostní úrovní, na které spolky fungují. Zatímco v lokálních spolcích se tak angažuje přibližně třetina respondentů, v regionálních, národních a mezinárodních zhruba 8 % respondentů (spíše ve větších obcích).

Co se týče participace obyvatelstva na pořádání veřejných projektů a akcí, na Březnicku obyvatelstvo podporuje především zlepšování vzhledu obcí. Horší je však situace ohledně konkrétní finanční pomoci, na které se pravidelně podílí omezená skupina lidí (nejspíše organizátorů). Finanční prostředky tak bude nutné čerpat z jiných zdrojů, což vzhledem k nepříliš velké důvěře v potenciální „mecenáše“ (kraje, EU) může představovat určitou bariéru v realizaci akcí a projektů.

Pokud bychom měli podle výsledků dotazníkového šetření rozhodnout, zda nízká kvalita sociálního kapitálu je znakem periferních obcí, nelze se dobrat jednoznačné odpovědi. Výsledky z jednotlivých modelových území se sice poměrně shodují, ale abychom mohli rozhodnout o vztahu sociálního kapitálu a polarizace prostoru, museli bychom dotazník aplikovat i v regionech, které označujeme jako jádrové. Nevýhodou dotazníkového šetření je také vysoká míra subjektivity (vyšší než v případě aplikace statistických dat), která se odvíjí od rozdílů ve vzdělání, věku či zkušenostech respondentů. Respondenti mají navíc tendenci volit většinou „zlatou střední cestu“, a tudíž bych u některých otázek v budoucnu eliminoval počet možností na sudý počet. Pravděpodobně by se tak zvýšila vypovídací schopnost dotazníků.

Pro případné navazující výzkumy se vedle detailnější komparace kvality sociálního kapitálu jádrových a periferních oblastí nabízí například detailnější analýza periferních oblastí vymezených v rámci této práce, například na základě dotazníkového šetření, které by umožnilo lepší porovnání potenciálu vymezených periferií a odhalení případných potenciálních problémů. Výsledků by se pak následně dalo využít například při tvorbě konkrétních rozvojových strategií.

Použitá literatura

- ANDREOLI, M. (1994): Development and marginalization in Liguria region. In: Chang, Chang-Yi D. (ed.): Marginality and development issues in marginal regions. National Taiwan University, Taipei, s. 41–61.
- ANDRLE, A. (1995): Vylidňování venkova v České republice 1961–1991. Moderní obec, 1995, č. 3, s. 8–29.
- BAMBAS, J. (1992): Březohorský rudní revír. Komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, 200 s.
- BARŠA, P., STRMISKA, M. (1999): Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 329 s.
- BAXA, J. (2006): Problémy periferních oblastí - komparace možností revitalizace bývalého VVP Ralsko. Bakalářská práce. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 51 s. + přílohy
- BAXA, J. (2008): Územní diferenciacie kvality bydlení a lidského kapitálu v Libereckém kraji na počátku 21. století. Diplomová práce. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 115 s. + přílohy
- BEJČEK, E. (1987): Hornická tradice na Příbramsku (historicko-profesionální fenomén). In: Vlastivědný sborník Podbrdská: Okresní muzeum a Okresní archiv v Příbrami, Příbram, s.173–200.
- BIČÍK, I. a kol. (2001): Druhé bydlení v Česku. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 167 s.
- BIČÍK, I., JANČÁK, V. (2005): Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990. Monograph. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 96 p., supl.
- BLAŽEK, J. (1999): Teorie regionálního vývoje: Je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? Geografie – Sborník ČGS, 104, č. 3, ČGS, Praha, s. 141–160.
- BLAŽEK, J. (2001): Velké firmy a subjekty progresivního terciéru jako aktéři regionálního rozvoje v České republice. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropské integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 227–249.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha, 212 s.
- BLAŽEK, J., CSANK, P., MACEŠKOVÁ, M., (2006): Model 4 kapitálů – nová metoda pro přípravu rozvojových strategií? Obec a finance, roč. 11, č. 5, s. 52–53.
- BIČÍK, I., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., JELEČEK, L., KUPKOVÁ, L., ŠTĚPÁNEK, V., WINKLEROVÁ, J. (2001): Land Use/Land Cover Changes in Czechia Over the Past 150 Years – An Overview. In: Himiyama, Y., Mather, A., Bičík, I., Milanova, E.V. (eds.): Land Use/Cover Change in Selected Regions in the World. Vol. I, Part IV, Issued by IGU SG LUCC. IGU–LUCC Research Reports IL-2001-01, Institute of Geography, Hokkaido University of Education, Asahikawa, s. 29–39.

- BIČÍK, I., PERLÍN, R., ŠEFRNA, L. (2001): Rozvoj povodí Kocáby. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 88 s.
- BURDA, T. (2003): „Nové okresy“ ve světle reformy veřejné správy. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. PpF UK v Praze, KSGRR, Praha, s. 114–123.
- CUDLÍNOVÁ, E., TĚŠITEL, J. (2000). Marginální oblasti – indikátory trvale udržitelného rozvoje. Životné prostredie, 34, č. 1, s. 10–14.
- CULLEN, B. T., PRETES, M. (1998): Perceptions of marginality in the United States and Canada. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): Perceptions of marginality. Ashgate, Aldershot, s. 183–194
- CZESANÝ, S. (2006): Indikátory udržitelného rozvoje. Statistika, ČSÚ, Praha, č. 5, s. 431–434.
- ČÁKA, J. (1986): Toulání po Brdech. Středočeské nakladatelství a knihkupectví v Praze, Praha, 336 s.
- ČÁKA, J. (1996): Zmizelá Vltava. Baroko a Fox, Beroun, 335 s.
- ČERMÁK, Z. (1996): Internal migration in the Czech Republic during period of transition. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comeniana – Geographica, 37, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava, s. 122–130.
- ČERVENKA, P. (1989): Vybrané aspekty územní diferenciacie necentrálních oblastí ČSR z hlediska studia problematiky zaostávání. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 154 s.
- DOKOUPIL, J. (2000): Teoretické přístupy k problematice pohraničí s aplikací v česko-bavorském prostoru. Geografie–Sborník ČGS, 105. č. 1. s. 10–18.
- DOKOUPIL, J. (2004): Hranice a hraniční efekt. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol. České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Praha, Academia, s. 47–58.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (1995): Geographical organization and societal development: searching for an integral approach. Acta Universitatis Carolinae – Geographica 30. s. 21-42.
- DRBOHLAV, D., BLAŽEK, J. (1992): Typologie a podmíněnost migrace obyvatelstva podle okresů České republiky. Sborník ČGS, 97, č. 4, ČGS, Praha, s. 209–231.
- FIALA, J. (2007): Geografická analýza Rakovnicka. Bakalářská práce. UK v Praze, PpF, KSGRR, Praha, 58 s. + přílohy
- FIALOVÁ, D. (2001): Druhé bydlení a jeho vztah k periferním oblastem. Geografie–Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 36–47.
- FRIEDMANN, J. (1966): Regional Development Policy: a case study of Venezuela. Cambridge, 279 s.
- GOTTMANN, J. (1980): Confronting Centre and Periphery. In: Gottmann, J. (ed.): Centre and periphery. Beverly Hills, s. 11–26.
- HALÁS, M. (2005): Cezhraniční vazby, cezhraniční spolupráca. Na príklade slovensko-českého pohraničia s dorazom na jeho slovenskú časť. Univerzita Komenského Bratislava, Bratislava, 152 s.

- HAMPL, M. (1998): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony české republiky: současné tendence rozvojové diferenciacie. Geografie-Sborník ČGS, 105, č. 3, s. 241-254.
- HAMPL, M. (2001): Teorie regionálního vývoje: principy a/nebo problémy. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. PŘF UK v Praze, KSGRR, Praha, s. 275–328.
- HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? Geografie–Sborník ČGS, 108, č. 3, s. 173–190.
- HAMPL, M. (2006): Sociální geografie: Proměny tematické orientace i přetrvávání výchozích problémů studia. Geografie-Sborník ČGS, 111, č. 4, 382-400
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 395 s.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropské integrace a obecné teorie. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 328 s.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Praha, 255 s.
- HAVLÍČEK, T. (2004): Teorie vymezení pohraničí. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol. České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Praha, Academia, s. 59–66.
- HAVLÍČEK, T. (2005): Pohraničí a periferie v regionálním rozvoji: příklad českého pohraničí. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 44 s. + příl.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. Geografie-Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 1–9.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, s. 6-24.
- HAVLÍČEK, T., MARADA, M. (2004): Územní diferenciacie v Česku. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, s. 103–114.
- HAZUKOVÁ, P. (2008): Potenciál rozvoje periferní a příhraniční oblasti na příkladu českomoravského pomezí. Diplomová práce. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 106 s. + přílohy.
- HEINTEL, M. (1998): Einmal Peripherie – immer Peripherie? Szenarien regionaler Entwicklung anhand ausgewählter Fallbeispiele. In: Abhandlungen zur Geographie und Regionalforschung, sv. 5, Wien, 266 s.
- HIRSCHMAN, A.O. (1959): The Strategy of Economic Development. Yale University Press, New Haven, 217 s.

- CHRISTALLER, W. (1933): Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine Ekonomisch-geographische Untersuchung der die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen. Jena, 331 s.
- CHROMÝ, P. (1999): Kam patříš Jemnicko? Geografické rozhledy, 9, č. 2, s. 38–39.
- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí jako součást geografické analýzy. Geografie, 105, č. 1, ČGS, Praha, s. 63–76.
- CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds): Geografie na cestách poznání. Univerzita Karlova, Praha, s. 163–178.
- CHROMÝ, P. (2004): Historickogeografický pohled na české pohraničí. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Praha, Academia, s. 33–44.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, XXXVIII, 1, 2003 (vyšlo 2005), s. 105–117.
- CHROMÝ, P., MARADA, M., KOSTIĆ, M. (2002): Vnitřní periferie Česka na příkladu Středočeského kraje: pohraničí uvnitř státu? UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha.
- ILLNER, M. (1988): K vyrovnání podmínek života ve městě a na venkově. Územní plánování a urbanismus, 2/88, s. 90–95.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 26–35.
- JANČÁK, V. a kol. (2001): Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR. Grantový projekt GA UK. KSGRR PřF UK, Praha 2001.
- JANČÁK, V. a kol. (2003): Periferní oblasti Česka jako součást polarizace prostoru v souvislostech evropské integrace. Grantový projekt GA ČR. KSGRR PřF UK, Praha 2003.
- JANČÁK, V. a kol. (2008a): Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy. Grantový projekt CS ČR. KSGRR PřF UK, Praha, 2008.
- JANČÁK, V. a kol. (2008b): Lidský a sociální kapitál v modelových periferních oblastech Česka. Dotazníkové šetření, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
- JANČÁK, V., GÖTZ, A. (1997): Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. KSGRR PřF UK, Praha, 81 s.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2001): Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR. Závěrečná zpráva grantového projektu GA UK č. 126/1998/M. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK Praha, Praha, 42 s. rkp.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2003): Geografický výzkum periferních oblastí v Česku: aplikace v terciárním vzdělávání. Závěrečná zpráva grantového projektu GA UK č. 205/2002/B-GEO/PrF. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK Praha, Praha

- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional differentiation of selected conditions for development of human and social capital in Czechia. *Geografie-Sborník ČGS*, 113, č. 3, s. 269-284
- JELEČEK, L. (2000): Územněsprávní reformy v Česku v letech 1848–2000. *Geografické rozhledy*, 9, č. 5, s. 136–137.
- JEŘÁBEK, M. (2000): Pohraničí v regionálním rozvoji a jeho výzkum. *Geografie–Sborník ČGS*, 105, č. 1, s. 1–9.
- JEŘÁBEK, M. ed. (1999): *Geografická analýza pohraničí České republiky*. Pracovní texty WP 99:11, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 184 s.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Academia, Praha, 304 s.
- JOHNSTON, R. J., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M. (eds.) (2000): *The dictionary of human geography*. Fourth Edition, Blackwell, Oxford, 958 s.
- JOHNSTON, R.J., GREGORY, D., SMITH, D.M, eds. (1994): *The Dictionary of Human Geography*. 3. vyd., Blackwell, Oxford, 724 s.
- JUSSILA, J., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R. eds. (1998): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*, Ashgate, Aldershot, 299 s.
- KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. ČSAV, Praha, 401 s.
- KORČÁK, J. (1929): *Vylidňování Jižních Čech*. Studie Demografická. Knihovna spolku péče o blaho venkova, Praha, 99 s.
- KOSCHIN, F. (2005): *Kapitoly z ekonomické demografie*. Oeconomica, Praha, 52 s.
- KOSTIĆ, M. (2002): *Příspěvek k výzkumu vnitřních periferií na území Středočeského kraje a okresu Kutná Hora*. Ročníková práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 39 s.
- KOSTIĆ, M. (2004): *Vnitřní periferie v Česku: příklad středočesko-jihočeského pomezí*. Diplomová práce. PřF UK v Praze, KSGRR, Praha, 126 s. + přílohy.
- KUBEŠ, J. (2000): *Vývoj obyvatelstva venkovských sídel 1910–1998. Okresy Písek, Tábor a jihočeská oblast*. In: Kubeš, J. (ed.): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. Jihočeská univerzita, České Budějovice, s. 7–33.
- KUBEŠ, J. ed. (2000): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. Jihočeská univerzita, České Budějovice, 164 s.
- KUBEŠ, J., PAHORECKÁ, J. (2000): *Obslužná vybavenost, střediskovost a spádovost venkovských sídel. Okresy Písek, Tábor a okolí, rok 1998*. In: Kubeš, J. (ed.): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. Jihočeská univerzita, České Budějovice, s. 61–95.
- KUBÍNOVÁ, K. (2007): *Vliv administrativních hranic na polarizaci prostoru: příklad vnitřní periferie středočesko-západočeského pomezí*. Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 78 s. + přílohy.
- KULDOVÁ, S. (2004): *Podbořansko – „nová či „klasická“ periferie?* Bakalářská práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 53 s. + přílohy

- KULDOVÁ, S. (2005): Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod. *Geografie – Sborník ČGS*, 109, č. 4, s. 300–314.
- KULDOVÁ, S. (2006): Vliv historické česko–německé jazykové hranice na geografickou organizaci české společnosti. Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGGR, Praha, 110 s. + přílohy.
- LEE, R. (1994): Core-periphery model. In: Johnston, R. J., Gregory, D., Smith, D. M. (eds.): *The Dictionary of Human Geography, Third Edition*. Blackwell, Oxford, s. 95–96.
- LEIMGRUBER, W. (1994): Marginality and marginal regions: Problems of definition. In: Chang-Yi, Chang, D. (eds.): *Marginality and Development Issues in Marginal Regions. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions*, IGU, Taipei, s. 1–18.
- LEIMGRUBER, W. (1998): From highlands and high-latitude zones to marginal regions. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perception of Marginality*, Ashgate, Aldershot, s. 27–33.
- LEPKA, F. (2003): Český uran 1945-2002: neznámé hospodářské a politické souvislosti. *Knihy 555*. Liberec, 101 s.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie-Sborník ČGS*, 106, č. 1, s. 12–25.
- MARADA, M. (2003): Dopravní infrastruktura a hierarchie středisek v českém pohraničí. *Geografie – Sborník ČGS*, 108, č. 2, ČGS, Praha, s. 130–145.
- MARADA, M., CHROMÝ, P. (1999): Obyvatelstvo Česka: hustota zalidnění a sektorová struktura. *Geografické rozhledy*, 8, č. 4, s. I–III.
- MIKULÍK, O. (1999): Regional Prosperity, the Environment and the Prospects of Marginal Regions. In: *New Prosperity for Rural Regions*, *Geographica Slovenica*, 31, Institute of Geography, Ljubljana, s. 95–101.
- MIKŠÁTKOVÁ, A. (2004): Vývoj přeshraničních kontaktů a spolupráce v periferní oblasti Jesenicka a Bruntálska v 2. polovině 20. století. Ročníková práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 57 s. + přílohy.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. *Územní plánování a urbanismus*, 15, č. 2, Terplan – VÚVA, Praha, s. 67–72.
- MUSIL, J. (2002): Urbanizace českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: *Zrod velkoměsta, Urbanizace českých zemí a Evropa*. Paseka, Praha a Litomyšl, 351 s.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321–348.
- MYRDAL, G. (1957): *Economic Theory and Under-developed Regions*. Gerald Duckwords, London, 168 s. *New Prosperity for Rural Regions*, *Geographica Slovenica*, 31, Institute of Geography, Ljubljana, 237 s.
- NOVÁČEK, A. (2004): Historickogeografické aspekty perifernosti a mikroregionální diferenciacce kraje Vysočina z pohledu populačního vývoje. Diplomová práce. UK v Praze, 122 s. + přílohy.

- NOVOTNÁ, M., ed. (2005): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 184 s.
- PĚLUCHA, M. a kol. (2006): Rozvoj venkova v programovacím období 2007-2013 v kontextu reformem SZP EU. IREAS, Praha, 162 s.
- PERLÍN, R. (1998): Typologie českého venkova. *Zemědělská ekonomika*, 44, č. 8, s. 349–358.
- PERLÍN, R. (2000): Představitelé veřejné správy jako aktéři lokálního rozvoje. Sociologický průzkum mezi starosty venkovských obcí okresů Písek a Tábor. In: Kubeš, J. (ed.): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. Jihočeská univerzita, České Budějovice, s. 133–150.
- PERLÍN, R. (2001): Typologie venkovského prostoru na příkladu obcí Středočeského kraje. In: *Regionální a sociální rozvoj venkovských oblastí*, ČZU, Praha, s. 106–121.
- PERLÍN, R. (2006): Spolupráce venkovských obcí–možnost nebo podmínka úspěchu. *Věda a výzkum Ministerstva místního rozvoje ČR Rozvoj venkovských oblastí*, Praha, s. 569–576.
- PILEČEK, J. (2004): Problematika vymezení periferních oblastí – příklad území okresu Prachatice. *Ročníková práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha*, 43 s. + přílohy.
- PILEČEK, J. (2005): Příspěvek k metodice vymezení periferních oblastí: modelové území okresu Prachatice. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PřF, KSGRR*, s. 81-91.
- REJMAN, L. (1971): *Kapesní slovník cizích slov*. Státní pedagogické nakladatelství Praha 1971. 200 s.
- SEIDL, T. (2008): Proces integrace marginálního území do regionálního systému - příklad vojenského újezdu Boletice. *Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha*, 119 s. + přílohy.
- SCHMIDT, M. H. (1998): An integrated systematic approach to marginal regions: from definition to development policies. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perceptions of marginality*. Ashgate, Aldershot, s. 45–66.
- SCHULER, M., NEF, R. (1983): *Räumliche Typologien der schweizerischen Zentren-Peripherien-Musters*. *Arbeitsberichte NFP. Regionalprobleme der Schweiz*, č. 35.
- SKÁLA, J. (2007): Regionální identita periferních území na příkladu obvodu obce s rozšířenou působností Sušice. *Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha*, 119 s. + přílohy.
- STOCKMANN, J. (2003): Vliv periferní a příhraniční polohy na rozvoj mikroregionu (příklad: Moravské Kopanice). *Magisterská práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha*, 119 s. + přílohy.
- SÝKORA, L. (1996): Transformace fyzického a sociálního prostředí Prahy. In: Hampl, M. a kol.: *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. PřF UK, Praha, s. 361–392.
- SÝKORA, L. (2000): Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): *Stát, prostor, politika*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 59–79.

- VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. a kol. (2004): Regionální diferenciacie druhého bydlení v Česku. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 286 s.
- VAISHAR, A. (1999): Marginal Regions in Moravia: Transformation of the Social and Economic System and its Consequences. In: New Prosperity for Rural Regions, Geographica Slovenica, 31, Institute of Geography, Ljubljana, s. 102–116.
- VAISHAR, A. ed. (2000): Vranov nad Dyjí/Jemnice: region v transformaci. Ústav geonomy AV ČR – pobočka Brno, Regiograph, Brno, 144 s.
- VAISHAR, A., KOUTNÝ, R., MIKULÍK, O., NOVÁČEK, V., ZAPLETALOVÁ, J. (1997): The Course of Transformation in Marginal Rural Regions: The Basin of Modele Dyje River. In: Rural Geography and Environment. Regiograph, Brno, s. 135–142.
- VANDUCHOVÁ, M. (2001): Periferní území a možnosti jejich rozvoje (na příkladu modelového území Křinec – Rožďalovice na Nymbursku). Magisterská práce. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 119 s.
- VELFL, J. (2003): Příbram v průběhu staletí. Městský úřad v Příbrami, Příbram, 166 s.
- WALLERSTEIN, I. (1979): The Capitalist World-Economy. Cambridge, MA, Cambridge University Press.

Internetové zdroje:

- MATOUŠEK, R., SÝKORA, L. (2009): Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj.
Dostupný z: <http://www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/DownloadFile/38185.aspx>
- MATULA, M. (2001): Reforma územní veřejné správy v České republice.
Dostupný z: http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=413
- Program rozvoje Jihočeského kraje (2006). Dostupný z: <http://www.kraj-jihocesky.cz>
- Program rozvoje Plzeňského kraje (2000). Dostupný z: <http://www.kr-plzensky.cz>
- Program rozvoje Středočeského kraje (2006). Dostupný z: <http://www.kr-stredocesky.cz>
- Strategie regionálního rozvoje ČR (2006). Dostupný z: <http://www.mmr.cz>
- <http://www.czso.cz> ... internetové stránky Českého statistického úřadu (31. 7. 2009)
- <http://www.dobrisskonovokninsko.cz> ... internetové stránky Svazku obcí Dobříšska a Novoknínska (31. 7. 2009)
- <http://www.kraj-jihocesky.cz> ... internetové stránky Krajského úřadu Jihočeského kraje (31. 7. 2009)
- <http://www.kr-plzensky.cz> ... internetové stránky Krajského úřadu Plzeňského kraje (31. 7. 2009)
- <http://www.kr-stredocesky.cz> ... internetové stránky Krajského úřadu Středočeského kraje (31. 7. 2009)
- <http://www.mapy.cz> ... internetový mapový portál Mapy.cz (31. 7. 2009)
- <http://www.mesta.obce.cz> ... Města a obce online – portál územní samosprávy (31. 7. 2009)

<http://www.mmr.cz> ... internetové stránky Ministerstva pro místní rozvoj ČR (31. 7. 2009)

<http://www.periphery.cz> ... Geografický výzkum periferních oblastí (31. 7. 2009)

<http://www.portal.mpsv.cz> ... Integrovaný portál Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (31. 7. 2009)

<http://www.risy.cz> ... Portál regionálních informačních servisů (31. 7. 2009)

<http://www.sedlcansko.info> ... internetové stránky Sdružení obcí Sedlčanska (31. 7. 2009)

<http://www.tremsin.cz> ... internetové stránky Mikroregionu Třemšín (31. 7. 2009)

<http://www.vdb.czso.cz> ... Veřejná databáze ČSÚ (31. 7. 2009)

<http://www.volby.cz> ... Volební server ČSÚ (31. 7. 2009)

Další zdroje:

Atlas československých dějin. ÚSGK, Praha 1965.

Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 – II. díl. ČSÚ, Praha, 624 s.

Malý lexikon obcí ČR 2001. ČSÚ, Praha 2001, 236 s.

Retrospektivní lexikon obcí Středočeského kraje 1869-2001. ČSÚ, Praha, 177 s.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1982. I. FSÚ, Praha 1984, 1024 s.

Statistický lexikon obcí České republiky 1992. ČSÚ, Praha 1994, 896 s.

Statistický lexikon obcí České republiky 2008. ČSÚ, Praha, 1352 s.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Benešov. Okresní statistická správa, Benešov 1992

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Příbram. Okresní statistická správa, Příbram 1992

Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Vybrané údaje za základní sídelní jednotky. Okres Benešov. FSÚ, Praha 1992

Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Vybrané údaje za základní sídelní jednotky. Okres Příbram. FSÚ, Praha 1992

Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Středočeský kraj. Analytická publikace. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Okres Benešov. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Okres Příbram. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Základní informace o okresech a krajích. Česká republika. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Benešov. ČSÚ, Praha 2003

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Příbram. ČSÚ, Praha 2003

Mapové podklady ArcČR 500

PŘÍLOHY

- Příloha 1: Dotazník zaměřený na výzkum lidského a sociálního kapitálu v modelových periferních oblastech Česka
- Příloha 2: Demograficko-strukturální index (DSI/MÚ) v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001
- Příloha 3: Hustota zalidnění v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001
- Příloha 4: Podíl ekonomicky aktivních obyvatel na celkové populaci obcí okresu Příbram, 1991 a 2001
- Příloha 5: Podíl ekonomicky aktivních obyvatel v priméru v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001
- Příloha 6: Podíl trvale neobydlených domů v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001
- Příloha 7: Přírodní kapitál v obcích okresu Příbram, 2007
- Příloha 8: Člověkem vytvořený kapitál v obcích okresu Příbram, 2008
- Příloha 9: Lidský kapitál v obcích okresu Příbram, 2001 a 2008
- Příloha 10: Sociální kapitál v obcích okresu Příbram, 2007
- Příloha 11: Mikroregionální sdružení v okrese Příbram, 2008
- Příloha 12: Porovnání periferních oblastí okresu Příbram, 1991 a 2001
- Příloha 13: Postavení měst okresu Příbram ve Středočeském kraji, 1869-2008

Příloha 1: Dotazník zaměřený na výzkum lidského a sociálního kapitálu v modelových periferních oblastech Česka

Univerzita Karlova v Praze – Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Albertov 6, 128 43 Praha 2, tel.: 221 995 512, fax: 224 920 657

e-mail: ku@natur.cuni.cz

Vážená paní, vážený pane,

obracíme se na Vás s žádostí o spolupráci při výzkumu, který organizuje katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. **Prosíme Vás o zodpovězení níže uvedených otázek.** Vyplnění dotazníku Vám zabere asi 15 minut. Vyplněný dotazník **pošlete, prosím, po Vaší dceři/synovi zítra zpět do školy.**

Na položené otázky není žádná správná ani špatná odpověď. Rádi bychom znali Váš osobní názor, který může mnohdy vyjadřovat pouze Váš pocit. **Dotazník je anonymní**, všechny sdělené informace jsou důvěrné, budou zpracovány v rámci celkového souboru odpovědí a využity výhradně k výzkumným účelům.

Děkujeme Vám za spolupráci!

RNDr. Vít Jančák, Ph.D, vedoucí řešitelského týmu
Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta

- 1 V každém řádku označte křížkem jedno číslo, které nejlépe vystihuje pozici Vaší obce naučené stupnici 1 až 5:

centrální (středisková)	1	2	3	4	5	periferní (okrajová)
bohatá	1	2	3	4	5	chudá
výjimečná	1	2	3	4	5	není v ničem výjimečná
aktivní (spolupracuje s dalšími subjekty)	1	2	3	4	5	pasivní
moderní	1	2	3	4	5	tradiční
mění se	1	2	3	4	5	strnulá
udržovaná	1	2	3	4	5	zanedbaná

- 2 Angažujete se v nějakém spolku či občanském sdružení? Označte křížkem, uveďte počet.

ANO – na místní úrovni (v místě bydliště: aktivita spolku/sdružení se odehrává zejména u nás v obci, jeho smyslem je rozvoj místního života obce, organizace společenského, ekonomického, kulturního, sportovního dění v obci (např. myslivci, hasiči, fotbalisté, církev...))

V činnosti kolika spolků/sdružení se angažujete?

ANO – na regionální úrovni (v oblasti bydliště: aktivita spolku/sdružení se odehrává zejména u nás v regionu, jeho smyslem je rozvoj regionálního života oblasti, organizace společenského, ekonomického, kulturního, sportovního dění v oblasti (např. regionální občanská sdružení, oblastní hospodářské komory, přeshraniční spolupráce, folklórní soubory...))

V činnosti kolika spolků/sdružení se angažujete?

ANO – na národní (státní) či mezinárodní úrovni (smyslem spolku/sdružení je zapojit se do řešení problémů celostátního, nadnárodního nebo globálního významu, např. dobrovolné členství v celostátních profesních sdruženích, charitativních organizacích, organizacích bojujících za zlepšení životních podmínek, životního prostředí atd., nebo dobrovolná práce pro tyto organizace (např. mezinárodní spolupráce, Svaz ekologických zemědělců, Děti Země...))

V činnosti kolika spolků/sdružení se angažujete?

NE – nepodílím se na činnosti žádného spolku nebo občanského sdružení

- 3 Kolika spolků či sdružení jste **celkem** členem?

4 Mohl(a) byste se prosím zamyslet nad tvrzeními, která charakterizují **Vaše vztahy**?

Přiraďte známku 1 až 4, podle toho, které tvrzení je vystihuje nejlépe:

1 = naše vztahy jsou velmi vřelé, přátelské, úzce spolupracujeme

2 = naše vztahy jsou "běžné", spolupracujeme

3 = naše vztahy jsou spíše formální, nespolečujeme, ale mohli bychom spolupracovat

4 = naše vztahy jsou napjaté, spíše nepřátelské, spolupráci vylučují

5 = nedovedu posoudit, netýká se mě

a	v naší rodině	1	2	3	4	5
b	na našem pracovišti	1	2	3	4	5
c	v naší obci	1	2	3	4	5
d	v našem spolku/sdružení	1	2	3	4	5

5 Když potřebujete něco zařídit ve veřejném zájmu, **pomohou Vám nejvíce lidé**: (označte prosím pouze jednu z odpovědí)

a v místě bydliště či jeho blízkém okolí (přibližně do 20 km)

b v širší oblasti (přibližně do 100 km)

c na národní/celostátní úrovni (v jiných částech republiky)

6 Často spolupracujete s lidmi hlavně z (uveďte název obce/města)

7 Domluvíte se cizím jazykem? (Tak, abyste rozuměli.)

a **ANO** kterým:

b **NE**

8 Pokuste se zhodnotit **Váš vztah** k následujícím osobám a institucím. Přiraďte známku 1 až 4, kde: 1 = důvěřuji, 2 = spíše důvěřuji, 3 = spíše nedůvěřuji, 4 = nedůvěřuji

a	sousedé	1	2	3	4
b	místní spolky	1	2	3	4
c	starosta obce	1	2	3	4
d	zastupitelstvo obce	1	2	3	4
e	místní podnikatelé	1	2	3	4
f	místní škola	1	2	3	4
g	místní chalupáři	1	2	3	4
h	místní církev	1	2	3	4

9 Pokuste se zhodnotit **míru prospěšnosti** následujících osob a institucí **pro Vaši obec**. Přiraďte známku 1 až 4, kde: 1 = prospívá/pomáhá, 2 = spíše prospívá/spíše pomáhá, 3 = spíše neprospívá/spíše nepomáhá, 4 = neprospívá/nepomáhá

a	místní spolky	1	2	3	4
b	obecní/městský úřad	1	2	3	4
c	církev	1	2	3	4
d	kraj, krajský úřad	1	2	3	4
e	Váš poslanec či senátor	1	2	3	4
f	Evropská unie	1	2	3	4

- 10 Podílel(a) jste se někdy dobrovolně na **pořádání akce**, jejímž cílem bylo přispět k obohacení života ve Vaší obci (např. ples, brigáda, podání projektu)?
- ANO – jejím cílem bylo zejména **podpořit** společenský, kulturní, sportovní **život** v naší obci
- ANO – jejím cílem bylo zejména **získat finanční prostředky** k "obecnému prospěchu"
- ANO – jejím cílem bylo zejména **zlepšit vzhled obce** (brigáda apod.)
- NE
- 11 Uvedte, prosím, **kolikrát do roka** se na pořádání takových akcí podílíte?
Počet:
- 12 Pokud jste nikdy **nebyl organizátorem** veřejně prospěšné akce, ale naskytla by se Vám příležitost, byl(a) byste **ochoten(a)** takovou akci **zorganizovat** (zajistit spolupracovníky, finanční prostředky apod.)?
- a ANO
- b NE
- 13 Osloví-li Vás někdo, abyste **pomohl(a)** s něčím ve veřejném zájmu (př. s úklidem obce):
- a ANO – půjdu určitě, udělám vše proto, abych mohl(a) pomoci
- b SPÍŠE ANO – asi půjdu a pomůžu
- c SPÍŠE NE – nevím, zda půjdu
- d NE – určitě nepůjdu
- 14 **Podpořil(a) jste finančně** někdy nějakou obecně prospěšnou akci ve Vaší obci/regionu (sportovní turnaj, oprava kostela, místní slavnost apod.)?
- a ANO Kolikrát za rok?
- b NE
- 15 **Pomáhal(a) jste** někdy ve svém volném čase **získat finance** na rozvoj obce (např. vyplnění žádosti o dotace, zprostředkování kontaktů na institucích apod.)?
- a ANO
- b NE
- 16 Jste členem některé politické strany?
- a ANO
- b NE
- 17 Jak často chodíte na bohoslužbu?
- a pravidelně, skoro každou neděli
- b několikrát za rok, při významných svátcích (pouť, Velikonoce ap.)
- c několikrát za rok, při významných svátcích (pouť, Velikonoce ap.)
- d na bohoslužbu nechodím

18 Jak jste celkově spokojen(a) s životem v místě bydliště?

a	velmi spokojen(a)
b	spokojen(a)
c	nespokojen(a)
d	velmi nespokojen(a)

Nyní Vás prosíme o označení údajů, které jsou potřebné pro vyhodnocení celkového souboru odpovědí respondentů dotazníkového šetření. Zakroužkujte údaj, který charakterizuje Vaši osobu:

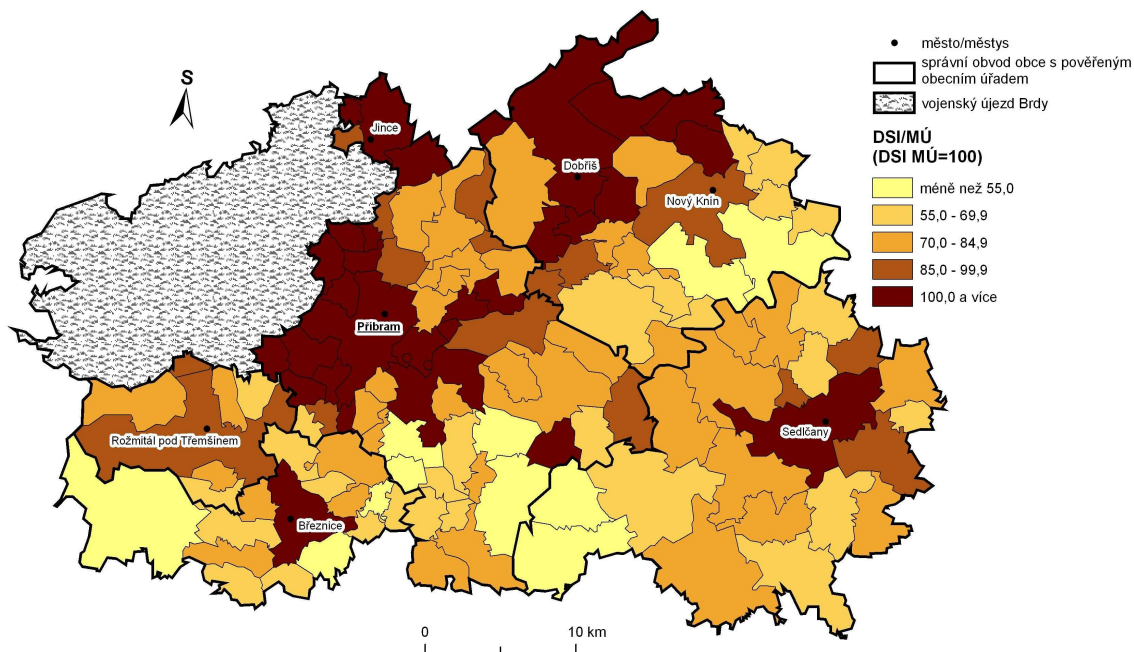
Pohlaví:	☐ muž	
	☐ žena	
Věk:	☐ 15 až 30	☐ 46 až 60
	☐ 31 až 45	☐ 61 a více let
Vzdělání:	☐ základní	☐ střední s maturitou
	☐ vyučen(a)	☐ vysokoškolské
Zaměstnání:	☐ zaměstnanec	☐ nezaměstnaný
	☐ OSVČ	☐ podnikatel se zaměstnanci
	☐ důchodce	☐ v domácnosti (vč. mateřské dovolené)
	☐ jiné	
Odvětví:	☐ zemědělství, lesnictví	☐ doprava a spoje
	☐ průmysl	☐ školství, věda, výzkum
	☐ stavebnictví	☐ zdravotnictví, sociální péče
	☐ obchod	☐ administrativa, řízení
	☐ cestovní ruch	☐ ostatní
Politická orientace:	☐ levicová	☐ spíše levicová
	☐ středová	
	☐ spíše pravicová	☐ pravicová
Náboženská orientace:	☐ křesťanství	
	☐ jiná náboženství/víra	
	☐ bez vyznání	

Napište, prosím, název obce, ve které žijete:

Děkujeme Vám za vaše odpovědi a čas, který jste vyplnění dotazníku věnoval(a)

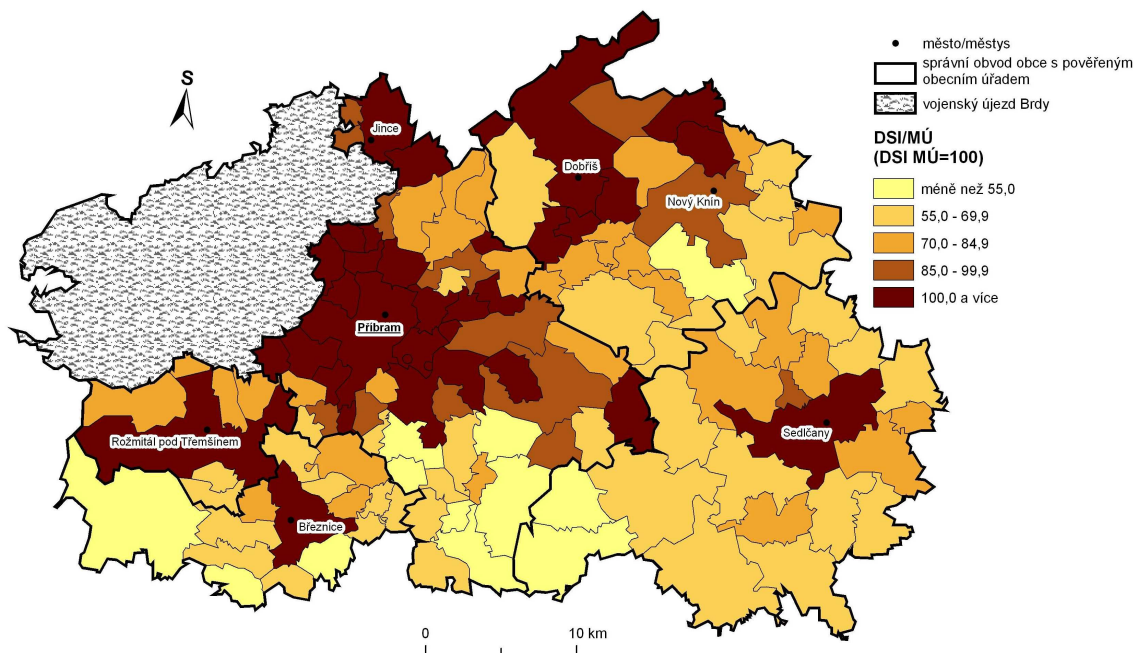
Příloha 2: Demograficko-strukturální index (DSI/MÚ) v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001

a) Hodnoty DSI/MÚ za obce okresu Příbram, 1991

Obec s nejnižší hodnotou: Těchařovice (49,2), obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (618,8), hodnota modelového území = 100.

b) Hodnoty DSI/MÚ za obce okresu Příbram, 2001

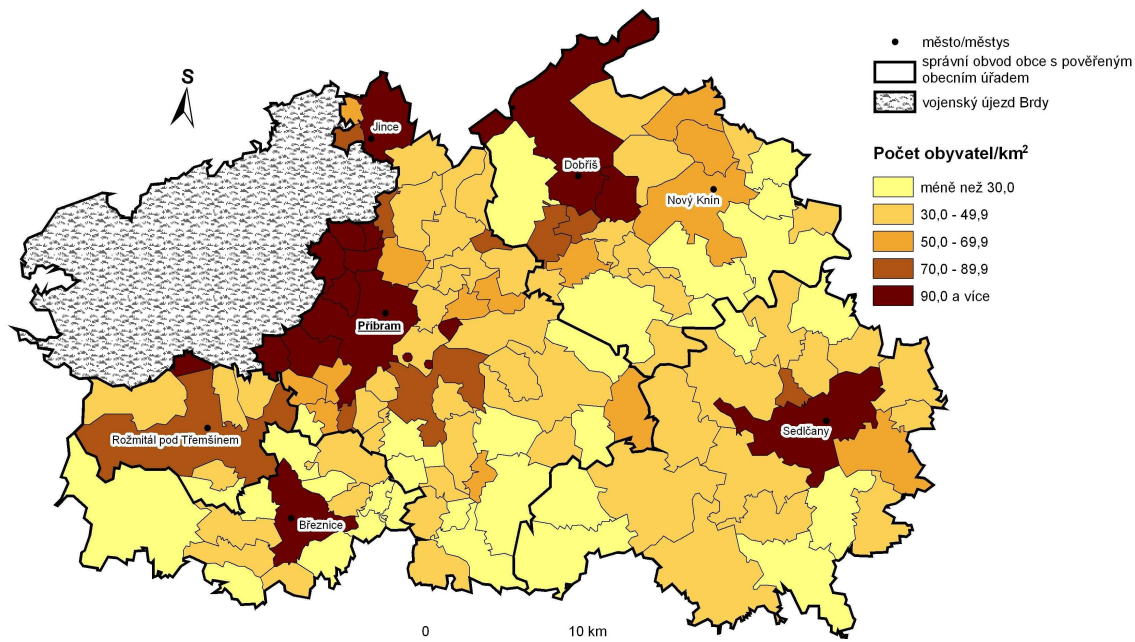
Obec s nejnižší hodnotou: Těchařovice (43,3), obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (627,9), hodnota modelového území = 100.

Poznámky: DSI/MÚ – demograficko-strukturální index, syntetický ukazatel míry perifernosti, vypočítaný na základě dílčích ukazatelů (hustota zalidnění, podíl EA, podíl EA v priméru a podíl trvale neobydlených domů), vztažených k hodnotě za celé Česko. Kartogramy jsou vztaženy k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

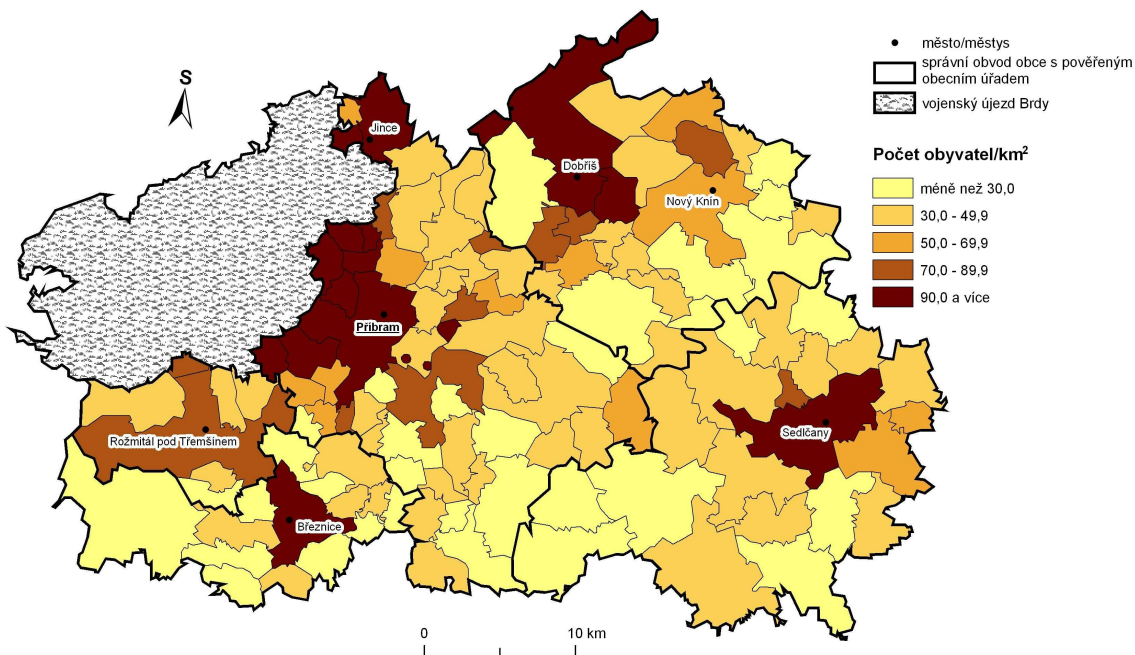
Příloha 3: Hustota zalidnění v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001

a) Hustota zalidnění v obcích okresu Příbram, 1991

Obec s nejnižší hodnotou: Bohostice (9,1 obyvatel/km²), obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (1104,4 obyvatel/km²), hodnota modelového území = 66,8 obyvatel/km².

b) Hustota zalidnění v obcích okresu Příbram, 2001

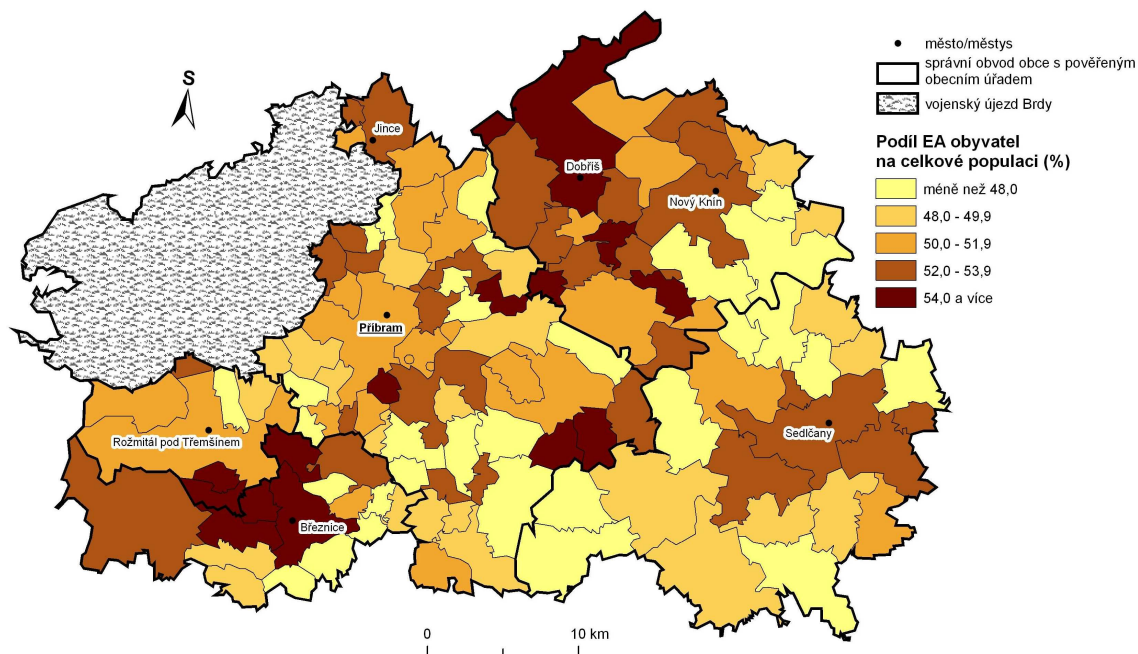
Obec s nejnižší hodnotou: Těchařovice (7,6 obyvatel/km²), Obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (1074,1 obyvatel/km²), hodnota modelového území = 66,2 obyvatel/km².

Poznámky: Hustota zalidnění – počet obyvatel na 1 km². Kartogramy jsou vztaženy k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

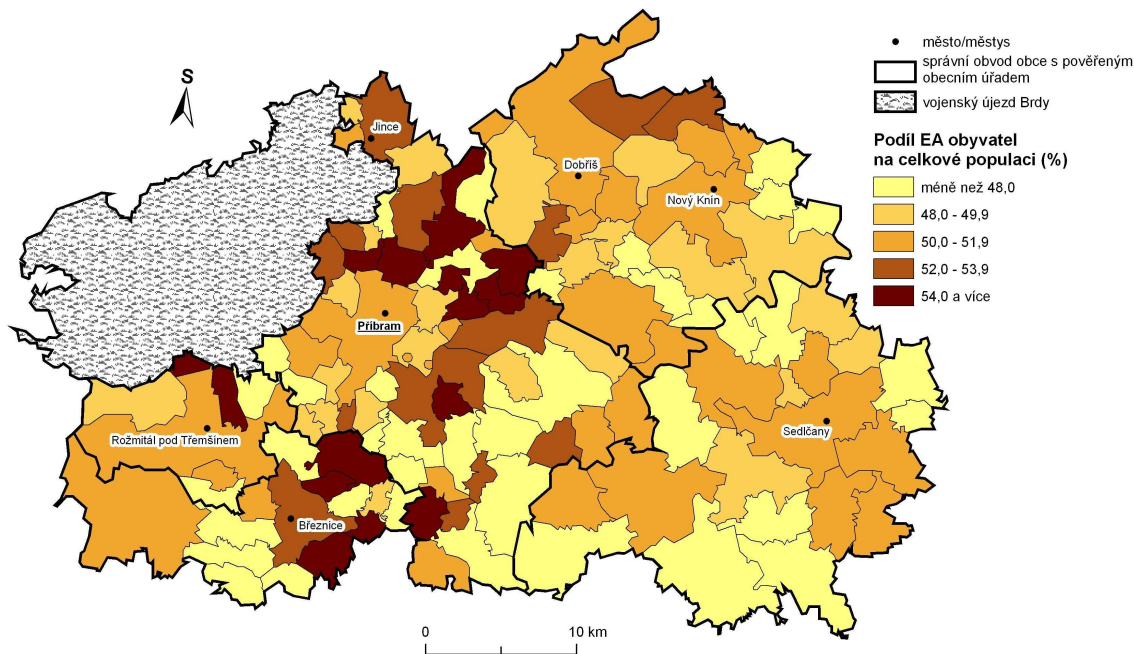
Příloha 4: Podíl ekonomicky aktivních obyvatel na celkové populaci obcí okresu Příbram, 1991 a 2001

a) Podíl EA obyvatel na celkové populaci obcí okresu Příbram, 1991

Obec s nejnižší hodnotou: Buková u Příbramě (35,2 %), obec s nejvyšší hodnotou: Solenice (60,7 %), hodnota modelového území = 51,7 %.

b) Podíl EA obyvatel na celkové populaci obcí okresu Příbram, 2001

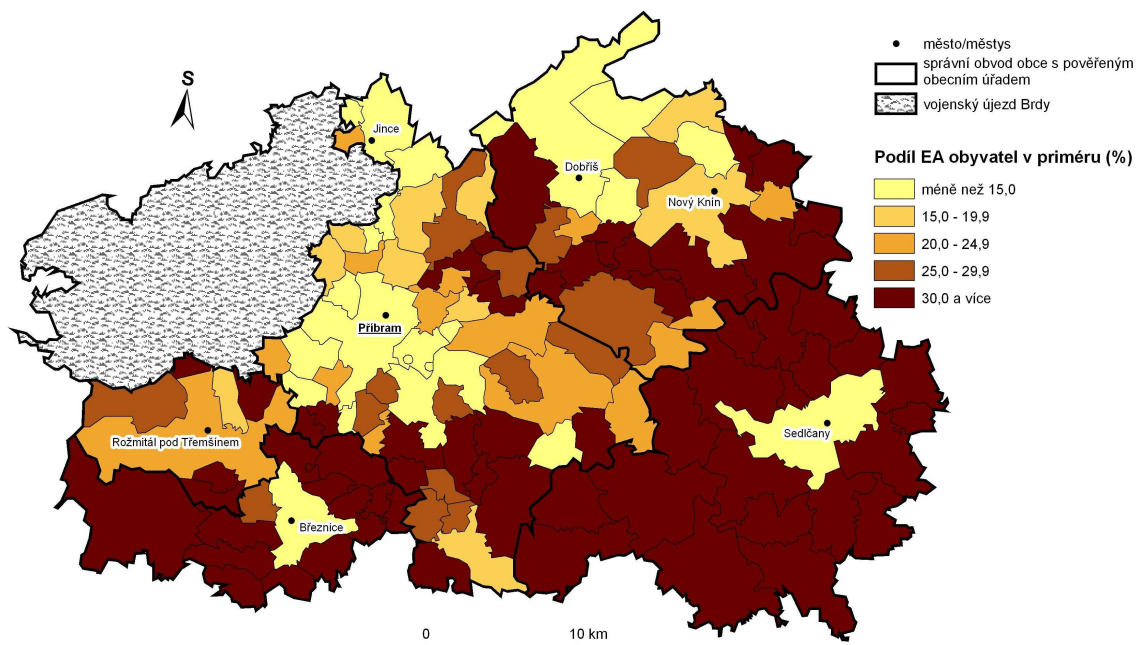
Obec s nejnižší hodnotou: Buková u Příbramě (37,8 %), obec s nejvyšší hodnotou: Chraštice (60,8 %), hodnota modelového území = 51,0 %.

Poznámky: Kartogramy jsou vztaženy k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

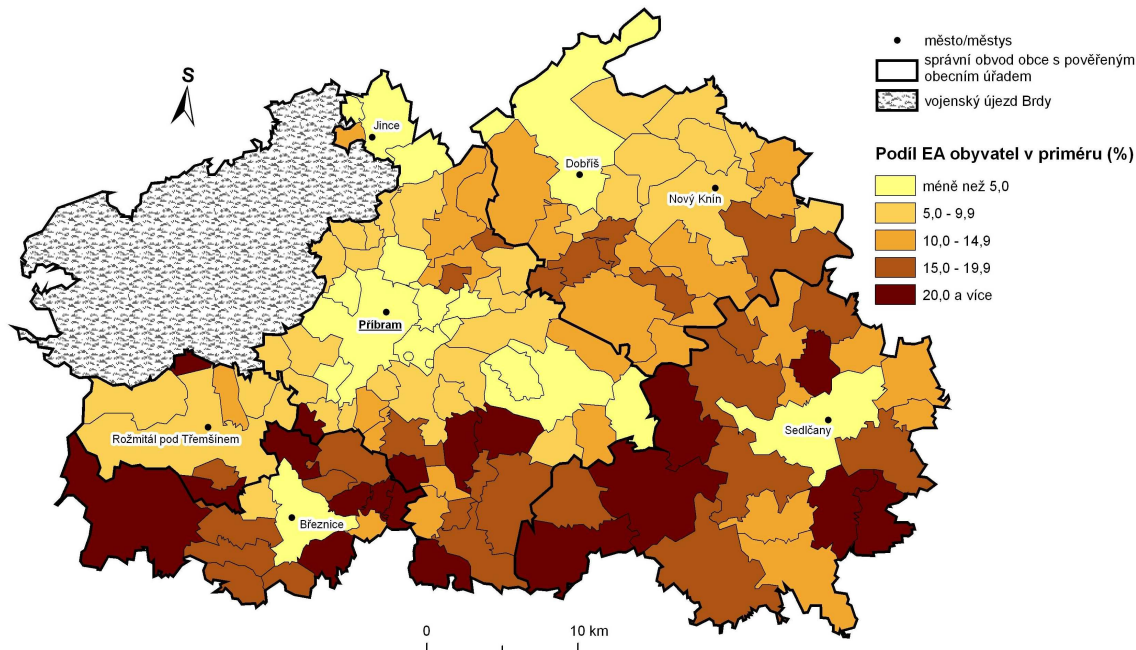
Příloha 5: Podíl ekonomicky aktivních obyvatel v priméru v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001

a) Podíl EA obyvatel v priméru v obcích okresu Příbram, 1991

Obec s nejnižší hodnotou: Křešín (1,7 %), obec s nejvyšší hodnotou: Tušovice (73,2 %), hodnota modelového území = 16,6 %.

b) Podíl EA obyvatel v priméru v obcích okresu Příbram, 2001

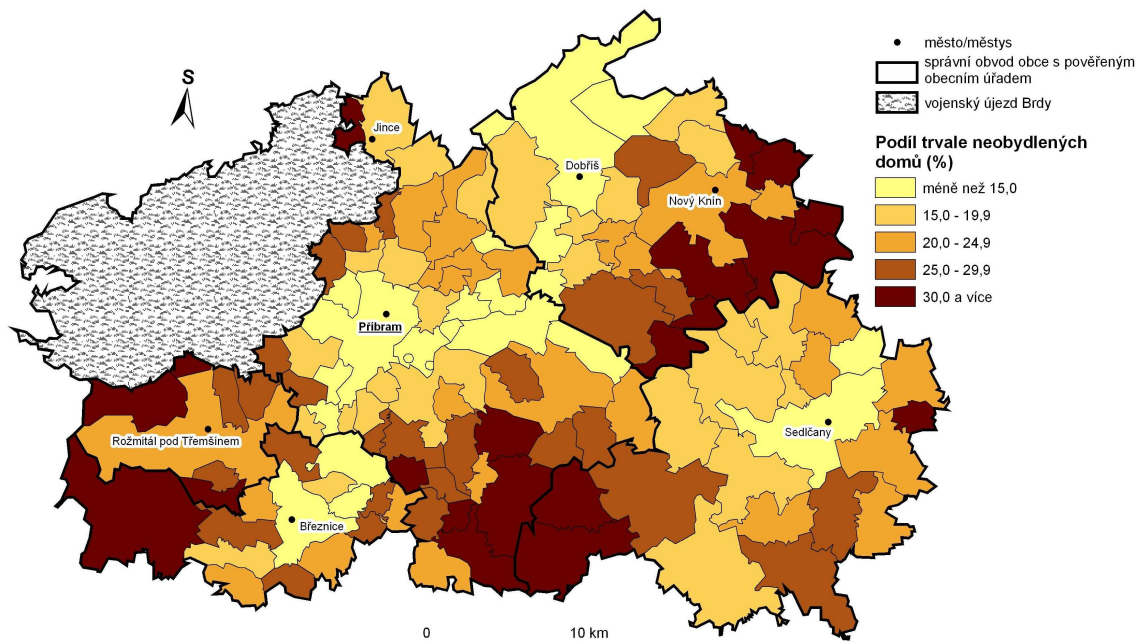
Obec s nejnižší hodnotou: Příbram (1,2 %), obec s nejvyšší hodnotou: Nepomuk (38,2 %), hodnota modelového území = 6,7 %.

Poznámky: Primér – zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství. Kartogramy jsou vztaženy k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

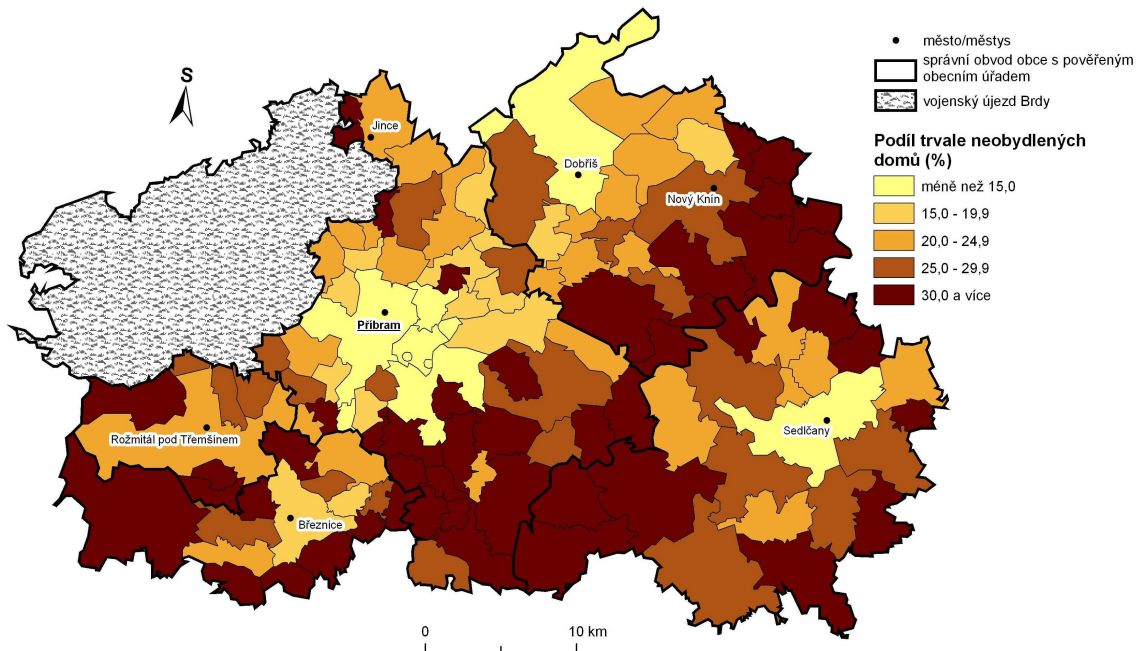
Příloha 6: Podíl trvale neobydlených domů v obcích okresu Příbram, 1991 a 2001

a) Podíl trvale neobydlených domů v obcích okresu Příbram, 1991

Obec s nejnižší hodnotou: Narysov (5,4 %), obec s nejvyšší hodnotou: Bukovany (45,3 %), hodnota modelového území = 19,9 %.

b) Podíl trvale neobydlených domů v obcích okresu Příbram, 2001

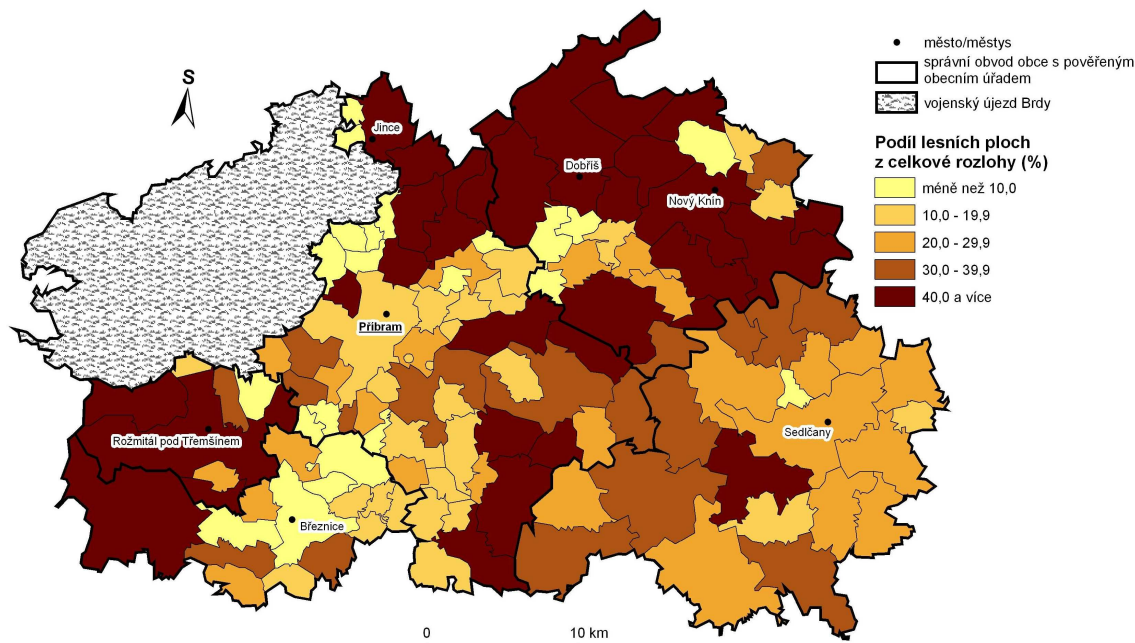
Obec s nejnižší hodnotou: Milín (6,5 %), obec s nejvyšší hodnotou: Bukovany (52,9 %), hodnota modelového území = 23,3 %.

Poznámky: Kartogramy jsou vztaheny k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001; mapové podklady ArcČR 500

Příloha 7: Přírodní kapitál v obcích okresu Příbram, 2007

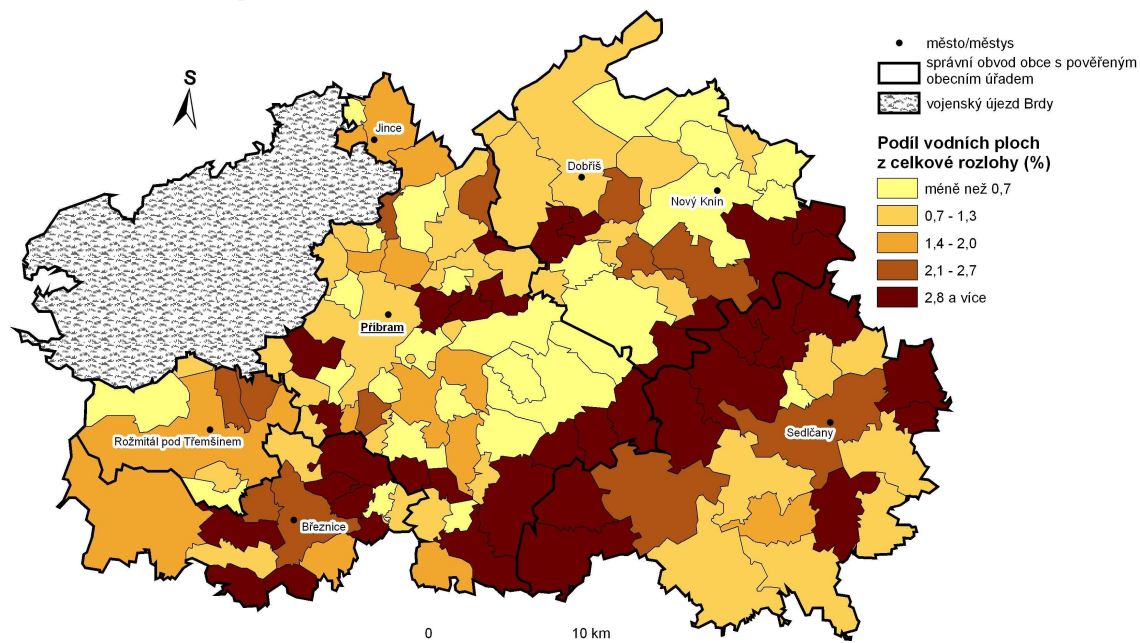
a) Podíl lesních ploch z celkové rozlohy obcí okresu Příbram, 2007

Poznámky: Obec s nejnižší hodnotou: Kotečnice (0,0 %), obec s nejvyšší hodnotou: Voznice (87,7 %), hodnota modelového území = 44,4 %. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Veřejné databáze ČSÚ 2009; mapové podklady ArcČR 500

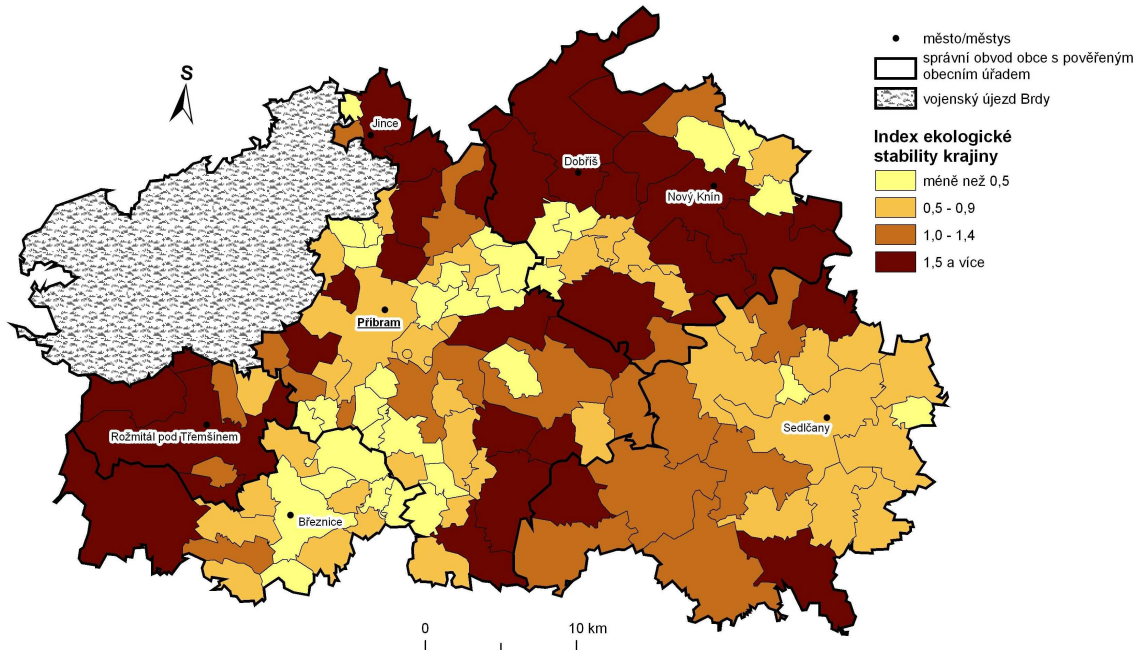
b) Podíl vodních ploch z celkové rozlohy obcí okresu Příbram, 2007

Poznámky: Obec s nejnižší hodnotou: Malá Hraštice (0,1 %), obec s nejvyšší hodnotou: Bohostice (16,7 %), hodnota modelového území = 2,6 %. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování dle Veřejné databáze ČSÚ 2009; mapové podklady ArcČR 500

c) *Index ekologické stability krajiny v obcích okresu Příbram, 2007*

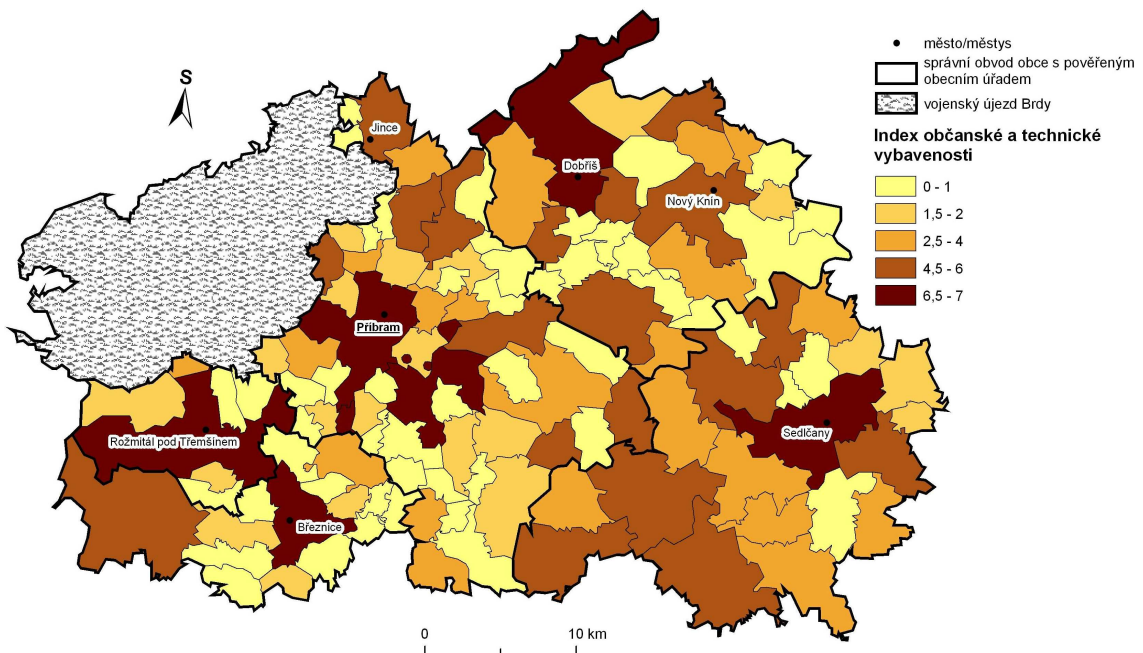

Poznámky: Index ekologické stability krajiny – poměr ekologicky pozitivně (trvalé travní porosty, trvalé kulture, lesy, vodní plochy) a negativně (orná půda, zastavěné plochy, ostatní plochy) využívaných ploch. Obec s nejnižší hodnotou: Malá Hraštice (0,1), obec s nejvyšší hodnotou: Bohostice (16,7), hodnota modelového území = 2,6. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Veřejné databáze ČSÚ 2009; mapové podklady ArcČR 500

Příloha 8: Člověkem vytvořený kapitál v obcích okresu Příbram, 2008

Index občanské a technické vybavenosti obcí okresu Příbram, 2008

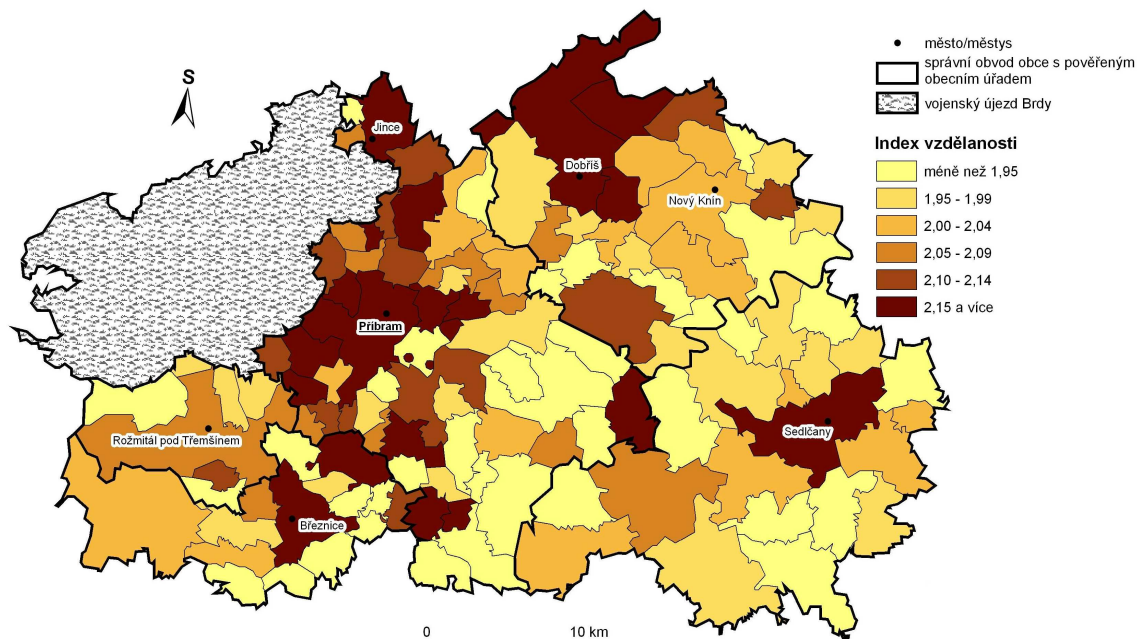

Poznámky: Index občanské a technické vybavenosti – součet existujících občanských (pošta, škola, policie, zdravotnické zařízení) a technických (kanalizace, plynofikace, vodovod) charakteristik obcí. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle ČSÚ 2009, <http://www.czso.cz>; mapové podklady ArcČR 500

Příloha 9: Lidský kapitál v obcích okresu Příbram, 2001 a 2008

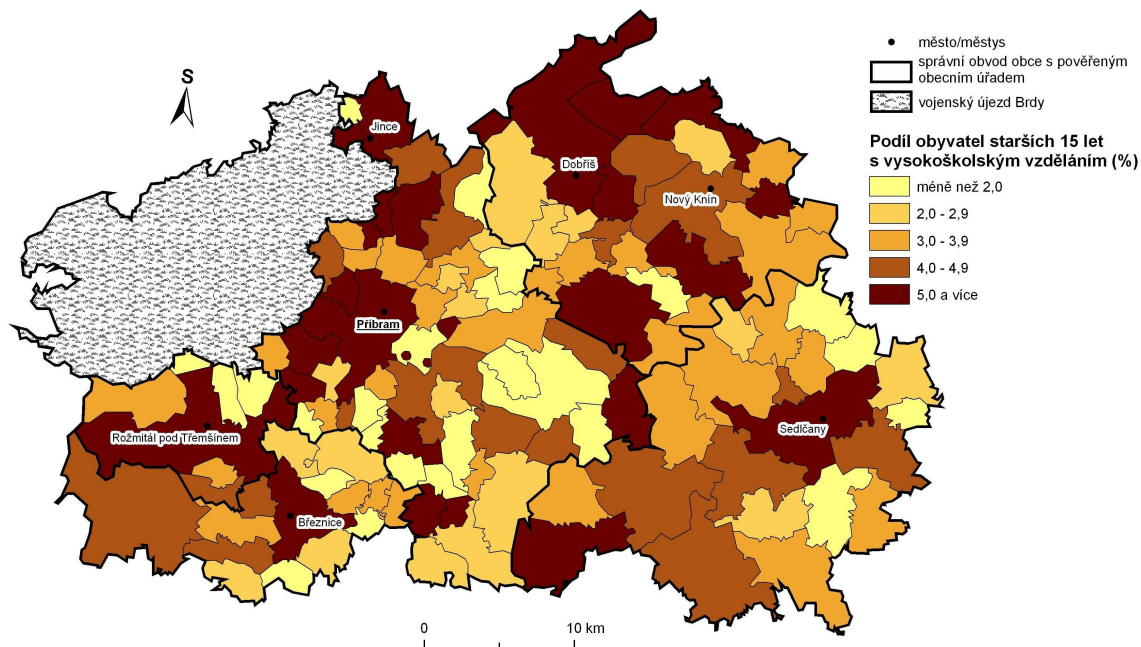
a) Index vzdělanosti obyvatelstva obcí okresu Příbram, 2001

Poznámky: Index vzdělanosti – $(ZŠ+2xSŠb+3xSŠm+4xVŠ)/(\text{počet obyvatel starších 15 let})$. Obec s nejnižší hodnotou: Těchařovice (1,67), obec s nejvyšší hodnotou: Voznice (2,33), hodnota modelového území = 2,16. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 2001; mapové podklady ArcČR 500

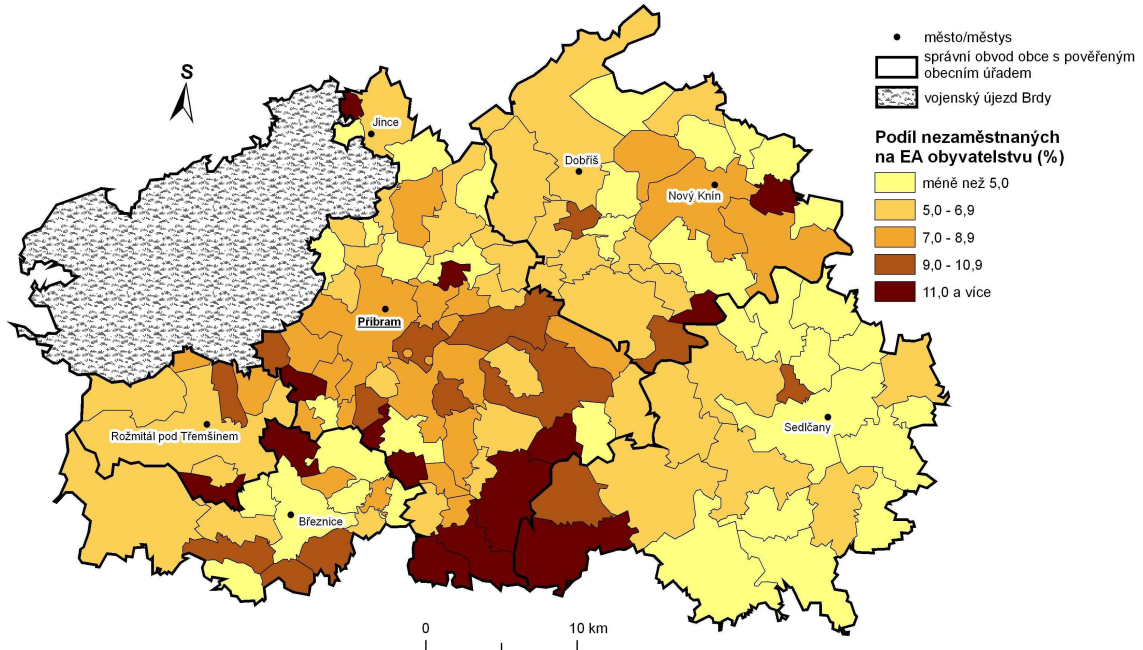
b) Podíl obyvatel starších 15 let s vysokoškolským vzděláním v obcích okresu Příbram, 2001

Poznámky: Obec s nejnižší hodnotou: Těchařovice (0,0 %), obec s nejvyšší hodnotou: Jince (10,5 %), hodnota modelového území = 6,7 %. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání lidu, domů a bytů 2001; mapové podklady ArcČR 500

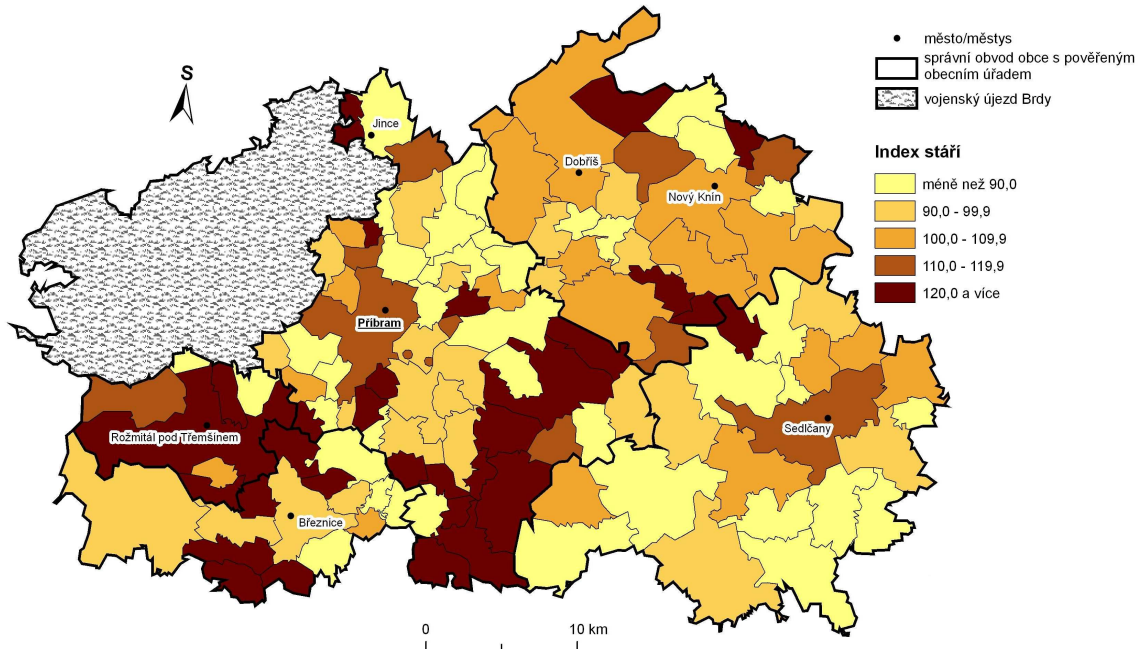
c) *Míra nezaměstnanosti EA obyvatel v obcích okresu Příbram, k 31. 1. 2008*

Poznámky: Míra nezaměstnanosti – podíl uchazečů o zaměstnání (dosažitelných) z celkového počtu EA obyvatel (%). Obec s nejnižší hodnotou: Svojsice (0,0 %), obec s nejvyšší hodnotou: Těchařovice (21,4 %), hodnota modelového území = 6,5 %. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Integrovaného portálu Ministerstva práce a sociálních věcí 2009; mapové podklady ArcČR 500

d) *Index stáří obyvatelstva v obcích okresu Příbram, 2008*

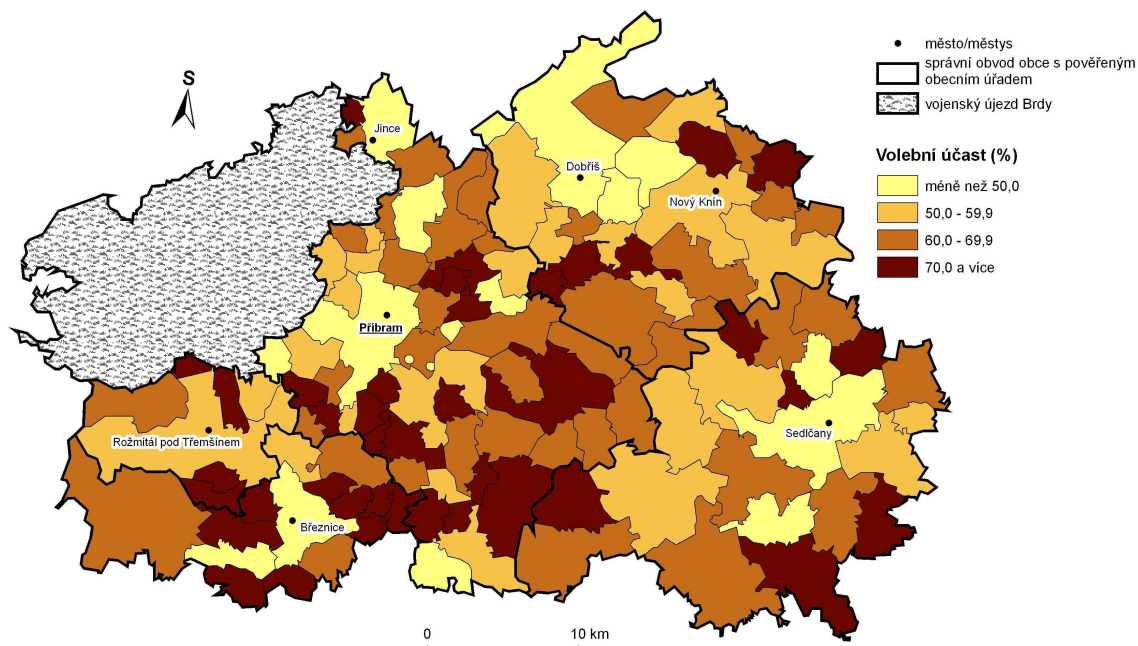

Poznámky: Index stáří – počet obyvatel v poproduktivním věku (65 a více let) připadajících na 100 obyvatel mladších 15 ti let. Obec s nejnižší hodnotou: Nová Ves pod Pleší (49,4), obec s nejvyšší hodnotou: Těchařovice (500,0), hodnota modelového území = 103,6. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Veřejné databáze ČSÚ 2009; mapové podklady ArcČR 500

Příloha 10: Sociální kapitál v obcích okresu Příbram, 2007

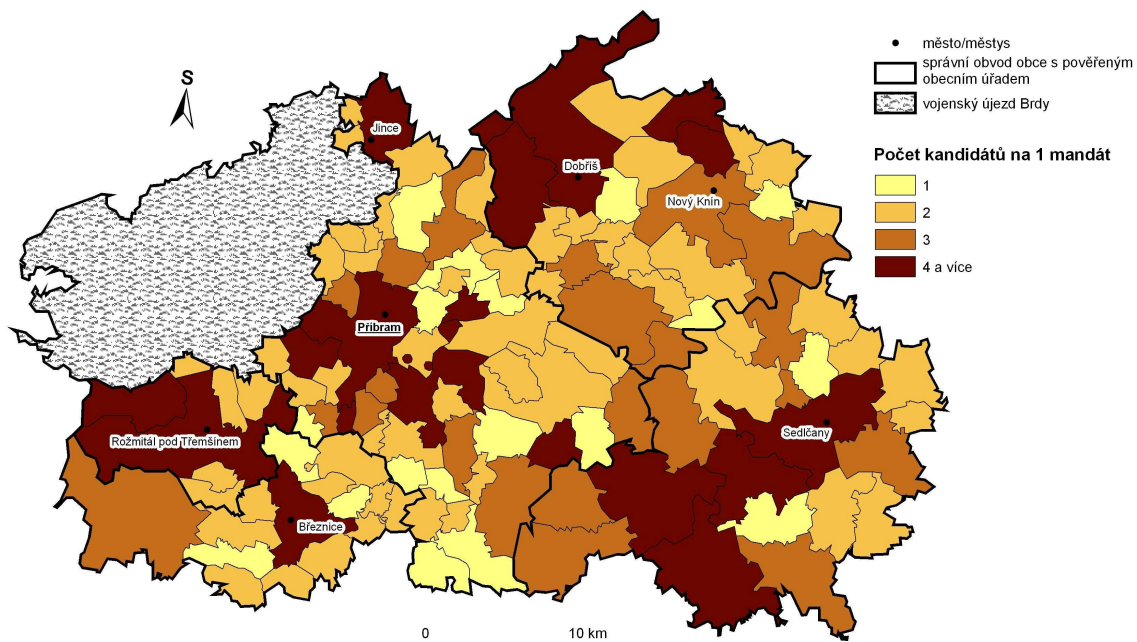
a) Volební účast v komunálních volbách v obcích okresu Příbram, 2006

Poznámky: Volební účast – poměr vydaných obálek a registrovaného počtu voličů (%). Obec s nejnižší hodnotou: Počepice (31,2 %), obec s nejvyšší hodnotou: Horčápsko (91,8 %), hodnota modelového území = 51,4 %. Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Volebního serveru ČSÚ 2009; mapové podklady ArcČR 500

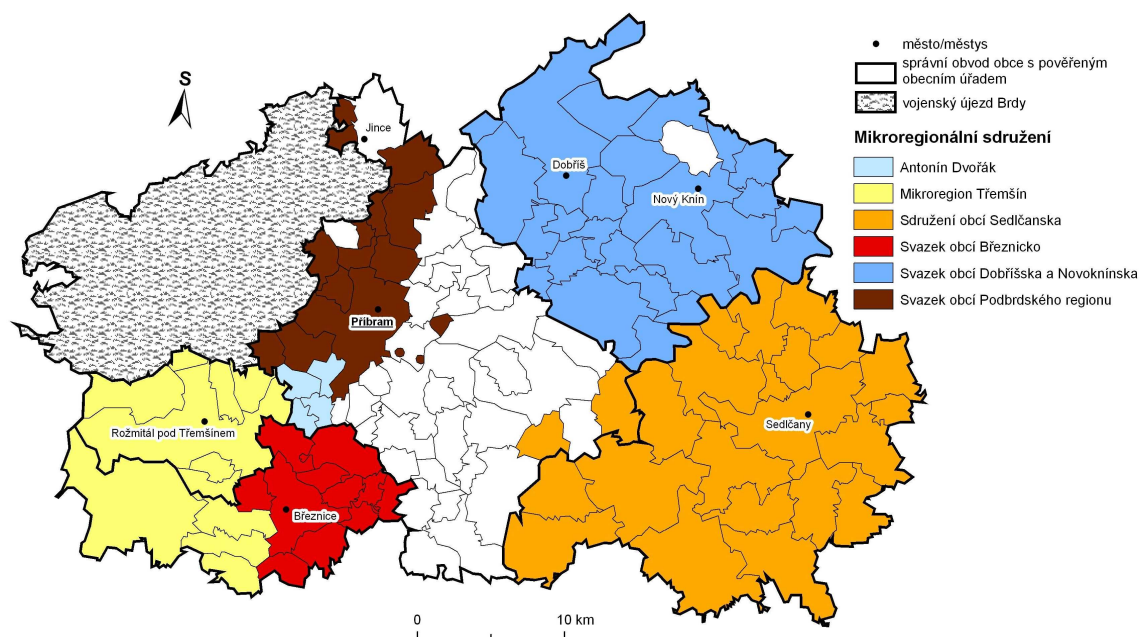
b) Počet kandidátů na 1 mandát v komunálních volbách v obcích okresu Příbram, 2006

Poznámky: Obec s nejnižší hodnotou: Počepice (1), obec s nejvyšší hodnotou: Příbram (10), hodnota modelového území = 3 (zaokrouhleno). Kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001 (bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: vlastní zpracování podle Volebního serveru ČSÚ 2009; mapové podklady ArcČR 500

Příloha 11: Mikroregionální sdružení v okrese Příbram, 2008

Mikroregionální sdružení	Rok založení	Program sdružení	Sídlo	Členské obce
Antonín Dvořák	1998	ochrana společných zájmů, zmnožení	Třebsko	Modřovice, Narysov, Třebsko, Vysoká u Příbramě
Mikroregion Třemšín	2001	celkový rozvoj mikroregionu	Hvoždany	Rožmitál pod Třemšínem, Hvoždany, Věšín, Volenice, Sedlice, Nepomuk, Vranovice, Bezděkov pod Třemšínem, Vševely, Hudčice, Koupě
Sdružení obcí Sedlčanska	1995	rozvoj mikroregionu, ochrana životního prostředí, podpora cestovního ruchu	Sedlčany	Dubovice, Jesenice, Klučenice, Kňovice, Kosova Hora, Krásná Hora, Křepeň, Milešov, Nalžovice, Nedrahovice, Nechvalice, Osečany, Petrovice, Počepice, Prosenická Lhota, Příčovy, Radíč, Sedlčany, „Svatý Jan, Štětkovice, Vysoký Chlumec, Kamýk nad Vltavou, Solenice
Svazek obcí Březnicko	2003	rozvoj mikroregionu, územní plánování, ochrana životního prostředí, podpora cestovního ruchu	Březnice	Březnice, Drahenice, Hlubyně, Horčápsko, Chrást, Nestrašovice, Počaply, Svojšíce, Starosedlský Hrádek, Tochovice, Tušovice
Svazek obcí Dobříšska a Novoknínska	1994	ochrana společných zájmů, zmnožení sil a prostředků při prosazování záměrů přesahujících svým rozsahem a významem každou členskou obec	Dobříš	Borotice, Čím, Dobříš, Drevníky, Drhovy, Hříměždice, Chotilsko, Korkyně, Mokrovraty, Nečín, Nové Dvory, Nový Knín, Obořiště, Rosovice, Rybníky, Stará Huť, Svaté Pole, Velká Lečice, Velký Chlumec, Voznice, Županovice, Daleké Dušníky, Nová Ves pod Pleší, Ouběnice
Svazek obcí Podbrdského regionu	2003	celkový rozvoj mikroregionu	Trhové Dušníky	Bohutín, Bratkovice, Čenkov, Hluboš, Křešín, Lhota u Příbramě, Obecnice, Podlesí, Ohrazenice, Trhové Dušníky, Příbram, Sádek, Láz
Společenství obcí Čertovo břemeno*	2001	rozvoj mikroregionu, ochrana životního prostředí, podpora cestovního ruchu, propagace regionu	Sedlec-Prčice	<i>Sedlec-Prčice</i> , Ješetice, Mezno, Smilkov, Střeziměř, Heřmaničky, Červený Újezd, Borotín, Jistebnice., Nadějkov

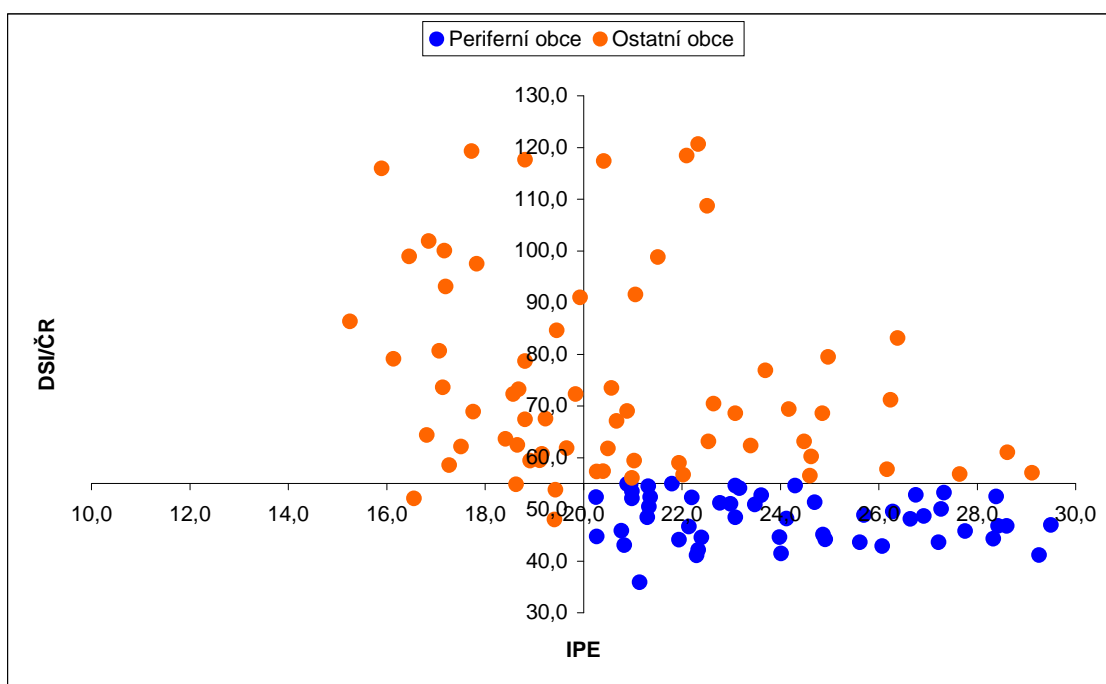
Poznámky: *Není znázorněno v mapě (kartogram je vztažen k územnímu uspořádání z roku 2001, bez obce Sedlec-Prčice).

Zdroje: zpracováno podle Portálu regionálních informačních servisů 2009, <http://www.risy.cz>; mapové podklady ArcČR 500

Příloha 12: Porovnání periferních oblastí okresu Příbram, 1991 a 2001

a) Základní informace o periferních oblastech okresu Příbram, 2001

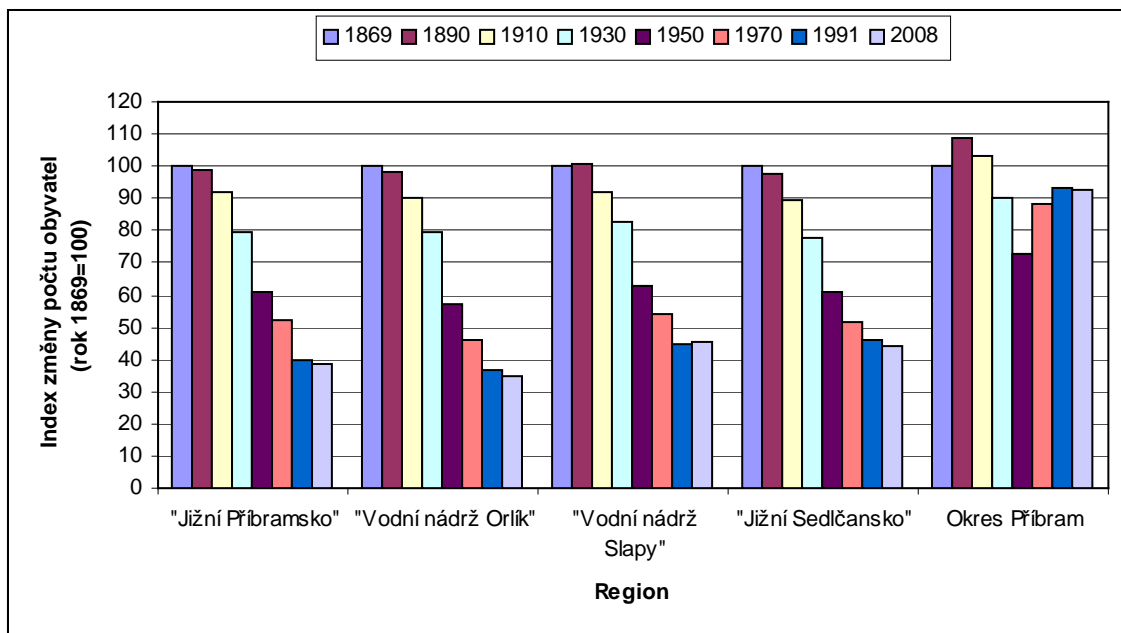
Periferní oblast	Rozloha (km ²)	Počet obyvatel	Obce
„Jižní Příbramsko“	171,3	4077	Drahenice, Hlubyně, Horčápsko, Hudčice, Hvožd'any, Chrást, Koupě, Nestrašovice, Počaply, Starosedlský Hrádek, Svojsice, Tušovice, Volenice (SO POÚ Březnice), Bezděkov pod Třemšínem, Věšín, Vševely (SO POÚ Rožmitál pod Třemšínem), Chraštica, Ostrov, Těchařovice, Vrančice (SO POÚ Příbram)
„Vodní nádrž Orlick“	179,9	4390	Bohostice, Bukovany, Kozárovice, Pečice, Smolotely, Zbenice, Zduchovice, Zalužany (SO POÚ Příbram), Klučenice, Krásná Hora nad Vltavou, Milešov, Svatý Jan (SO POÚ Sedlčany)
„Vodní nádrž Slapy“	171,3	4293	Borotice, Drhovy, Drevníky, Hřiměždice, Chotilsko, Korkyně, Nečín, Nové Dvory, Županovice (SO POÚ Dobříš), Křepenice, Nalžovice, Osečany, Prosenická Lhota, Radč (SO POÚ Sedlčany)
„Jižní Sedlčansko“	116,9	3775	Jesenice, Nedrahovice, Nechvalice, Petrovice, Vysoký Chlumeč (SO POÚ Sedlčany)

Poznámky: Periferní obce byly vymezeny na základě mezních hodnot syntetických ukazatelů perifernosti (DSI/ČR < 55,0 a zároveň IPE > 20,0). Syntetické ukazatele jsou blíže charakterizovány v kapitole 3. Obce byly do jednotlivých periferních oblastí rozděleny převážně na základě polohových charakteristik a vlastní znalosti modelového území (viz obrázek 16). Do grafu není vzhledem k extrémní odlehlosti výsledných hodnot zanesena obec Příbram.

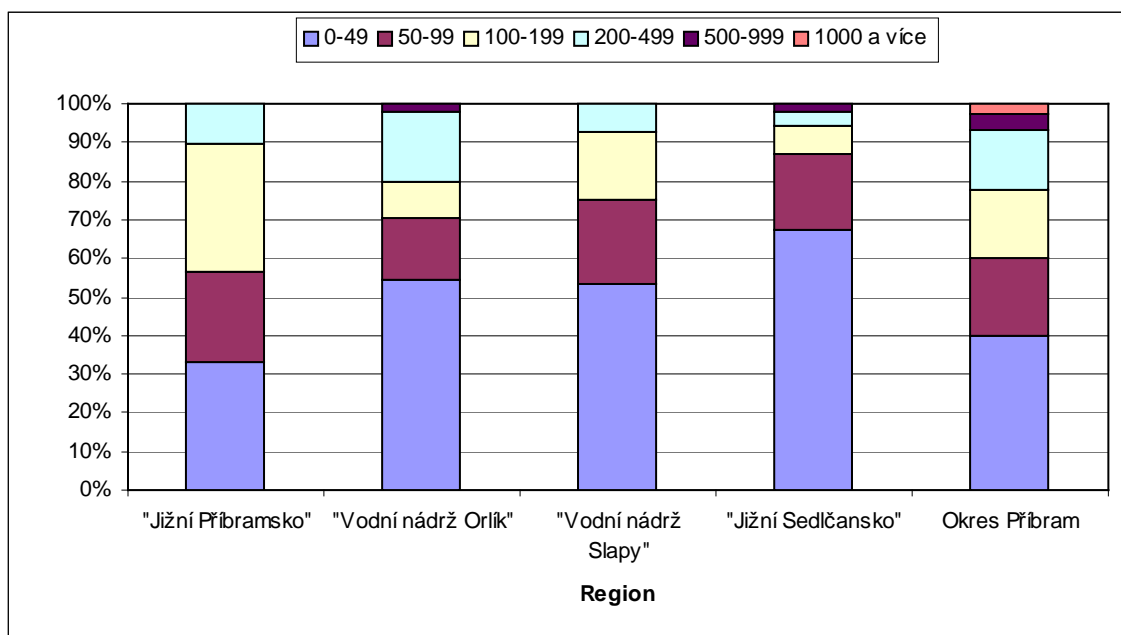
Zdroje: Sčítání lidu, domů a bytů 2001

b) Vývoj počtu obyvatel periferních oblastí okresu Příbram, 1869-2008

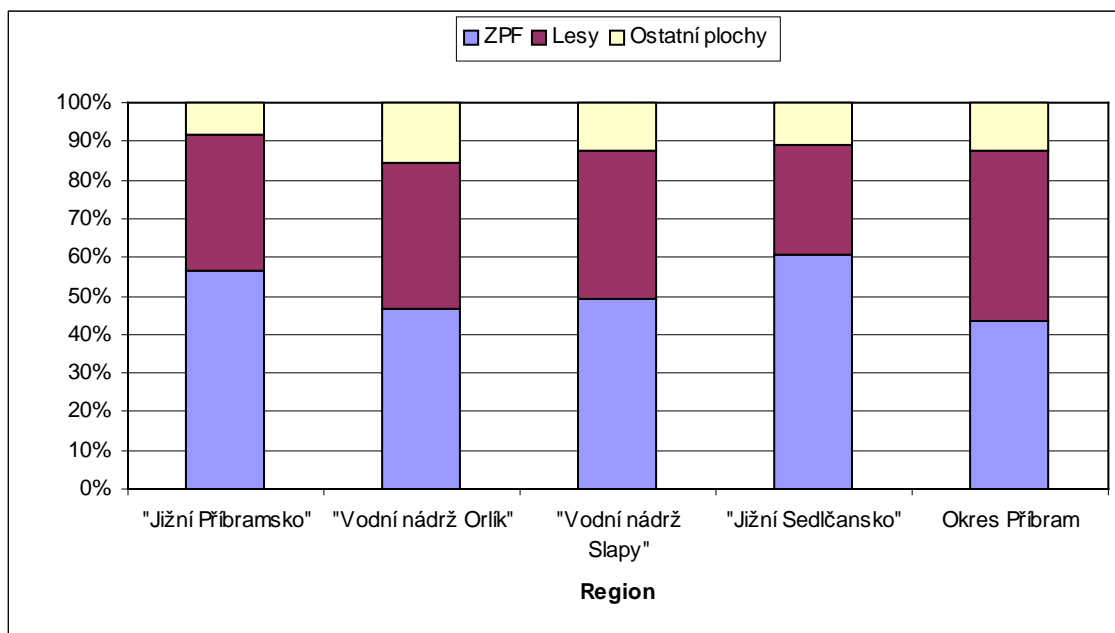
Zdroje: vlastní zpracování podle Statistického lexikonu obcí ČR 2008 a ČSÚ 2009, <http://www.czso.cz>

c) Velikostní struktura sídel v periferních oblastech okresu Příbram, 2001

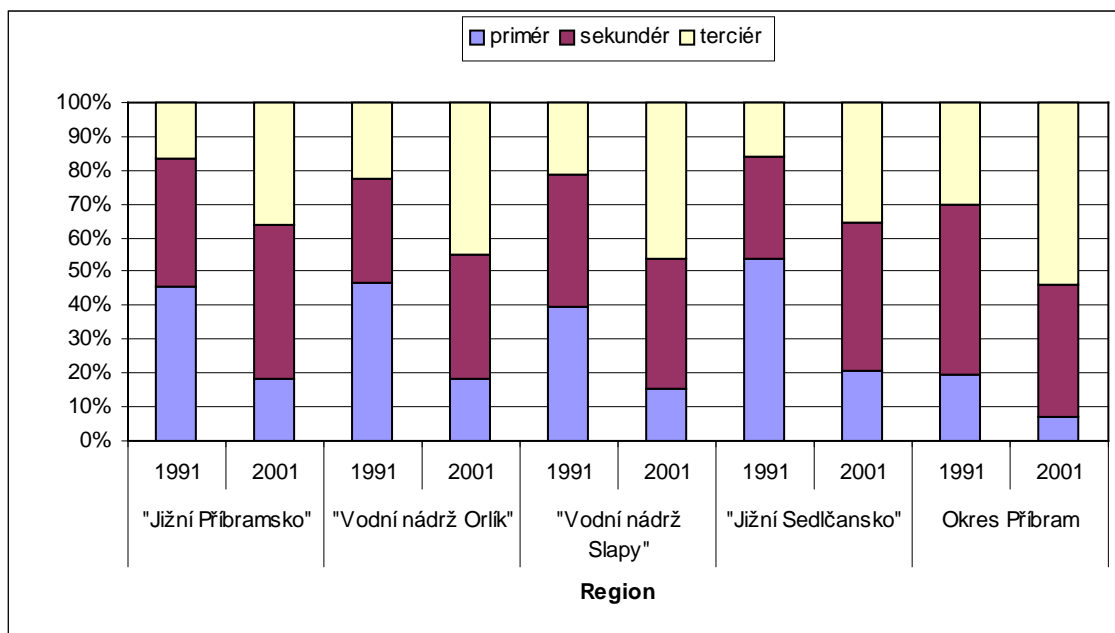
Zdroje: vlastní zpracování podle Statistického lexikonu obcí ČR 2008 a ČSÚ 2009, <http://www.czso.cz>

d) Využití ploch v periferních oblastech okresu Příbram, 2001

Zdroje: vlastní zpracování podle Veřejné databáze ČSÚ 2009

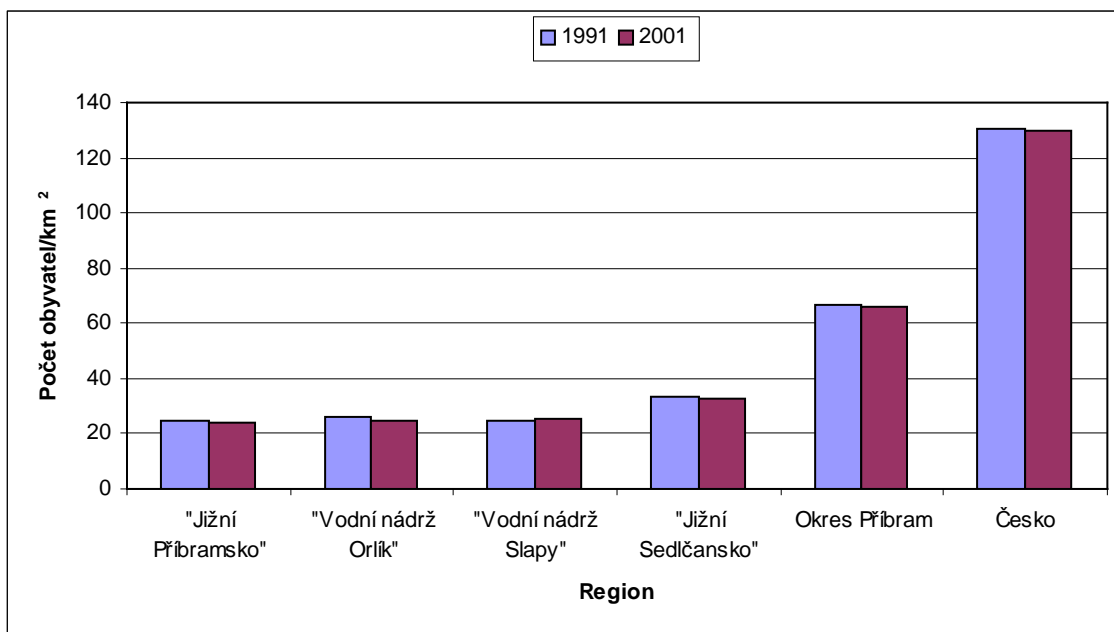
e) Sektorová struktura ekonomiky v periferních oblastech okresu Příbram, 1991 a 2001

Poznámky: Primér – zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství, sekundér – průmysl a stavebnictví, terciér – služby.

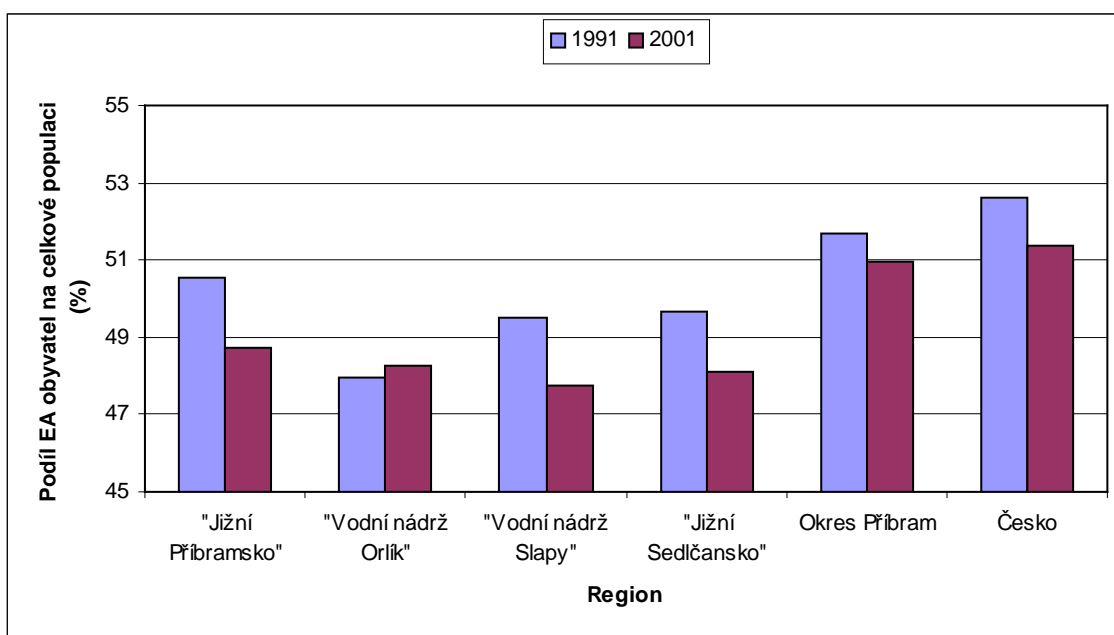
Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání, lidu, domů a bytů 1991 a 2001

f) *Hustota zalidnění v periferních oblastech okresu Příbram, 1991 a 2001*

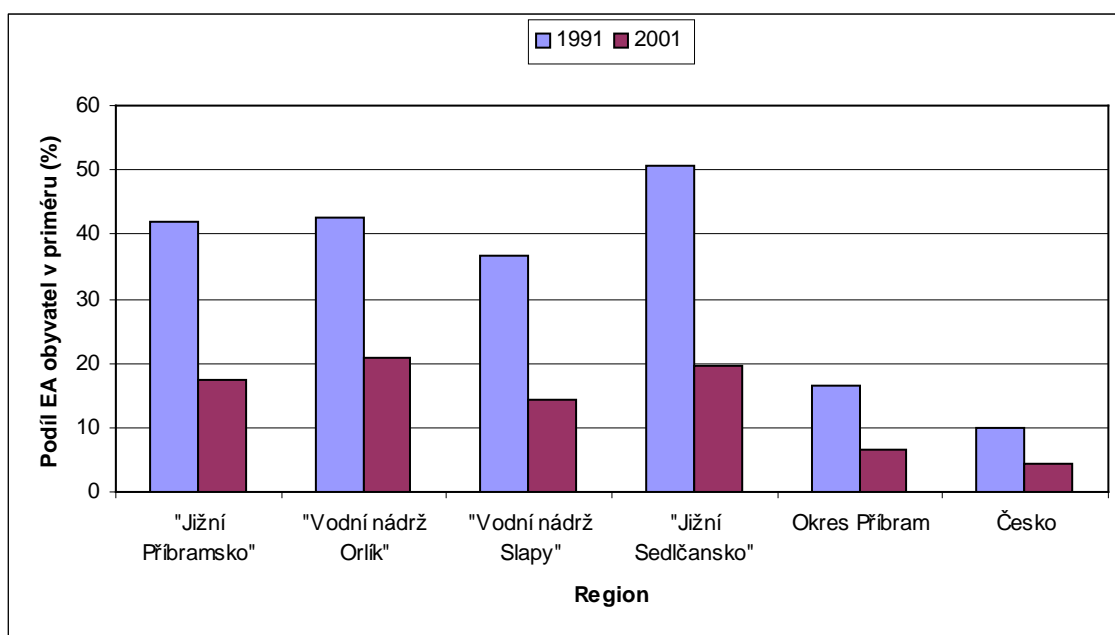
Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání, lidu, domů a bytů 1991 a 2001

g) *Podíl EA obyvatel na celkové populaci periferních oblastí okresu Příbram, 1991 a 2001*

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání, lidu, domů a bytů 1991 a 2001

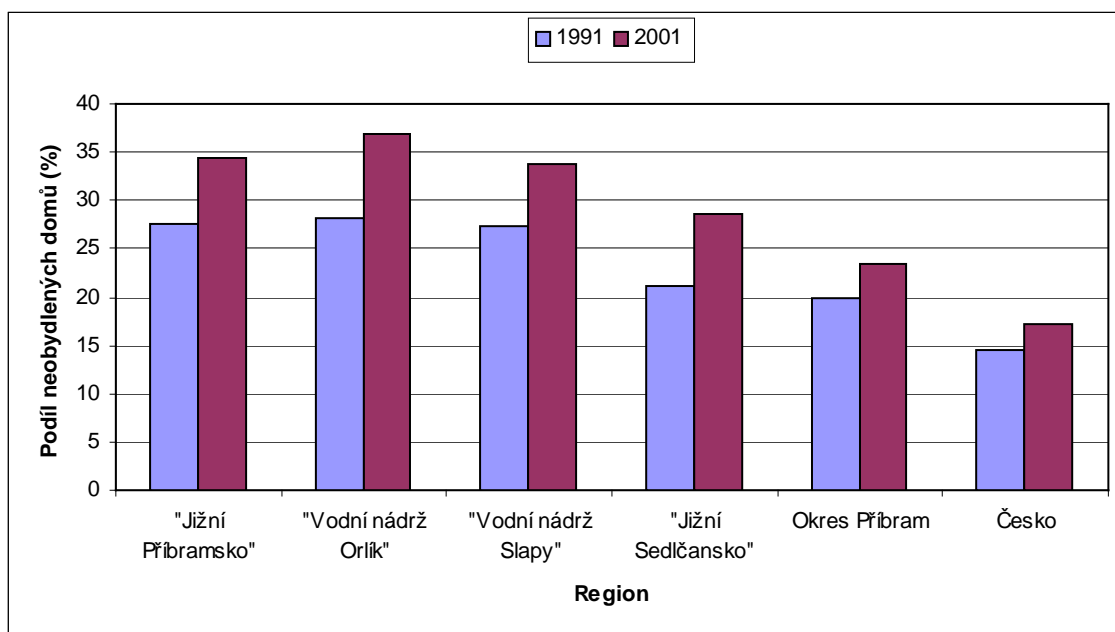
h) Podíl EA obyvatel v průměru v periferních oblastech okresu Příbram, 1991 a 2001

Poznámky: Príměr – zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství.

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání, lidu, domů a bytů 1991 a 2001

i) Podíl trvale neobydlených domů v periferních oblastech okresu Příbram, 1991 a 2001

Zdroje: vlastní zpracování podle Sčítání, lidu, domů a bytů 1991 a 2001

Příloha 13: Postavení měst okresu Příbram ve Středočeském kraji, 1869-2008

Město*	Okres	Počet obyvatel (pořadí mezi všemi městy)							
		1869	1890	1910	1930	1950	1970	1991	2008
Kladno	KL	2	1	1	1	1	1	1	1
Mladá Boleslav	MB	4	5	3	2	2	2	2	2
Příbram	PB	3	2	2	5	6	3	3	3
Kolín	KO	5	4	5	3	3	4	4	4
Kutná Hora	KH	1	3	4	4	4	5	5	5
Mělník	ME	8	9	10	9	9	7	6	6
Beroun	BE	12	10	7	6	5	6	7	7
Kralupy nad Vltavou	ME	28	15	11	12	13	8	8	8
Benešov	BN	11	11	13	14	14	14	10	9
Neratovice	ME	47	44	41	29	24	20	11	10
Rakovník	RA	17	16	14	11	12	13	9	11
Brandýs nad Labem-Stará Boleslav	PV	7	7	8	10	7	9	12	12
Slaný	KL	6	6	6	7	11	12	13	13
Nymburk	NB	24	12	9	8	10	11	14	14
Poděbrady	NB	14	13	15	15	8	10	15	15
Říčany	PV	34	32	26	16	16	19	17	16
Vlašim	BN	20	18	20	21	18	15	16	17
Čelákovice	PV	40	39	28	22	19	18	18	18
Čáslav	KH	9	8	12	13	15	16	19	19
Mnichovo Hradiště	MB	10	14	16	19	21	21	21	20
Lysá nad Labem	NB	19	20	19	17	17	17	20	21
Dobříš	PB	33	27	29	33	31	23	23	22
Sedlčany	PB	16	21	25	31	33	27	22	23
Benátky nad Jizerou	MB	21	22	21	23	22	25	25	24
Roztoky	PZ	52	50	46	25	23	24	27	25
Hostivice	PZ	45	43	42	28	30	34	38	26
Český Brod	KO	22	19	17	18	20	22	24	27
Hořovice	BE	23	25	23	24	26	26	26	28
Černošice	PZ	55	55	54	42	29	31	36	29
Týnec nad Sázavou	BN	46	47	43	46	36	30	29	30
Úvaly	PV	54	53	47	27	25	28	32	31
Jesenice	PZ	51	51	53	52	53	54	52	32
Odolena Voda	PV	49	48	51	54	54	41	37	33
Nové Strašecí	RA	30	36	31	36	41	39	30	34
Zruč nad Sázavou	KH	48	49	50	51	28	32	28	35
Bělá pod Bezdězem	MB	18	23	18	20	27	29	31	36
Votice	BN	15	24	27	32	37	35	33	37
Pečky	KO	42	28	24	26	32	33	35	38
Rožmítal pod Třemšínem	PB	13	17	22	30	34	36	34	39
Mníšek pod Brdy	PZ	44	46	49	50	50	37	39	40
Sázava	BN	43	45	48	49	49	47	40	41
Jílové u Prahy	PZ	36	40	44	45	44	46	43	42
Unhošť	KL	41	41	39	41	38	38	42	43
Březnice	PB	26	30	35	40	42	42	41	44
Kamenice	PV	50	52	52	53	52	51	49	45
Kostelec nad Černými Lesy	PV	25	26	30	35	35	40	44	46
Uhlířské Janovice	KH	29	33	33	39	45	48	47	47
Sadská	NB	31	34	34	37	39	45	45	48
Velvary	KL	35	31	32	38	43	43	48	49
Městec Králové	NB	38	37	36	34	40	44	46	50
Týnec nad Labem	KO	32	38	40	48	47	49	50	51
Kouřim	KO	37	29	37	44	46	50	51	52
Jesenice	RA	39	42	45	47	51	53	53	53
Mšeno	ME	27	35	38	43	48	52	54	54
Křivoklát	RA	53	54	55	55	55	55	55	55

Poznámky: *V tabulce jsou zanesena pouze sídla dnešních správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem. Města jsou seřazena podle počtu obyvatel v roce 2008. Vysvětlivky: BN – Benešov, BE – Beroun, KL – Kladno, KO – Kolín, KH – Kutná Hora, ME – Mělník, MB – Mladá Boleslav, NB – Nymburk, PV – Praha-východ, PZ – Praha-západ, PB – Příbram, RA - Rakovník

Zdroje: vlastní zpracování podle Statistického lexikonu obcí 2008 a ČSÚ 2009, <http://www.czso.cz>